Duplum

PEET VALLAK

VILJA MITMEST SALVEST

3

RK „Ilukirjandus ja Kunst"
Tallinn

Duplum

VILJA MITMEST SALVEST

PEET VALLAK

VILJA MITMEST SALVEST

Novellivalimik

III

„ILUKIRJANDUS JA KUNST"
TALLINN 1948

TÜHJAS LÖÖVIS

I

Tühjale nurmele aleviku taga lüüakse kärmesti poetelke üles: homme on laat. Tee kõrval seisavad kõrged kraamikoormad väsinud hobustega ja kaubakastide vahel askeldavad tolmunud kaupmehed nagu hallid möldrid. Mustale mullasele nurmele on kerkinud valged telgid nagu laiade purjedega laevad merel, ümbrus on täis sõimu ja kirumist.

Öö jõudes raugeb telkide vahel pikkamisi askeldus, — telkide alla on kantud kõik kaubakastid. Alatasa laadalt laadale kõmpivad hobused närivad seal oma nüride hammastega kõva sooheina ja puristavad tasa pimedas oma pikki mokki.

Musta metsa serval liiguvad hallid kogud puude vahel: esimesed laadalised laadaloomadega vankripära küljes. Inimesed suigatavad käsipõsekil heinakotil hommikut oodates, üleni riideisse mässitud. Eemal metsas istuvad mustlased tule ääres, ja tulekumas helgivad kaks valget hobust oma vasknuppudega kaunistatud rakmeis, nagu oleksid nad jaanivakladega vöötatud.

Telkide reas vilguvad mõned üksikud vabisevad tuled: saiamüüja on seal avanud oma suure kasti ja tema kõrval keedab valge kaelpõllega naine katlas vorste. Nende ümber koguneb sõõr laadalisi, kes ahnelt söövad saia kuumade vorstidega. Aeg-ajalt segab mõni naljasõna vaikust, ja siis on kuulda laia ja muretut naeru. Mitmel on juba lai laadatuju, ning üle tühja nurmesopi läheb tui-

gerdades ja komistades salkkond mehi, ajades sõbralikku juttu, viinalõhn kannul.

„Sa oled pärismees, Jüri, sa oled pärismees! . . . "

Ta patsutab sõbrale pihuga õlale, komistab mullasel nurmel, kirub pimedat ööd. Nad sammuvad tuigerdades pika maja poole, mille akenderida on heledasti valgustatud ja kust kostab lakkamatut lärmisuminat. Nad kaovad sinna pikka majja, mille ees lasilate küljes norutavad hobused, avar uks laseb nad seal suurde kõrtsiruumi. Ukse avanedes kostab hetkeks meeste joobnud lärmi ja endisest suminast saab hetkeks vali kõnemüra.

Telkide vahel vaibub pikkamisi ööelu ja alevikus kustub üks tuli teise järel. Mäerünkalt paistavad mustad majakogud taeva pilves tagaseinal, mis liigub läände nagu mingi hall-must nägemus. Nagu öise rongi lame larin kaugeneb maanteel kolisev vanker, — seal traavivad joomavennad lõbusas tujus hilja koju.

*

Laadaplatsil kõnnib rahutult veel kesköö noor külapoiss Nääs. Ta kõmbib poetelkide vahel, peatub palagani ees ja katsub riidega kaetud karussellihobuseid. Kõrtsitulede hämaral valgusel näeb ta palagani pikal sildil maalitud mehekogusid oma konte murdmas ja narre veiderdamas. Nende hulgas surub triibulises ülikonnas süsimust neeger pikka oda oma kurku ja tema kõrval sööb teine neeger elavat tuld.

Nääs teeb uue pika ringi laadaplatsil ja peatub kõrtsi akna all. Öö astub kiuslikult igavalt edasi, muutub pimedamaks ja pimedamaks — ning vaiksemaks. Ainult pikas kõrtsihoones ei vaibu sumin, seal kihiseb meeste muretu elu üha suureneva kära saatel edasi.

Palagani telkhoone lööb äkki kollakasvalgeks — palagani ilmub tuli. Valgus kumab läbi presentseinte ja hoone hiilgab pimeduses nagu mingi tohutu tulivagel.

Nääs on tulnud siia ja surub kõrva tasa vastu palagani seinapresenti, kuulatab meeste jutukõma. Kord lähevad mustad mehekogud palaganis tule ette ja siis satuvad valgele kummalisele seinale groteskseid inimkujud, tömbid ja jämedad nagu mingid loomkoljatid.

Palagani presendis leiab Nääs väikese augu ja vaatab sellest sisse. Ta näeb seal väikest ruumi kolme mehekoguga, kes lebavad põrandal punasel vaibal. Meeste juures hullab noor tüdruk ja torgib neid vallatledes puukepiga.

Väikese kasti kaanel põleb võbisedes küünal pudelite ja joogiklaaside keskel, nende kõrval seisab saiataldrik saiapuruga. Palagani nurgas paistavad suured läikivad raudpommid käepidemetega ja imelikud kompsud mitmesuguste asjadega. Tüdruk paneb kepiotsa selili lebava mehe tuhvli kanna taha ja viskab selle naerdes üles lae alla. Mees kargab ruttu asemelt põlvili ja kahmab tüdruku keha ümbert kinni. Ta veab tüdruku üle unise kaaslase enda kõrvale ja hoiab teda naerdes oma embuses. Ning siis jäävad nad itsitades teineteise embusse.

Nääs piilub innukalt neid inimesi, kes tunduvad temale nagu mingid sangarid hallis igapäevases elus. See hulkurite raske elu näib temale muretuna ja vabana, meelitab teda nagu petlik virvatuli enda juurde. Kuidas ta tahaks olla nende hulgas, käia ühelt laadalt teisele, viibida vihmaseil öil selle kõrge telgi all, mis laseb läbi üksikuid jämedaid piisku ja mida rasked sügisiilid murravad ta pea kohal. See igaveste rännakute vaba elu, laadalt laadale käimine on olnud ammu tema unistuste

maa, mille purunemist ta kardab ja millest ta ei tahaks loobuda. Murda oma keha nagu nõtke madu, käia ohtlikul traadil peaaegu palagani lae all! Lüüa õhus kukerpalle ja ratsutada tulise täku seljas! Olla muretu homse päeva pärast, sest nälga ei jääks nad kunagi: rahvas pillub neile ohtralt raha, isegi siis, kui nad tänaval näitlevad.

Palagani nurgale ilmub tüse mehetomp, seisab tükk aega liikumatult nagu tulp ja vaatleb tuulevaikset sügisööd, millest kostab aeg-ajalt mõne joobnu jutuloba. Nüüd peab noor Nääs kokku võtma oma julguse ega tohi mööda lasta parajat silmapilku. Ja ta ruttabki palaganist väljunud mehe juurde, korraldades erutatult oma valget kaelarätti. Juba eemalt teretab ta teda ja mees võtab tema tere väikese vaheaja järel vastu rämedal kurguhäälel.

Kohmetult jääb Nääs tüseda mehe ette seisma, tunneb, et ta keha muutub higiseks. Ta on äkki nii kartlik, et ei leia tükil ajal ühtki sõna. Kõõritades tusaselt tundmatule külapoisikesele, surub mees käed kuuetasku ja hakkab vilistades pikil sammel aleviku poole minema. Ta läheb õgujoones üle laadaväljaku kõrtsi suunas ja kaob tükiks ajaks pikka lärmitsevasse kõrtsihoonesse. Kuid varsti tuleb jälle nähtavale ta kallutav kogu, jõuab tagasi palagani juurde, taskud viinapudelitest pungis. Ta lööb vaenuliku pilgu ikka veel samal kohal seisvale külapoisile, lükkab siis sissekäigu tumeda eesriide kõrvale ja tahab jälle kaduda ta silmist.

Kuid kähku hüppab Nääs kaduvale mehele järele, haarab kinni ukse-eesriidest, mis on tagasi kinni vajumas, ja tõmbab selle uuesti avali.

„Kuulge . . .“ kogeleb ta abitul häälel ja jääb mehe ette kohmetult seisma.

Võigas nagu mardisandi-mask seisab ta ees mehe kitsas, luine nägu. Ta mustad kulmud kerkivad kõrgele suurte silmade kohal.

„Kuulge!" ütleb Nääs. „Kas ma ... saan paar sõna ... teiega ..."

Kuid Nääs ei suuda siiski lõpetada oma soovi, sest ta sõnadel tuleb lõpp. Ta tunneb jubedat hirmu selle vaikiva mehe ees, kes teda silmitseb tigedate pilkudega. Võib-olla on ta seesama mees, kes ajab pika piigi kurgust alla oma sisikonda, sööb tuld ja teeb muid seletamatuid kunsttükke.

Veel möödub Nääsile saatuslikke silmapilke, mil nad vahivad teineteist sõnatult. Siis lööb mees musta ukseeesriide kõrvale ja see jookseb vaskrõngaste abil kõrinal kokku. Nääsile avaneb kõrge tühi palaganiruum, mis lambitulest valgustatud ja mille tagapõhjal tema ees seisab mehe jäme siluett.

„Mida's nüüd? Mis sa tahad minust?" müristab raevukas mees ja astub ähvardavalt Nääsi ette.

Nüüd saab Nääs siiski mehele avaldada oma südamesoovi, aralt, kogeldes: tema tahaks tulla nende juurde ... nende juurde. Tema tahaks meeleldi olla palaganikunstnik, käia nendega ühelt laadalt teisele, ja kui nad temaga ehk rahulgi pole, — tema on valmis teenima isegi ilma tasuta.

„Võtke mind vastu ... esiteks kas või pillimeheks!" anub ta kogeldes. „Oskan mitut pilli mängida ... õpin veelgi juurde ... sest olen alles noor ... alles neljateistaastane!"

Mees sügab mõrudalt oma punakat nina, silub kähardunud habet ja sülitab laias kaares eemale. Ta mõtleb veidi aega tusaselt ja kaob siis palagani tagaruumi.

Nääs seisab üksi tühjas palaganis, mis tundub talle

kuidagi imelikult õudsena. Tuul liigutab telgi painduvaid presentseinu, nagu tahaks ta nad maa küljest lahti kangutada ja õhku paisata.

Tüki aja pärast tuleb mees tagasi Nääsi juurde, viipab käega. Ta kutsub Nääsi tagaruumi, hoiatades, et ta ei komistaks trapetsil, mis ulatub risti üle ruumi.

Need mehed seal tagaruumis ei ole tema vastu sõbralikud. Nad vahivad teda mornilt põrnitsedes — seda noort poissi, kes tahab tulla nende kaaslaseks, verevennaks, nagu nad taotsevad üksteist nimetada. Ainult kaks noort tüdrukut, kes seisavad meestest eemal, silmitsevad teda sõbraliku naeratusega.

Ja siis kärgatab pikk, sassis juustega mees Nääsile enam tigedalt kui sõbralikult:

„Nii! Või tahad tulla meie kampa! Nonoh! Ega siin ei ole lastekodu! See peab olema vanasarvik ise, kellest siin täismees saab!"

Nääsi süda peksleb nagu trumminui roiete vahel, ta muutub veelgi arglikumaks. Ta hääl on vaevalt kuuldav, kui ta ütleb, et ta tahab vägagi tulla nende hulka.

„Mis asja sa siis teha oskad?" küsib temalt hiiglane, paks nagu tünn, vaevalt arusaadava kähinaga.

Ja kõikide juuresolijate pilgud mõõdavad teda peaaegu õelalt alt üles ja ülalt alla.

Alles nüüd taipab noor Nääs, et ta nagu ei oska tõepoolest midagi, mitte kui midagi. Taipab sedagi, et tema õige koht ei ole vist siin nende mornide ja karmide meeste hulgas.

„Olen ise harjutanud üht ja teist," seletab Nääs tagasihoidlikult. „Ise omal käel, ilma juhatajata ... Oskan kahel käel käia, kolme pussi pilduda ..."

Ta on erutatud, ta hääl väriseb, ta hakkab kogelema.

„Mõistan veel hundiratast visata ja ... ajan jalad püsti

ja lasen selja nii kõveraks, et jalad lagipead puudutavad ..."

Nääsi selja taga on kuulda naeru ja keegi teeb pilkava märkuse. Siis tekib imelik paus.

„Ka pilli mängin ... ja oskan linnuhääli teha."

„Linnuhääli?" kargab basshäälega mees vahele. „Noh, siis teeme sinust papagoi! Vaat kus number!"

Nääsi ennastki tabab kurb naeratus, sest see kõik näib nüüd ka temale endale tühi ja naeruväärne. Ta tunneb end saamatuna ja viletsana meeste keskel, kes käivad juba ammu ja ammu ühelt laadalt teisele.

Jõumees loetleb ja märgib oma sõrmedel Nääsi kunsttükke, — neid on arvult seitse.

„Seitse! Ka maailma-imesid on seitse," urahtab ta naljatoonil, kuid see nali annab ta tigedale näole võika ilme. „Aga kes ütleb, et sa neid tõepoolest oskad, et sa meid ninapidi ei vea!"

Nääs teab, mis ta peab tegema. Saanud julgust mehe sõnadest, lubab ta neile näidata kõiki oma oskusi. Nääs on isegi kolm nuga kodunt kaasa võtnud, mida ta on harjunud pilduma. Ta võtab kuue seljast, viskab selle nurka pommidele ja heidab siis meestele juba julgema pilgu.

Kuid algul ta on siiski erutatud ja kohmetu. Mitu korda kukuvad tal noad maha, mitu korda tabab ta nuge terapidi. Ent ta algab uuesti, kolm nuga läigatavad kordamisi õhus ja langevad meisterlikult peadpidi poisi pihku. Ta pillub, julgesti, kord-korralt ikka kõrgemale ja kõrgemale ning laseb nad siis tüki aja pärast lõpetades langeda ühte pihku kokku.

Siis laskub ta kätele ja käib kitsas ruumis ringi. Ta laseb käsi küünarpeadest painduda, puudutab näoga maad ja ajab siis keha jälle üles. Ta kordab seda püsivalt, kuni ta käed hakkavad väsima ja värisema.

Noor tütarlaps julgustab teda lahkete sõnadega, see annab talle uut indu. Ta asub julgemalt uute numbrite juurde, sest ta tahab siit võimalikult ruttu pääseda, siit irvitavate, mornide meeste hulgast. Ta laskub tagurpidi kätele looka nagu pajasang ja kutsub ühe meestest istuma oma kõhule. Kui mees läinud, teeb Nääsi keha hüppe ja jalad satuvad õhus ringi lüües jälle maha. Nüüd jääb Nääs näoli põrandale, haarates kätega peast kinni: ta ajab pingutades oma keha püsti, tuge leides küünarnukkidest ja lagipeast, mis asetsevad vastu põrandat. Ning nüüd teeb ta keha tagurpidi looga — ta kukal ja varbad puutuvad kokku.

Higitilgad laubal, tõuseb Nääs hingeldades püsti, kuid ta ei julge meestele pilku heita, kartes nende eitavat otsust ja irvitamist.

„Kas sa traadil oskad kõndida?" küsib üks neist meestest, ja Nääs peab vastama eitavalt.

„See oleks just kõige tähtsam, kõik muu võiks ära jääda," jätkab mees. „Just traadijõmmi oleks meile vaja!"

Ja lühikese vaheaja järel annab ta oma lõpliku otsuse:

„Mine veel üheks aastaks koju, tule tuleval aastal uuesti. Aga õpi traadil käima ja meisterlikult pusse pilduma. Pussid peavad olema suuremad ja teravamad. Ka oleks hea, kui sa laulda oskaksid, meil on niisuguseid naljalaule olemas, mis iga mehe möirgama panevad."

„Hea küll ... siis tuleval aastal," sosistab Nääs, kahmab mütsi ja ruttab välja.

Minnes kuuleb ta veel enese taga hääli, mis käsivad teda hoolega harjutada. Ka tagurpidi käia ja traadil ümber pöörata peab ta oskama, peab vägevaid lorilaule laulma ja kupleesid deklameerima.

Erutatult ruttab Nääs palaganist välja. Öö on pime

nagu mäekoobas. Kuid homme tahab Nääs jälle laadale tagasi tulla: ta tahab palagani etendusi näha, et hiljem kodus selle järgi õppida. Ning ta viib siis laadalt kaasa kimbu traati, seab selle kodus kuskil üles ja hakkab harjutama.

Ei ole igavik üks aasta. See kaob linnulennul ajamerre. Siis pääseb Nääs lõpuks ometi sügavast metsakurust, kus ta peaks lootusetult surmani adra taga käima. Tema aga tahab rännata mööda kodumaad — ühelt laadalt teisele, peatuda linnades ja puutuda kokku lõbusama eluga. See töö palaganis ei oleks raske töö — käia traadil, pilduda nuge, laulda naljalaule. Ja laulda naljalaule võib-olla koguni klauniriideis.

Ja kui nad oma telgi jälle kokku panevad, kraami vankrisse laovad ning mööda lõpmatuid maanteid edasi rändavad, suvel päikese eest kuhugi lepikusse pagedes või mõnes teeäärses kõrtsis peavarju otsides — siis see oleks vaba elu, ilus elu, niisugune, mida noor Nääs on ammu ihaldama hakanud.

Nüüd Nääs ruttab mööda halli maanteed kodu poole, kõigiti rahul oma eluga. Metsa ääres laadaplatsil paistavad udukad poetelkide kogud ning puude vahel sambllal hõõguvad tuleasemeil viimased söed.

Tee keerleb kõverdi mägiste külade vahel, elu on siin surnud ja vaikne. Tanumas hauguvad mõned üksikud koerad ja uluvad koonu tõstes painajalikult.

II

Mõrsi küla all kaasiku serval seisab pikk ja vana kõrtsilööv, lookavajunud lööv variseva kivikatusega. Ta seisab tühjana ja vajub aasta-aastalt ikka kõveramaks, küürakamaks, tema neljatahuliste jämedate maakivist

sammaste vahel varisevad pehkinud laudseinad, langevad välja lauad. Siin nõlvaku serval seisis aastakümnete eest Mõrsi kõrtsihoone, lagendiku keskel, mis nüüd on noore metsa all, ja endise maantee ääres, millel õgvendamise tagajärjel liiklemine soikunud.

Ammu tühjana seisvais kõrtsiruumides elas kord Mõrsi rätsep, kelle viimased ruumid mõis laskis maha lõhkuda ja palgid tulepuudeks lõigata. Ainult kõrtsilööv jäi sinna järele oma aukliku ja variseva kivikatusega. Pärast rätsepa surma niitsid Mõrsi heinamaid oma lammastele Mõrsi küla popsinaised, kuid aja jooksul kasvas heinamaa mätlikuks ja jäi võsa alla. Keegi ei tasandanud enam neid karusamblamättaid ja lopsakat pajuvõsa. Veel hiljuti hoiti suures tühjas küünis heinasülemeid seina ääres, kuid nüüd seisab lööv tühjana ja vajub üha kühmakamaks ja köötsakamaks.

Sügis on niiske ja hall, muld nurmedel valge härmatise all. Kauge kuu sinakas valgus langeb vaikse kaasiku alla.

Nääs läheb üksi hilja suurde löövi ja tal on traadikimp kaenlas. Suur lööv on nagu mingi kummaline saal, mille laes põlevad siidpaberisse mähituna lambid. Katuse suurtest aukudest langeb öist valgust alla löövi põrandale. Läbi aukude paistavad udused tähed, mis vilguvad tuikudes sinises õhumeres nagu virvatuled.

Nääs kõnnib mõtlikult löövis. Siin on vaikne ja üksildane, siin ta võib rahulikult harjutada pühapäeviti, töövaheaegadel ja õhtuti, kui lööv on kuuvalge. Ta võib siin oma traadi ühest seinast teise tõmmata ja sellel kõndima õppida.

Imelikku seesmist rahutust tundes kerib Nääs traadirulli lahti ja mõõdab sammudega löövi laiust. Kivisammastes on jämedad ja roostetanud raudkonksud, — nende

külge sidusid kõrtsilised omal ajal hobuseid, ise kõrtsikambreis lõbutsedes ja lärmitsedes, sõpradega laua juures istudes, kojumineku unustades.

Nende sammaste külge kinnitab Nääs traadi, ühest seinast teise. Ta paneb traadi väga madalale, et ta alla kukkudes ei saaks vigastada. Traat peaaegu puudutab peale astudes savipõrandat.

Kas on raske või koguni võimatu käia sellisel peenel traadil, millel tasakaalu võib rikkuda vähimgi vääratus? Nääs koguni ei suuda uskuda, et ta ühe aasta jooksul õpib ära selle raske kunsti. Kuid ta võtab kumbagi kätte pika kepi ja astub pinguletõmmatud traadile. Ta käib tõepoolest traadil — kuid ainult keppide abil. Ta käib üle löövi, edasi-tagasi — nagu mingi muinaslind, kelle pikkadele tiivanöksidele pole veel suled kasvanud ja kes abitult püüab lendu tõusta.

On pisut õudnegi üksi siin tühjas löövis südaööl harjutada, eemal külast ja kaasiku kõrval, mille taga kummitab sügav umbmets öiste koletistega. Väljas on vaikne, peaaegu hääletu, ainult üksikud külakoerad hauguvad aeg-ajalt kuskil õige kaugel. Kuid hilisöö lõpetab needki hääled.

Nääs püüab käia rahulikult, mehiselt, hirmu maha surudes. Aasta pärast ei käi ta enam siin, aasta pärast näitab ta oma kunstivõimeid laadatsirkuses, mis on alati ja kõikjal tulvil lärmitsevat rahvast.

Siiski mingi hääl ... mingi kahin ... nagu läheneks keegi vanale mahajäetud löövile. Võib-olla on see ainult kõrvapete, võib-olla kõnnib ainult mõni metsloom selle üksildase endise kõrtsihoone läheduses!

Selle tühja löövi kohta on külas palju jubedaid jutte liikumas. Siin olevat inimesed näinud neljapäeva-öösiti

juba ammu mõrvatud inimesi ümber hulkumas ja löövis laua juures kaarte mängimas, kibedat kurja vandumas.

Nääs käib komistades ja libisedes löövi ühest seinast teise: ta jalad hakkavad juba väsima, keha ei hoia enam hästi tasakaalu, süda klopib. Teda on vallanud ebamääräne hirmutunne.

Äkki kostab hämarast löövist hirmukarjatus. Nääs hüppab traadilt alla, viskab kepid põrandale ja jookseb löövist välja. Mingi tontlik olend oli karanud talle selga, rebinud ta valget särki ja siis jälle olematuks muutunud. Väljas näeb Nääs nahkhiirt löövist läbi katuseaugu välja lendavat, kuuvalguses tiirlevat ja siis Nääsi ümber õhus vuhisevat. Niisiis oli see nahkhiir, kes löövis tema selga laskus.

Väljas avardub selge kuuvalge öö nagu mingi unelm või unistus. Eemal nurmede taga hämardub mets ja metsa taga — metsast heledamad nurmetasandikud. Siis taas tume metsariba kaugel silmapiiril, ning taevas kummub küla kohal kõrgeks siniroheliseks kupliks.

Nurmede keskel asetsevad üksikud talud suurte hoonetega, millede taga langevad põllule sügavad sinakad varjud. Aknaklaasidki helgivad kuupaistes ja valged korstnad sammaldunud katustel lummavad vaikset külamaastikku.

Kuskil tänaval longib aeglasel sammul salkkond poisse, vilistades või jorutades lorilaule, ja keegi mängib kaasa kumisevat parmupilli. Poisid sammuvad paariti taras-aia taga, kuuehõlmad lahti, puhaste särkide valendades. Nende lähedal nurmel hüppab üles varitsev hall kass ja jookseb areldi kaerakõrres talu poole. Kuu hakkab laskuma alla silmapiirile, teda ümbritseb suur helendav sõõr.

Vähe on neid õhtuid ja öid, mil Nääs saab löövis käia.

Sageli pilvised ilmad on pimedad, sajab vihma. Pilvede varjud liiguvad nagu vöödilised kangad mööda lagedaid nurmi. Vahel on taevas täis valgeid pilvi, mis ruttavad karmi põhjatuule saatel lõuna poole. Siis jälle näib, nagu oleks pea kohal igavene jäämeri valgete jääpankadega, nende keskel aga kiirgamas kuu külm, hõbedane ketas.

Pilvistel ja pimedatel öödel ei lähe Nääs sinna löövi, ta harjutab siis kodus nugade pildumist, viskab hundiratast, õpib klaunilaule. Talvel paiskub talle löövis lund katuseaukudest kaela, suvel üllatab teda mõnikord ränk vihmapagin, kuid Nääsi need ei heiduta. Ta vaev on hakanud vilja kandma, ta käib juba vilkalt traadil ühest seinast teise nagu mõni mehaaniline olend, nagu mõne hiigelkella pendel. Ta ei käi enam keppide abil, need on ta juba ammugi kõrvale heitnud. Ta käib nüüd vabalt ja osavalt, ja traati on ta aeg-ajalt nihutanud maast ikka kõrgemale ja kõrgemale. Ta oskab juba traadil osavasti ümber pöörata ja käia isegi tagurpidi. Ta peabki seda oskama, sest laadapäevad hakkavad lähenema ikka suurema ja suurema kiirusega. Aasta hakkab lõppema.

Veel kakskümmend päeva, siis ta sammub laadale oma tarkuse ja kunstiga. See otsustav päev läheneb ja läheneb, kella iga pendlisamm tõstab ta laadale lähemale ja lähemale. Veel kümme päeva ... seitse ... viis ...

Juba teist päeva sajab lakkamatult halli ja külma sügisvihma. Tuul puskleb raevukalt hoonete kallal ja heidab hooti raheteri vastu aknaid. Räästad solisevad ööl ja päeval; ilm on hämar, raske.

See on pikaldane sadu, taevas üleni hall, teed porised ja auklikud. Metsas varisevad viimased koltunud lehed, kaasik on raagus, hõre, nukker. Nurmedel lendlevad suured vareste salgad, kiiguvad puude latvades, tuul kannab neid poolviltu edasi. Öösel, kui majas magatakse,

kiunub tuul kaeblikult korstnais, lõgistab siibri kallal, maadleb kaevuvinnaga. Väljas on pime, on külm ja kõle.

Nääs käib veel neilgi päevil oma löövis, närviline ja rahutu läheneva laadapäeva tõttu. Löövi auklik katus paiskab talle õelalt kaela külma vihma, tuul murrab raevukalt katuse viletsaid jäänuseid.

Kas juba valmistuvad laadalised laada vastu — määrivad vankreid, köidavad heinakotte vankripärale? Kas osa neist ongi juba asunud teele, rutates porisel maanteel tuuleiilide all, vihma pekstes neile vastu nägu? Nääs surub end vihmapagina eest löövi kivitulba varju ja mõtiskleb oma seikluslikust tulevikust. Ta silmade ette ilmub mullune palagan: valgepäine mees, karm ja hoolimatu, siis ükshaaval teised. Nad ei olnud tema vastu eriti sõbralikud.

Kas sajab ka ülehomme, laadapäeval?

Nääs ei uinu öösiti, ta on rahutu ja murelik, pööreldes ühelt küljelt teisele. Ülehomme on laat, juba homme sõidavad kaupmehed oma kaupadega kohale, tulevad hangeldajad, parisnikud, mustlased, ning tuleb laadarahvaski kaugemalt ümbruskonnast.

Kui teda siiski palagani vastu ei võeta, kui tema üle irvitatakse, kui ta välja käratatakse ühes oma kolme pussiga, mida ta on veelgi osavamalt pilduma õppinud, ühes kõigi tema oskustega. Kui nad käratavad talle, et ta on veel üsna nõrk, täiesti kõlbmatu nende palaganile. Mis siis?

Ta rahutus suureneb, ta ei suuda enam taluda teadmatust. Ta lahkub laada eelpäeva hommikul varakult kodunt, et minna alevikku. Maantee ääres ollakse sügiskündi lõpetamas, kündjad sammuvad nõõtades vaos, pikk piits üle õla. Mõnes rehealuses tuulab peremees teri, terade langedes sarjast siiru-viiru alla hunnikule. Ta

jõuab alevikku. Porisel laadaplatsil valitseb juba elav tegevus ja liiklemine. Kõikjal juba lüüakse poetelkide vaiu maasse, kinnitatakse ristpuid presentkatuste jaoks. Maantee toob juurde uusi kraamikoormaid, uusi kaupmehi; kuid need, keda ootab Nääs, — need pole veel ilmunud.

Keskpäeval hakkab hall, madal taevas rebenema üksikuteks pilvesagarateks. Need ruttavad korratult ühes tuulega edasi ja kaovad silmapiirile. Vihma enam ei saja, pilvede vahelt paistab helesinist taevalaotust.

Ka keskpäeval ei näe Nääs neid, keda ta ootab. Maantee lariseb vahetpidamata ... Laadaplatsile püstitatakse usinasti poetelke ja karusselli.

Nääs läheb kõrtsi juurde, astub suurde eesruumi, kus sõbrad meelitavad teda oma lauda. Nääs on pahur ja tige, istub aga siiski, ent temast pole jutlejat, ta on meeleheitel, ta on kaotanud usu oma soovi täitumisse. Tema suur unistus on kokku varisemas ...

Need, keda ta ootab, ei tule ...

Kui saaks unustada oma põletava südamevalu, unustada sõprade keskel ahastuse. Siin pika katuse all suurtes ruumides — siin on ühes temaga teisigi rusutuid, kes küll hõiskavad üürikesest rõõmust, kuid kelle silmadest helgib nukrat ahastust.

Ja Nääs naeratab, istudes tükk aega vaikides lauas. Siis ta tõuseb ja lahkub kõrtsist. Väljas suunduvad tema pilgud ikka ja uuesti rusutult maantee poole, — ta südamesse asub raske valu. Ta pilk on tuhm ja tusane, ta samm sihitu ja nüri.

Saabub vaikne õhtu pärast pikka, pikka sadu. Päike veereb veriruskena metsa taha.

Nääsi nähakse sammuvat üle laadaplatsi maanteele, käed kuuetaskus, traadikimp kaenlas, kuuekrae üles pöö-

ratud. Seal ta nüüd sammub üksi kodu poole, nagu tegi seda aasta eest. Ent aasta eest ta ruttas koju kergeil sammudel, õnnelikuna, helge tulevik silme ees; nüüd ta on peaaegu murdunud ja ahastuses, sest n e m a d ei ilmunud laadale . . .

Nüüd, aasta pärast, haarab teda raske, võigas viha: teda on petetud. Teda peteti teadlikult ka möödunud aastal, kui teda julgustati harjutama, peteti teadlikult.

Õhtune videvik levib üle selge sügismaastiku. Maanteelt kuuldub vankripõrinat, majade aknad helgivad õhtu kumast ja mäekupu tagant ilmub nähtavale kollase täiskuu kahvatu ketas.

Neetud kuu, neetud pilvitu taevas!

Nääs jõuab väsinult kodukülla, sõnakehv, tusane. Läpastavalt kuum eeskamber oma nõgistunud seintega tundub talle umbsena ja vastikuna. Nääs ei taha kedagi näha ega kellegagi kõnelda. Väikese klaaslambi valgus seinal näib talle armetuna ja viletsana, valgustades hädavaevalt ainult väikese lapikese seinast.

Nääs vajab täna üksindust, üksindust ja üksindust!

Ta lahkub kambrist ja istub välja seina äärde pingile. Ta tahaks saabuva öö üksi mööda saata — kas või kuskil pimedas koopas, mitte aga kodus inimeste hulgas. Tükk aega istunud, haarab ta aia veerde visatud traadikimbu, pussid ja muu varustise ning siirdub kõrrenurmele. Ta võtab suuna oma tühja löövi poole, mis on täis üksinduse imelikku õudust. Siin tõmbab ta traadi ühelt kivipostilt teisele, nii nagu ta on seda teinud kogu aasta. Kuid täna temas mässab rusuv vaen, põlev viha kogu maailma vastu.

Ta näol on ahastav ilme; näib, nagu tahaks ta endast kõrvaldada meeleheite kõik kibedused ja ahastused. Ta kummardab sügavalt ja mõnitavalt paremale ja vasa-

kule, — siin on nüüd tema laat ja palagan. Tulvil rahvast, kes avaldab talle tormilist kiitust. Sest siin ta tahab nüüd näidata oma publikule — tühjale löövile, mis on täis haruldaselt selget kuuvalgust, — oma kunstiimesid.

Ta tõuseb kepi abil traadile, mis on paigutatud kõrgemale kui kunagi varem. Ta on peaaegu ülal löövi katuse all. Katuse suurtes aukudes tema pea kohal sirab tähistaevas. Täna on ülalt põrandale varisenud uusi kive.

Nääs kõnnib traadil nagu mingi viirastus hämaras õhus. Ta käed on laiali nagu viletsad, paljaks kitkutud tiivanöksid. Näib, et täna on Nääs erakordselt julge, hoolimatu ja isegi kuritahtlik enda vastu.

Siis äkki vinguv piu-uu-uuu . . .

Traat värahtab õhus, kargleb üles-alla. Nääs on traadilt vääratanud, kukkunud alla kivipõrandale, pea ees.

Tundub, nagu oleks kukkumine pannud võpatama tühja öise löövi vanad kivisambad ja küüraka katuse. Löövi tühem jääb tükiks ajaks haudvaikseks, elutuks. Siis ilmub katuseaugust nähtavale vilgas nahkhiir ja loovib mustadel tiibadel läbi sinaka, tolmuse ruumi.

Löövis tundub verelehka.

1918

LAIP METSAS

Öösel hakkas koer õues järsku haukuma ja jooksis erutatult aida poole: aida räästa all seisis must mehekogu, malakas pihus. Koer haukus üha lakkamatult teerajal, õunapuude vahel, vihast värisedes, karvad kuklas püsti.

Kambris äratas koera kisa magajad. Nad avasid akna ja nägid halli mehekogu aida juurest üle põllu lepikusse jooksvat, — hall viirastus, ettepoole kummargil, malk pihus.

Mehed riietusid kähku, võtsid naela otsast püssi ja hiilisid õue. Nad hoidusid ettevaatlikult tare varju, seisid tükk aega seina najal sosistades ja hiilisid siis edasi aida juurde.

Kõik uksed olid terved ja aida sein tagant puutumata. Kuid räästa all poril nad silmasid mehe väikesi pastlajälgi.

Nad viisid koera vägisi kambri, ise läksid uuesti aida juurde. Kas tuleb mees veel tagasi või ei tule? Kuid nad jäid siiski valvama, tehes endale pinu ja seina vahele redupaiga, kust oli hea ümbrust silmas pidada. Sealt võis hästi jälgida võsastikku aida taga ja kitsast hämarat nurme, millest mees üle jooksnud.

„Näe, kas see seal on inimene?"

Mehed vaatasid üle pinu võsa poole.

„Jah, see on inimene!"

„Vist koguni kaks?"

„Kaks? Ei, üks!"

„Aga see must kogu paremal?"

„See on põõsas."

Siis hakkas must kogu peaaegu hiilides tagasi aida poole tulema. Ta muutus lähenedes ikka suuremaks ja suuremaks.

„Tuleb!"

Öö muutus võikaks.

„Kas laseme ta maha või võtame kinni?"

„Võtame kinni ja siis — maha!"

Võssa põgenenud mees tuli tüki aja pärast uuesti tagasi aida juurde ja hakkas redelit mööda üles ronima. Nüüd tormasid luurajad suure kisaga talle kallale, haarasid ta kinni ja tõmbasid redelilt maha. Mees libises selili porisse.

Kuid nad tõmbasid ta jälle jalule, sõimasid teda, ähvardasid rusikatega, püssiots suruti otse nina alla. Mees seisis abitult nende vahel, mustad juuksed sassis, lai vihmakuub peaaegu maani. Koer oli vabanenud kambrist, jooksis aida juurde ja nuusutas urisedes meest, karvad kuklas püsti.

„Mis asja sa hulgud ja askeldad siin öösiti!" karjuti tundmatule mehele. „Mis sa käid siin ja mis sul asja on südaööl võõrale aidapealsele. Mis sa hulgud, mis sa nuhid, seleta!"

„Mis ma hulgun!" lausus mees hääle värisedes, kolme mehe vahel. „Mis mul asja ..."

„Jah, mis sa hulgud! Viime su võssa ja laseme maha nagu koerapoja. Mis sul asja on võõrale aidapealsele?"

Mees silmitses võõraid mehi enda ümber, ta näol oli abitu hirmunaeratus.

„Ära vingu üksisõnu — mis mul asja on! Ära sa siin veiderda! Oled sattunud kord meeste pihku, — kahtlane, kas sa näedki enam tänast päikesetõusu!"

Nad hakkasid teda kahe mehe vahel elamu poole tirima, kolmas andis jalaga tagant.

„Ärge lööge, ärge tapke," palus ehmunud mees.

Mida lähemale vanale elamule, seda koledam paistis mehele vana hämar tare-esik oma musta, avatud uksega, seda küürakamaks näis tõmbuvat vana elamu õlgkatus.

„Olen samuti inimene nagu teie, — laske mind lahti ja oma teed minna."

Jõud tema jalgadest hakkas kaduma.

„Sina oled inimene?" mõnitasid mehed edasi. „Küll me vaatame, kas sa oledki inimene või ei ole!"

Nad kadusid mürinal esikusse, lõid kambri ukse lahti ja vedasid mehe suurde eeskambri. Hirmunud naised silmitsesid tulijaid eemalt vaheukselt.

„Näe, saime varganäo kätte," praalisid mehed. „Koer heidutas ta võssa, aga ta tobuke tuli jälle tagasi aida juurde. Mis sul asja oli võõrale aidapealsele, vasta!"

„Mis mul asja oli..."

„Jah, mis sul asja oli! Vasta!"

„Mis ma otsisin..."

„Ära vaagu üksisõnu — mis ma otsisin! Vasta!"

Nad otsisid põhjalikult läbi tema taskud, kuid ei leidnud neist mingit relva, leidsid ainult väikese käänpeaga noa.

„Püssi sul armetul polegi, kus alles röövlipealik!"

Nad leidsid ta taskust veelgi mõne eseme — vorstijupi, rahakoti mõninga penniga, viis pikka küünalt ja tikutopsi.

Mehed muutusid tigedamaks.

„Aga ütle nüüd meile, mispärast on sul küünlad ja tikutops taskus? Jah, mispärast! Mis sa neist taskus kannad? Tikud on kaasas, aga ise suitsumees ei ole!"

„Miks ma suitsumees ei ole," vastas võõras. „Lubage,

ma näitan teile: mul on paberossid taskus! Teid on kuus, mina aga üksi, ja teie ei julge mu käsi lahti lasta! Jänesed! Otsige läbi mu rinnatasku, sealt leiate paberossikarbi. Miks ma ei ole siis suitsumees!"

Mehed leidsid ta rinnataskust tõepoolest paberossikarbi.

„Aga mis sa küünaldega teed? Mispärast sa küünlaid taskus kannad?"

„Mispärast . . ."

„Muidu sa oskad raginal vastu haukuda, aga nüüd sa ei oska enam valetadagi! Ega see „mispärast" ei ole mingi vastus!"

Aga siis ütles mees:

„Kui mul näiteks oleks olnud teelusikas või suur raudnael taskus, ka siis ma peaksin teile seletama, mispärast nad mul taskus on . . ."

Aga mehed ei vajanudki ta vastust, nad mängisid tema vastu uue raske trumbi:

„Sul on viis küünalt taskus ja meil on viis maja . . . Kuidas sa niisugust asja seletad?"

„Viis maja . . ."

„Jah, viis maja ja viis küünalt!"

Nüüd ruttas peremees tagakambrisse ja tõi sealt kaasa väikese paberilipaka, andes selle kahtlase mehe kätte.

„Loe, röövel! Loe! Nüüd sa oled meil peos nagu vilets hiirepoeg!"

Mees luges:

„Teatan sulle, et kõik sinu majad näevad varsti punast kukke! Põletan su puupaljaks, saad endale eluks ajaks sandikepi!"

Võõra mehe sõrmede vahel lipendas imelikult valge leheke ränkade ähvardussõnadega. Ja peremees kisendas:

„Sina tahtsid minu majadele lauritsa lahti lasta — nad

lõõmama panna hea maksu eest! Igale majale — küünal. Ja ühel heal ööl oleks mu õu elavat tuld täis! Aga nüüd oled sa meil peos ega pääse — püssikuulist!"

Toodi nöör ja tundmatu mees seoti kõvasti kinni, kuigi mees raius neile sõgedasti vastu.

„Siin on eksitusega tegemist!" hüüdis ta. „Miks mina, võõras inimene, peaksin su majad maha põletama? Tulin alevist ja tahtsin linna minna. Siis hakkas vihma tibutama ja ma mõtlesin hommikuni aidapealsel puhata ja vihmavarju otsida."

Peremees kisendas:

„Ma ei usu seda! Tulesüütaja! Viime su võssa ja tõmbame oksa!"

Kuid nad ei viinud teda siiski kaasikusse, vaid talutasid vanasse kivikeldrisse, lukustasid ukse. Hommikul sõideti alevisse kordniku järele.

Alles keskpäeval sõitis kordnik tallu, väsinud ja tige, kuna ta oli öösel kuskil vargajahti pidanud.

„Ise olen näljas ja hobune on näljas," kirus ta pahuralt. „Aja aina vargaid taga! Üht tulistasin öösel, aga ei saanud pihta, kurat võtku!"

Näljasele hobusele anti kaeru ja heinu, kordnik viidi tagakambrisse. Anti talle süüa ja anti viina. Ja seal ta küsis, suu toitu täis:

„Nii et sinul, Märt, taheti eile öösel kõik majad maha põletada? Kuidas see siis juhtus?"

Suu ahnelt toitu täis, tõstis ta aplalt oma taldrikule rammusat toitu ja kummutas oma janunevasse kurku ühe klaasi teise järel meega magusaks tehtud kroonuviina.

„Kuidas see tuli?" hakkas peremees seletama. „Ega muidu ei oleks saanudki asjale jaole, aga mul on hea öökoer, see haukus meid üles. Jooksime aknale, näeme: mees jookseb aida juurest üle nurme kaasikusse, koer

kannul. Läksime sedamaid kolmekesi välja, panime koera kambri kinni, et ta ei saaks asja nurja ajada, ja hakkasime ootama. Arvasime, et mees tuleb kindlasti tagasi. Ja ei läinudki kuigi kaua aega, kui mehe pea redeli ülemisele pulgale ilmus ja must kogu hakkas aidapealsele ronima. Tema meid ei näinud, toppis küünla otsapidi põhku ja rapsis tikust tule otsa. Seadis nii, et põhk oleks mõne aja pärast tuld võtnud ... ja hoone põlema läinud. Kargasime siis suure kisaga talle kallale ja võtsime selle kaabaka kinni!"

„Õigus, sulaõigus!" kiitis kordnik. „Te oleksite võinud mehe sealsamas paigas vagaks teha — koergi poleks tagant järele haukunud."

Peremees vaatas mõtlikult põrandale, nagistas kordamisi oma pahklikke sõrmi.

„Poisid tahtsid küll, aga mina, rumal, keelasin ära!" ütles ta. „Mõtlesin: olen varandusega inimene — ei ole hea ... Saan lõpuks veel teise vaenlase kaela!"

Aga siis ta sosistas õige tasa kordnikule:

„Teil oleks parem talle kuul pähe kihutada — teie olete ametimees. Teie võite seda südamerahuga teha — teile on see seadusega lubatud ... Võite öelda, et tahtis metsa põgeneda, siis — tõmbasin talle tule takka peale! Saigi saatan pihta — ja kukkus igaveseks ninali kanarbikku!"

Kordnik naeratas põse ühe poolega:

„Miks ei ... kui ... noh ... nii ..."

Ka tema sosistas õige tasa:

„Kas nõnda on vähe inimesi maailmast loojakarja saadetud! Üks laul ütleb aga: Raha paneb rattad käima ..."

Ja ta pilutas üht silma, mille mõtet peremees kohe taipas. Ka peremees pilutas talle silma ning mõlemad mehed naeratasid muigavalt.

Kordnik näris maitsvat ribikonti suure isuga edasi. Ja peremees ütles talle poolsosinal, et ta on valmis kordnikule selle teene eest maksma hea vaevatasu — jahu, seapõrsa, mõned koormad ristikheina ja veel üht-teist.

Siis mindi alla keldrisse. Mees magas pooltühjas kartulisalves, põlved püsti. Ta käed olid selja taha seotud, ta norskas.

Nad koputasid talle kepiotsaga põlvenukile.

„Hei, küünlamees, nüüd kähku jalule! Uurime järele, mis me sinuga ette võtame!"

Mees tõusis vilkalt püsti, astus kartulisalvest alla ja läks ühes peremehe ja kordnikuga perekambrisse. Ta näis olevat väsinud, istus vaikselt toolile. Ja ütles:

„Andke mulle palake leiba, mu kõht on tühi."

Töömees vabastas kordniku loal ta käed, ja ta hakkas lauaotsal piima-leiba sööma.

Väljas korraldati kordniku ärasõitu: hobusel võeti ristikheinad eest, anti kaerajahujooki, vankrisse toodi tugev sületäis magusasti lõhnavat ristikheina. Perenaine kandis vankrisse mitmesuguseid kotte ja kompse. Siis toodi mees välja, seoti käed kinni ja upitati vankrisse.

„Seo aga seo kõvasti, ole ettevaatlik!" manitses peremees kordnikku.

„Ära karda, sõber. Ega ma esimest korda seo. Ja mispärast mul „tuletukk" kaasas on!"

Ta koputas käega puusal rippuvale nahkkotile ja tegi selle kaane lahti — et saaks vajaduse korral ruttu relva haarata.

Mees istus vankris palja peaga, keskpäevane päike paistis otse talle näkku. Nad saatsid siiski karjapoisi õhtul aida juurde jäänud mütsi järele, ja see suruti nüüd mehele poolviltu pähe.

„Vaata, et sa mul hiljukesi oled," tõreles kordnik meest. „Siin on mul kolt nagu kahur kaheksa mürsuga!"

Ta koputas uhkelt oma puusal rippuva relva nahktupele ja ronis siis üle vankriredeli ulatuvale heinahunnikule, vahistatud mees madalal tema jalgade vahel.

Jäeti jumalaga, vanker hakkas õuest külateele veerema. Näis, nagu oleks tahetud kordnikule veelgi midagi viimaseks sõnaks kinnitada, kuid ei söandatud töömeeste kuuldes. Ent kordnik taipas ilma ütlemata neid viimaseid soove ja mõtteid: sõida metsateed, lase mees maha! . . .

Väljusid mürinal õuest. Hobuse valgete täppidega jalad välkusid kärmesti teel ja suur sarviline vari jooksis ühes sõitjatega edasi küla poole.

Kordniku ja vahistatu vahel algas varsti jutulõng. Aeg-ajalt kuuldus isegi naeru.

„Sul on üsna väledate jalgadega mära," kiitis mees. „Muidu vist üsna vana kronuke, aga väledad jalad!"

„Jah, viledad, ei saa laita, laseb nagu põhjamaa põder," kiitles kordnik. „Varemalt mul hobust ei olnudki, alles kevadel ostsin. Ei jõua ju igasse põrgusse jalgsi joosta. Aga jooksmist on minusugusel palju-palju!"

„Palju võib muidugi olla, nüüd on niisugune aeg!"

Edasi sõites arvas kordnik:

„Sul on ehk piinlik niiviisi sõita — kinniseotult? Kui sa tahad, ma viskan sulle tekiotsa peale."

Kuid mees sellest ei hoolinud.

„Pole midagi häbi," ühmas ta. „Igaüks teab, et kui sõidad kordnikuga, siis on su käte ümber nöör. Kui mina oleksin kordnik, mul endal oleks häbi, et ma inimese käed kinni seon: püssitoikam on kaasas, aga ei julge siiski käsi lahti jätta! Ega ma hakkagi põgenema, — ma pole mingit kurja teinud!"

Heietas edasi:

„Ega ole sugugi häbi kinniseotult sõita! Igaüks teab, et enam vangistatakse süütuid kui kelme. Ja ega tulepistja olegi tea kui suur roimar, — tulepistmine pole minu arvates üldse kuritegu! On olemas seaduslik kohus ja — omakohus. Ise on palju parem kohut mõista kui teist seda teha lasta. Ega muidu ei põletata, kui seda ära pole teenitud! Niisugune kohus on rikaste jaoks juba vanast hallist ajast sisse seatud nagu jumal ja piibelgi. Ega vaesele pole kohut vaja ega midagi, — keegi teda ei röövi ja keegi ei anna talle kohtus õigustki. Kui nüüd aru saadakse, et jumal on seatud inimeste petmiseks, siis peaks olema kohtuga seesama lugu. Igal inimesel olgu vabadus ise kohut mõista oma vaenlasele. Kohtud ongi niisugused kohad, kus sünnib kõige rohkem ülekohut, kohtute pärast ei kaogi kuriteod kunagi maailmast: ei karistata nii, kuidas peaks karistama."

Kordnikule see jutt ei meeldinud. Ta urises mõne sõna vastu tahtmist ja arvas:

„Siis ei oleks muud, kui tuli jookseks ühest räästast teise! Siis ei jõuaks keegi enam korda maa peale seada!"

Mees hüüdis:

„Siis just tuleks kord jalule — iseendast! Siis ei tohiks keegi teisele ülekohut teha. Üks põlv põletaks end paljaks, järgmised juba oskaksid elada!"

Talust vaatasid peremees ja perenaine sõitjaile pingsalt järele. Varsti nad jõuavad teelahkmele: üks tee viib külast läbi, teine pöördub metsa. Kummale poole sõidab nüüd kordnik?

Ta sõitis metsateele!

Vist pööras meeski vankris näo kordniku poole ja küsis imestunult:

„Kas sõidame metsateed?"

„Sõidame metsateed!" vastas kordnik.

Ja nad kadusid varsti metsa, vanker loksus rööpais nagu paat lainetel.

Peremees hakkas tare-esikus puupakul sahka parandama, tuul pani lipendama ta vestihõlmad.

Pool tundi veel sõitu, siis lõpeb mets, algab küla. Mitu meest istub veel vankris? Üks? Kaks?

Ent siis lajatas pauk!

Teine, kolmas!

Tume kaja levis vaiksesse külla nagu rahepilve raske kohin. Peremehe sõrmed vabanesid kirvevarrelt, pakult varises laaste alla.

Mis juhtus metsas?

Õhtul leidis veskiline metsatee äärest laiba ... See lebas selili kanarbikus, silmad lahti, suu irvakil, kärbsed ridastikku huultel.

Üks puutüvi oli verine, ja tee ääres maas — pikk nöör.

Mees tundis ära tardunud laiba — kordniku.

Teine mees jäi jäljetult kadunuks.

1921

TIIDUJAAGUTA JUHAN

I

Sageli nähti alevis, kiriku juures, turul, vallamajas või mujal meest, kes köitis tähelepanu. Võõrad, kes nägid teda esmakordselt, seisatasid, pöördusid tema poole, silmitsesid teda. See oli pikk mees, üle kuue jala, märgatavalt koomiline, iselaadne. Tal olid peened, veidi kõverad sääred, ülakeha liialt kogukas, õlad laiad ja sirged, kandes pikki punaseid töökäsi, mille kämblad olid kumerad nagu kulbid.

Veelgi enam äratas tähelepanu ta nägu: see oli kitsas ja kahvatu, valkjad kulmud hõredad ja nende all liikusid kaks elavat silma, mis ei vajanud pea pööramist, vaid käisid ise vilkalt ühest nurgast teise. Selle mehe aastad näisid küündivat viiekümnesse, ja sestap ta näonahk oli muutunud läikivaks, olles pingul ta kõrgel otsmikul, põsenukkidel ja paljaks aetud lõual. Ja mitte vähem imelik polnud ta suu: kõnelemisel ta lõualuud seisid peaaegu paigal, kuna liikusid peamiselt ta huuled. Ning ta kõneles ruttu, ühetooniliselt, vaadates tavaliselt eesseisjast üle, olles sellest mitme pea võrra pikem. Rätsep oli teinud lohakalt ta hallid riided, — püksid olid alt laiad ja vajusid kamassidele kortsu, kuigi nende veered olid üles pööratud ja näitasid valgeid kaitselappe. See pikk mees, kes liikus sageli alevis, kiriku juures, turul või mujal ja kes armastas naljatada, oli Tiidujaaguta peremees Juhan Ilusk. Seda pikka meest, Juhan Iluskit,

nähti liikuvat maanteel ikka üksi, istudes kaksiti oma tugilauata pinkvankril, valge hobuse sörkides tasast sõitu. Kumera taevakupli all maanteel, kus teekäänakuil kasvavad hallid pajud maanteest lahti rebisid kitsaid teeribasid, nihkus Juhan pikkamisi edasi, kurvameelse maantee üksinduses lõpmatu väikese täpina.

Ühel paastukuu pühapäeval sõitis Tiidujaaguta Juhan jälle alevisse — peretellimiseks, sest ta vajas tüdrukut ja karjast. Aga enne kui astuda trahterisse, tahtis ta minna apteeki, mis asetses alevi äärel. Sest Juhani naine oli haige, ja ligi pool aastat vedas Juhan talle arstimeid, sellesama sedeliga, mis krabises nüüdki tema kasukataskus. Apteeker, kes tavaliselt küsis inimestelt iga haiguse käiku, — nagu ei usaldaks ta noort algajat arsti, kuna ta ise oli haiguste-arstimite keskel veetnud üle neljakümne aasta — nüüd see apteeker ei lausunud Juhanile sõnagi, ta lõi talle ainult põgusa pilgu üle viltuseisvate näpitsate, ning vanad sõrmed hakkasid otsima väikesi grammivihte: ta teadis juba, et Juhani naine on haige, ammu ja parandamatult, ja et see haigus on niisugune, mis viib põdeja mõne kuu pärast hauda. Ent imelik oli see vana apteekri pilk siiski üle vildakate prillide: kumerate paksude klaaside taga ta silmad näisid naeratavat ning põselihased liigutasid sissepoole kooldunud suud, nagu oleks ka see tahtnud kaasa naeratada pilusilmadele.

Niisuguseid imelikke pilke pidi Juhan nägema sageli, kui ta kohtas mõnd tuttavat ja ajas temaga juttu. Ikka püüti mööda hiilida tema naise haigusest, — ühed hoopis ei puudutanud seda jutuainet, teised riivasid ainult põgusalt paari sõnaga, et siis jälle edasi minna uuele jutuainele. Ja keegi polnud kunagi küsinud, mis saab Juhanist siis, kui surm teeb ta leseks, — nüüd, kus Juhangi hak-

kab vananema. Pealegi polnud keegi kahetsenud Juula surma võimalust Juhani kuuldes.

Juhan teadis, miks inimesed sellest küsimusest nii veidralt mööda hiilisid. Ent parem oli temalgi, kui ta rahule jäeti, sest nende abielu oli andnud kuue aasta jooksul igas talus kõige mitmekesisemat jutuainet. Kas oli see pilge, vemmalvärss või tõsine kõne vanainimeste vahel, lõppotsus oli kõigil sama: Juhan, kes seni oli olnud lihtne talupoiss, laskis end laulatada Tiidujaaguta taluga, mitte selle lesest Juulaga, sest Juhan oli abiellumisel neljakümne-, Juula kuuekümne-aastane.

Kes tundis Juhani minevikku, sellele Juhani tookordne samm ei tulnud ootamata. Juba karjasena oli Juhan unistanud rikkusest ja kõnelnud sellest iga päev teistele. Kord ta ütles, et temast saab rikas talunik, siis — et ta hakkab linnas linakaupmeheks, ostab sadamas mõned suured rootsiaegsed linaaidad ja kaupleb otsejoones välismaadega. Tal oli teisigi suuri unistusi ja neid sõeluti iga päev perelauas, kus suviti istus tihti kümmekond inimest koos. Seal siis said Juhani rikkuseunistused lemmikjutuaineks ja tema ise naeru- ja pilkealuseks. Sest tavaliselt sai igal aastal mõni tööline lauasistujaile märklauaks, keda nokiti, pilgati ja naerdi, kuigi enam heatahtlikult ja lõbusa jutu jätkuks. See oli heasüdamlik naer, iga sõna ja tegu väänati kümnel korral; mida üks ei osanud, seda oskas teine. Kui juhtus lauas eriti häid naljamehi, siis naerdi pisarateni, ja tüdrukuil tuli joosta kööki, köhima kurku jäänud suutäit.

Kuid lauasistujate hulgas leidus ka mõni sõbralik muldavarisev vanake, kes ütles mõne sõna Juhani kaitseks. Nad isegi manitsesid teda raha koguma — iga münti, ja hoiduma ulaelust ja joomisest. Need olid rasked murrangu-aastad noorele Juhanile, keda sõprade pahed olid

ahvatlevalt haaramas ja kiusamas. Ta oleks hakanud meelsasti suitsetama, kuid rahast oli kahju. Kui sõbrad käisid pühapäeviti alevis, tagasi tulles taskud nädalaks maiustustest ja viinapudelitest pungis, siis Juhan ei tihanud midagi osta ega süüa. Ta jättis isegi aleviskäimised harvemaks, sest seal tuli tihti ikkagi raha välja anda, tahes-tahtmata, ja sõbrad kippusid teda pilkama ta suure ihnsuse pärast. Ta parem istus kodus, puhkas nädalaväsimusest, punus mõne kartulikorvi, millest sügisel sai ruttu lahti; või ta hööveldas ja saagis kruupingil, meisterdas endale seinakapi, millesse võis lukustada oma väikese vallasvara. Sellesse seinakappi pani ta paberisse mässitult samuti oma hoiukassa-raamatu, milles numbrid kunagi ei näidanud mõõna, vaid üha tõusu. Selles aastaaastalt üks juubelinumber järgnes teisele, kuigi visalt: viiskümmend, seitsekümmend viis, sada, kakssada, kolmsada . . .

Kui Juhani hoiusummad aastate jooksul tõusid sadadesse, hakkas ta uskuma oma unistuste teostumist. Mis sellest Juhanile, et ta paremad elupäevad möödusid kitsikuses, et paari saabastega tuli läbi ajada kas või kümme aastat; sest ta oli niivõrd kokkuhoidlik, et tal kodunt kuhugi teele minnes olid saapad alati käeotsas ja ta tõmbas nad jalga alles alevi külje all.

Ta jäi elust kõrvale oma ihnsuse pärast, muutus inimeseks, kelle ainus eesmärk oli raha. Suvine teenistus lõppenud, rippus ta peaaegu kevadeni linamasina otsas — nende hoiuraamatu uute arvude pärast. Nüüd ta ei kõnelnud kellelegi oma kavatsusist, nagu ta seda oli teinud poisikesena: nüüd arutasid ja veerisid teised tema eest. Tema aga kuulas vaikides ja naeratas, sest mõnigi mees pidi kadeduses sülitama Juhani hoiusummade pärast. Kuid nüüd oli ka Juhan ise jõudnud oma elutee kesk-

paika. Ta ise unistas möldrikohast, vaatas ja kuulatas veskeid, kõige enam kroonu omi, mida aeg-ajalt siin-seal rendile anti. Arvati küll, et Juhanist ei saa möldrit: Juhan on ihne, tal on raske hoiduda mõnest vilja-kühvlitäiest, — neid ta kindlasti pillub salaja veski pööningul oma viljasalvedesse — neisse nelinurksetesse ahnetesse kaane-aukudesse. Arvati, et ta võõrutab veskilised veskist ja jääb siis oma ahnuse tõttu pankrotti.

Kuid Juhani ligi paarikümne-aastane ränk vaev leidis siiski teise lõpu: sõda, mis ootamatult lahti pääses ja aastaid möllas, lõi kohutavalt madalale ta kord nii suure hoiusumma väärtuse, ja lõpuks ta jäi ilma sellestki vähesest. Nüüd teadis Juhan, et ta heledamast tulevikust on tõmmatud üle must joon, mida enam pole võimalik kustutada. Kuid nüüd ta sattus isegi lapsikusse, — ta sai odavasti osta kukutatud valitsuste raha: mõne naela leiva eest mitu miljonit. Ta hoidis ja lehitses neid tihti õnnelikuna ja hoolega, lootes, et need rahad omandavad kord jälle oma väärtuse. Ta oleks niisiis uuesti rahamees: mitme- ja mitmekordne miljardär. Kuid varsti tuli aeg, millal ta usaldas oma suuri rahapakke isegi oma väikeses lukustamata seinakapis hoida, sest need polnud enam muud kui kirevad paberilipakad.

Ta teenis seekord Tiidujaagutal, kus raskete aegadega võitles lesk kuuekümne-aastane perenaine Juula, langedes aasta-aastalt ikka enam võlgadesse. Ta võlakoorem oleks tõusnud veelgi suuremaks, kui seal poleks teeninud Juhani-taoline virk töömees.

Juhan hakkas päev-päevalt arutama küsimust: mis pakub talle lõpuks elu, olles teda seni karmilt vintsutanud? Tina hakkab juba immitsema tema tööst vaevatud kontidesse, — head pole elust enam midagi oodata. Ja siis ta astus sammu, mida tal polnud kerge astuda: ta

abiellus Tiidujaaguta vana perenaise Juulaga, kuuekümne-aastase lesega, ise alles mõni kuu üle neljakümne.

See Juhani tookordne samm ei tulnud külarahvale ootamata, kuid keegi ei aimanud, et Juhan astus selle sammu kauase kaalutlemise järel, teadlik, et ta selle sammuga matab kinni oma elu teise poole. Ta oli kaalunud igakülgselt üht väikest arvu — Juula surma-aastat, tõstes seda edasi ja tagasi: see kõikus tema arvates neljaviie, kõige enam aga paarikümne aasta vahel. Kuna Juhan ka muidu oli elus harjunud arvusid edasi-tagasi tõstma ja seadma, miks ta siis ei võinud seda teha oma naise elupäevadega?

Kui ta valmistus pulmade vastu, pruulides tares katla juures õlut või hööveldades rehalas pikki pulmalaudu ja pinke, siis kulp või kirves tahtsid tal vägisi libiseda pihust. Samuti oli raske meisterdada vanale vedruvankrile tiislit, et nüüd teostada oma noorpõlveunistust — sõita oma pulmasõitu kahehobuse kaleskas, kutsar pukis.

Tares ajasid rammusad õllevaadid vissi, raudvitsad pingul, prahvatamisel. Ja Juhan mõnel hetkel nagu ootaski nende prahvatamist, mis oleks nagu pahaendeliseks märguandeks ja hoiatuseks. Parte all vastu seina kuivas kaleska mustaks värvitud kahehobuse-tiisel nagu must rist — rist, mis püstitatakse tema elu viimastele päevadele. Ning siis mõne päeva pärast kaks sugulastelt laenatud täkku, lapid silmade kõrval, tõstsid maantee tolmust pulmavankri peaaegu lendu, kihutades kirikumäel valendavate müüride ja torni poole.

See sõit oli liiga uhke ja ainulaadne, ja mõned eided sosistasid omavahel, et selline veiderdus on kurjaks märgiks Juula ja Juhani tulevikule.

*

Nüüd, millal kuus aastat möödunud, sammus Juhan enamasti igal pühapäeval aleviäärse apteegi poole. Apteegis ta ulatas arstitähe vanale hallpäisele apteekrile ja see hakkas sõnalausumata riiulitelt purke ja pudeleid otsima, kaaluvihte kaalule pilduma, valgeid pulbrikotikesi täitma ja mõõtma. Kuid seda teadis nii apteeker kui ka Juhan, et neid arstimeid viidi põdejale enam lohutuseks kui ta surmahaiguse võitmiseks.

Apteegist tulles liikus Juhan eelõhtuni alevikus, käed jopitaskus, läkiläki kõrvad maas. Aeg-ajalt jäi ta mõne vastutulija ees seisma, pistis sellele käe pihku, kõneles temaga ja sammus siis jälle edasi. Ta oli ajanud mitmega pikalt ja laialt juttu, aga ükski neist ei küsinud, kuidas on haige naise tervis. Ka kohtas ta täna alevis naist, kellest ta oleks meelsamini eemale hoidunud: see oli kiriku lähedalt Karutoa väikekoha lesk perenaine Reet, kolme väikese lapse ema. Hallide ruutudega suurrätt ümber, hoides pahema käega seda lõua alt kinni, andis ta oma kareda ja külma töökäe Juhani suurde pihku, mis kadus sinna nagu lapse oma.

Ent see lesk perenaine, Karutoa Reet, oli peaaegu ainus inimene, kes päris Juhanilt ta naise tervist. Ning temale oli see tükk tööd — vaadata alt üles pika Juhani otsa.

„Vana ta sul praegu on — see Juula?" küsis ta, ja kui vastusega viivitati, vastas ta ise: „Jääd vist küll ruttu leseks ... ja kaua sa temaga abielus olid, — kuus aastat?"

Neid numbreid ja arve Juhan nähtavasti ei rutanud mäletama, Reet pidi nad ise leidma ja välja kangutama.

„Ja lapsi teil vist ka ei olnud?"

Juhan raputas vaevalt märgatavalt pead.

„Aga minul on neid kolm," ütles Karutoa lesk. „Väi-

kesed alles, abi neist ei ole küüneväärtki. Aga muidu on hea, kui inimesel on lapsi."

Ta oli nüüd puudutanud Juhani tundlikumat kohta, sest Juhan tundis suurt elutühjust just sellepärast, et ta naine polnud andnud talle lapsi. „Milleks ma töötan ja vaeva näen," mõtles ta sageli, „kui pole last, kellele ma kord oma töövaeva jätan." Kui tal oli vaja ehitada uut lauta, siis ta lükkas selle juba mitu aastat edasi: ta ei leidnud vastust küsimusele, miks ta ehitab uue hoone. Kui ta aga tänavu siiski tahtis selle juurde asuda, siis ta oli leidnud ometi veenva, kuid — tema seisukohalt — üsna jubeda vastuse: laut tuleb ehitada loomadele, — ei kellelegi muule kui loomadele, ja selle pärijaks saavad ükskord loomad.

Alevis käies kiindusid Juhani pilgud sageli mõnele lapsele, kes sammus vanemate käekõrval. Ja kui siis laps jäi imestades teda vaatama — seda kole pikka meest, siis Juhan ei saanud omalt poolt naljatamast hoiduda. See naljatamise-osavus pani täiskasvanuidki südamlikult naerma, nii omapäraselt oskas ta seda teha.

Karutoa Reet vaatas üksisilmi Juhanile otsa, ta pilgud nagu põletasid teda. Nii naerumuigel ta seisis tema ees, põsed õhetamas, jutu hüpeldes ühelt ainelt teisele. Reeda silmist võis igaüks selgesti lugeda, et ta otsis Juhani armu ja oleks tahtnud teda endale meheks — kui Juula surnud.

Aga ikka pistis Juhan varsti Karutoa Reedale käe pihku ja jättis ta jumalaga. Piinlik oli tal selle pealekippuva naise pärast: inimesed pole pimedad, et nad ei märkaks, miks Reet teda sagedasti teiste hulgast üles otsis. Ikka oli Juhanil niisugune tunne, et inimeste uudishimulikud pilgud on kogu aeg nende poole pööratud, kui nad kahekesi jutlevad, need — võiks öelda — kaks leske.

Tusasena lahmis Juhan mööda teed, raske piht kaldus kahele poole, kõrviku lapid lopendasid. Ja ta nägi, kuidas Karutoa Reet läks oma hobuse juurde, kes oli seotud pagariäri ette lasila külge. See oli kõhn hobusekronu, küljed sõnnikust korbatunud, — värvimata look vajus talle ühes rangidega pähe, kui ta näris oma sooheina-pundart. Ja saan oli nii väike, madala seljatoega, et temasse mahtus vaevalt istuma üksainus tubli mees.

„Meest oleks sulle küll hädapärast vaja," mõtles Juhan endamisi. „Hobune on sul nagu lehm aiste vahel — korbatunud ja tälgatanud, look laiaks õigunud, rangid nagu lõdvad tõrrevitsad! Mehekäsi on sulle hädasti vaja!"

Pagariäri ees köitis hobuse kaeratorpa Mäeniidu peremees, valmistudes kojusõiduks. Ta tütar istus juba saanis, hulk pakke põlvedel. Juhan astus nende juurde, teretas peremeest ja teretas tütart, ja küsis siis osta mõned puudad linaseemet. Kõneldes peremehega Juhani pilgud püsisid enam saanis istuval tütrel, kelle kõvasti lõua alla seotud kollane rätt surus ta roosápõselise näo ümmarguseks. Juhan pidi endamisi tunnistama, et ta oli ilus, väga ilus — see Mäeniidu tütar. Juhan vist silmitses teda täna liiga kaua, sest tüdruk märkas seda ja naeratas iseäralikult. Nüüd Juhani silmad tõmbusid häbelikult pilukile ja ta pööras selja pooleldi saani poole. Täna puutus üldse Juhanile palju ilusaid tüdrukuid silma, aga nüüd ta otsustas pugeda nahakauplusse, et osta uued rangiroomad.

Kell nahakaupluse ukse kohal tilises, sisseastujale lõi vastu teravat tökati, parknaha ja paberossisuitsu lõhna.

„Juhan," sosistas keegi ta kõrval. „Ole mulle abiks ja aita mul nahka osta, sina oled asjatundja mees!"

Juhan pöördus kõneleja poole, kes ikka veel hoidis kinni tema jopihõlmast: kes see võis muu olla kui Karutoa Reet. Ja see naeriski ilusasti Juhanile nagu noor tüd-

ruk; ta vedas Juhani teiste vahelt leti ette, vastu Juhani tahtmist. Juhanil oli piinlik, kui teda nõnda jopihõlmast veeti.

„Ah nahka?" kordas ta ja hakkas siis letile tõstetud nahatükke sirvima ja koolutama.

„Vaata, kus on veel ilus tükk," ütles Reet ja andis Juhanile ühe keerdutõmbunud nahatüki.

„See?"

Inimesed surusid Reeda peaaegu Juhani kaenla alla, ja Reet jäi sinna kannatlikult Juhani asjatundlikku otsust ootama.

„Teab, kui pikk tuleb lõigata naisterahva pastel?" küsis Reet.

„Sinule?"

„Minule!"

Juhan püüdis vaadata alla Reeda jalgadele.

„Kakskümmend viis inglise tolli!" ütles ta surmtõsiselt.

Keegi pahvatas nende kõrval naerma.

Naeris ka Karutoa Reet.

„Ära raiska juttu, Juhan!" ütles ta ja vaatas tükk aega naeratades Juhanile — tema nalja pärast.

Kauplusest lahkudes Juhan vabastas hobuse lasila küljest ja pöördus maanteelt varsti metsateele, kadudes vaiksesse metsahämarusse. Kui ta oli tükk aega sõitnud, muutus kuusik hõredaks, tüvede vahel lähenes valge lagendiku ümar sõõr. Siin asus väike metsatalu, vana elamu kaks neljaruudulist akent saatsid lumisele nurmele nõrga valgusjoa, mida mööda jooksid teele mustad haukuvad koerad.

Juhan pidas möödasõidul kogu aeg silmas seda üksildast metsatalu. Kumera räästaveere all mustendas lai tareuks, selle kõrval väike luugita aken: siin selle talu ta-

res oli ema Juhani ilmale toonud, külmal küünlakuu ööl vastu hommikut, üksi, kellegi teadmata. Kui perenaine tõusis hommikul ja läks tarre, leidis ta seal õlgedel külma käes kaks lõdisevat, abitut inimest. Ning põrandal tibata savikruus, ja selles tükk seebikivi, mis polnud jõudnud veel sulada.

Koju jõudes sai Juhan vaevalt lasta hobuse rehalasse, kui avanes tareuks ja tüdruk Miili tuli laternaga. Ta pani laterna pesuküna otsale ja tahtis hobuse lahti rakendada.

„Lase olla, Miili," ütles Juhan pisut väriseval häälel. „Saan sellega ise hakkama ja viin ta talli, — ma ei ole külmanud."

Ning siis langes üks ja langes teine ais rehala savipõrandale, ja hobune, kubemed niisked ja lakk härmatunud, jooksis välja lumele püherdama.

Kui Juhan astus kambrisse, tasa uksi avades ja sulgedes, tõstis haige naine pea padjalt üles. Ta voodi oli asetatud kuuma ahju kõrvale ja ta ise maetud vaipade ja kasukate alla. Väike klaaslamp põles seinal naela otsas, voodi peatsi taga. Tule kiired langesid längu haige näole ja moonutasid ta silmakoopad mustaks ja sügavaks: Juhanile näis, nagu elaks haige täna oma viimast ööd.

Juhan istus voodi ette pingile, jopp veel seljas ja kõrvik peas.

„Läks alevis aega, jäin pimedale," ütles ta nagu vabanduseks. „Siin on sulle midagi apteegist."

Ta võttis jopitaskust paar pudelikest ja pulbripaki ja pani kõik voodi peatsis olevale lauale, kus leidus teisigi pudeleid ja pulbrikotikesi.

„Saa nüüd terveks," ütles ta. „Täna oli juba esimene ilus päev. Kõneldi, et on juba musträstaid nähtud."

„Ju ma seda ikka püüan," vastas naine. „Mis ma siin

voodis ööd ja päevad muud teengi, kui püüan terveks saada."

Ta lõi pilgu arstimeile, mis Juhan oli asetanud lauale, ent tal ei näinud olevat neisse enam usku, sest ta oli neid tarvitanud juba sügisest saadik. Juhan tõstis vaibaveere üles ja silmitses haige jalgu. Ta vajutas sõrmega sääreliha, sinna jäi järele sügav lohk: paistetus ... Ja see paistetus oli tõusnud juba üle põlvede.

„Minu ema oli kord samuti maas, aga tuli kevad, näe, paranes!" kõneles Juhan haige lohutuseks. „Ja kui vähk poleks teda maha murdnud, ta oleks võib-olla elanud praegugi. Aga sinul ei ole surmahaigus, päris tõsi, paistetus lööb nagu alanema ..."

Haige ohkas.

Juhan heitis viivuks oma voodisse pikali, et lasta välja jäänud hobusel taheneda. Ta jäi varsti suigatama ja nägi minuti jooksul imeselge unenäo, — imeselge, ent jubeda:

Ta kõndis väljas õuel ja tuhnis saapaninaga vana labidat, mille päike oli lumest nähtavale sulatanud. See oli sama labidas, millega kord oli kaevatud Juula mehe haud. Juhan naeris ühe ja naeris teise põsega kordamisi, ja Miili tuli tanumast veepaaridega, ajades haned lendu. Juhan ootas Miilit rehala väraval, võttis ta käest kinni ja tõmbas ta sinna pesuküna juurde.

„Ära sureb Juula ikkagi," ütles ta Miilile. „Ära sureb ikkagi, ei jää enam elama. Ja nüüd, tead, Miili, võtan ma sinu endale naiseks. Tahan ka kord elu elama hakata, minu senine elu oli ainult armetu varjuelu! Või see Juula oli mulle muuks kui emaks! Ise olen praegu neljakümne kuue, tema aga kuuekümne kaheksa! ..."

Ta sülitas.

„Võtsin endale naiseks niisuguse mullahunniku, aga — enam talu pärast! Arvasin, et ta ei ela kaua, et ta on vana ja vilets, üks päev haige, teine terve, ööd läbi muud ei tee kui ohkleb ja aietab. Aga nüüd ta süda ütleb mõne päeva pärast üles, ta jalad on juba nagu pakud; aga kui jalad paistetavad, siis ei ela inimene enam kaua. Õieti oli ta muld juba siis, kui mina ta võtsin."

Ta vaatles innukalt Miilit, kes seisis ta ees, rõkates tervisest: põsed nagu verre kastetud, käsivarred ja jalad lihavad, jämedad. Noor, kahekümne-aastane.

„Sa pead mulle lapsi tooma," ütles Juhan. „Nüüd peavad kambrid laste kisa täis olema, seni oli neis ainult rohulõhna, kasukaid ja vaipu! Sa aja oma voodi ja kapp juba täna tagakambri, mis seal enam oodata! Tahan noort ja tervet naist!"

Ta tõmbas Miili rehalasse, kus seina veeres oli lauahunnik, valmis lõigatud uue lauda ehitamiseks.

„Valime siit mõned lauad," ütles ta. „Ma pistan hobuse ette ja viin nad tisleri kätte. Pole mõtet puusärki alevist osta, kui oma laudadest tuleb odavam; ja suvel võib tisleril lasta töö eest peenrailt lambaheinu lüüa . . ."

Ta hüppas üles virna otsa ja hakkas seal valima paremaid laudu. Need olid enamasti kõverad ja okslikud ega kõlvanud puusärgile, mis lõhnab veel kuusevaigust ja on värskelt värvitud — mustaks. Ta tuhnis laudu jalaninaga, nagu oleks neid kahju tisleri kätte viia; ja kui ta ühe neist üles tõstis ja jälle langeda laskis, kolises see veidralt, nagu oleks ta luust ja seest õõnes.

„Suur see kirst talle ei lähe," kõneles ta. „Jalga neli vaevalt pikk: haigus on ta teinud nii pisikeseks ja kõveraks."

„Öeldakse, et küürakad inimesed sirguvad pärast surma kirstus," kostis Miili, hääles hirm ja ebausk.

„Sirguvad pärast surma?" kordas Juhan ülal lauahunniku otsas. „Vaevalt!"

Äkki ta naeris:

„Aga näe, siin on üks laud otse Juula järele — kõver nagu pasun. Nagu loodud temale!"

Ning Juhan viskas kõvera ja vääniku laua ülalt alla.

„Nüüd alles saab nalja," ütles ta. „Nüüd teeme niisugused matused, missuguseid pole näinud vanasarvikki! Teen nüüd säärase õlle, et peielised kõik käpuli käivad! Kus ei ole leina, seal ei maksa ka leinamist vigurdada. Las rahvas tantsib ja laulab, kui ta tahab."

Ja ta hakkas ise esimesena märatsema . . .

Ta rabeles.

Ta ärkas.

Jube vaikus valitses kambris.

„Sa sonisid," ütles Juula teisest voodist.

„Sonisin? Mina?"

Juhan tõusis kähku voodist, erutusest kahvatu.

„See oli kole unenägu . . . Oh, kole! See oli vanasaatan ise, kes mind kiusas!"

Ta seisis tükk aega keset tuba ja tal oli tunne, nagu seisaksid ta juuksed püsti. Kell tiksus aeglaselt seinal, iga hetk peatumas. Viirastuslik unenägu oli kestnud vaevalt mõned sekundid.

Ta istus laua juurde ja vaatles surijat: see oli jäänud pika põdemise järel väikeseks ja kõhnaks, hingas vaevalt kuuldavalt.

Vaikselt lahkus Juhan kambrist, et hobust talli viia. Kuid juba tuli temale Miili köögiuksel vastu, trampides lumiseid jalgu.

„Ma juba viisin ta talli," ütles ta.

„Juba!" ja Juhan ägestus järsku, võib-olla selle vastiku unenäo tagajärjel. „Kas ma ei ole sulle sada korda

laulnud, märjaks aetud hobusele ei tohi külma vett anda, kas sa tahad, et ta maha kärvab!"

Ta silmad välkusid vihast.

Miili, kes oli tahtnud Juhanile head teha, langetas nüüd tusaselt pilgu. Ent Juhanil hakkas temast kahju, ta oli olnud tema vastu järsk võib-olla selle vastiku unenäo tõttu. Olles nukker — ta ei tahtnud kellelegi haiget teha — otsis ta ruttu Miiliga lepitust. Ta läks minutiks tema juurde perekambrisse, mis oli läpastavalt soe, ja ütles:

„Ma ei saanud sulle täna suveks paarimeest kaubelda. Viimaks jäämegi kahekesi siia talu peale!"

Juhan oli jällegi endale märkamatult hauda pannud oma naise — seekord sõnadega . . .

„Aga perenaine?" küsis ka Miili.

„Jah, perenaine . . ." möönis nüüd ka Juhan kohkudes. „Tema ma unustasin hoopis, aga vist sellepärast, et ega temast ikkagi enam tööinimest ei saa."

Juba järgmisel hommikul otsis Juhan naaskli ja nõela ja istus perekambri akna alla laua juurde range parandama. Suurem osa laudapalke oli veel metsas ja Juhan tahtis kiirustada nende veoga, sest lumetee oli lõplikult lagunemas.

Haige lamas üksi tagakambris, kus päike paistis heledasti aknast sisse ja kilgi laul sooja müüri taga suurendas meeldivat hubasustunnet. Lamas seal kuuma müüri ääres voodis, kasukad peal, haisedes nuuskpiiritusest. Päike langes otse padjale ja oli vaibutanud öö läbi valvanud haige.

Kui Juhan lõpetas töö, viis ta rangid tarre naela otsa ja astus õue. Ere kevadine valgus pimestas ta silmi, lumi nagu pildus talle vastu sinakaid sädemeid; kari vareseid lendas kisades üle küla, tõusnud naabri lauda tagant han-

gelt, kus nad olid rappinud lambaraibet, lammutades seda nagu vana purjeka keret rannikul.

Juhan kõndis mõnuldes õuel ringi, tõstis üht ja tõstis teist asja, vedas reed rehalasse, et päike neid ei põletaks, ja raius kaevu juurest jäämäe maha, et Miili pääseks paremini vee juurde. Ning lõpuks ta läks aida juurde, koera sõrkides kannul.

Ta käis kõigis kolmes aidas, uksed pärani lahti. Vilistades vaatles ta asju, mis teda seni olid vähe huvitanud. Ühe salve nurgas oli rauakoli-hunnik, ta tõstis ja silmitses üksikasjaliselt iga eset. Pildus neid edasi-tagasi, need olid roostetanud, aga tilisesid siiski, tilisesid tuhmi roostetilinat. Neid rõngaid ja rattaid ja kruve ta leidis seal mitmesuguseid; ta avastas selle koli hulgas isegi endise peremehe puust nimelaua, millega see oli märkinud oma viljakottidele enda ja Tiidujaaguta nimed. Vanu rangilaudu, katkisi rehapäid, vikatilüsi ja igasugu tarbetut koli oli endine peremees siia kokku kuhjanud ja need olid siin püsinud tänini. Nüüd Juhan pildus osa sellest kolist aida ette lumele, kuna need ei kõlvanud muuks kui põletamiseks.

Ent Juhan ei mallanud kaua askeldada aidas.

Ta tahtis teha ringi õunaaias, kuid habras lumi ei kandnud teda. Ta kollasest loomanahast säärikud vajusid põlvini sisse, ning tema selja taha jäi rida sügavaid, tühje, sinakaid auke.

Juhanil oli täna imelik meeleolu: ta kõndis aias ja nautis kevadpäeva, nagu oleks ta jõudnud aastakümnete tagant kuskilt kodumaale. Elamu õlgkatuse kelbaaukudest ja räästa alt imbus välja suitsuvine: Miili küttis tares leivaahju.

Juhan peatus vana õunapuu all. Vähihaigus oli söönud selle tüvesse sügavad augud, mustad nagu tulega

põletatud, ja nüüd oli latv juba kuivamas ning oksad kattunud halli samblikuga.

„See puu ei kanna enam vilja," mõtles Juhan. „Selle juurime kevadel välja ja istutame tema asemele uue . . ."

Ja siis — siis ta mõtted kandusid tagakambri, kus Juula lebas kuuma müüri veeres, raskesti haigena . . .

Ta sureb.

Ta muutub päev-päevalt ikka enam ja enam põrmuks.

Juhan sulges aida rasked uksed, astus aeglasel sammul tagasi tare poole.

Ent juba mõne päeva pärast pidi ta tunnistama:

„Miks siin mängida pimesikku! Juula ei jää siiski elama, surm on paratamatu, surijad oleme kõik."

Ning siis läks ta aida juurde, tõstis kühvliga salvest otri kotti ja viis nad tarre tõrre sisse ligunema — õllelinnaseiks.

Teed muutusid päev-päevalt viletsamaks, mustemaks, ja Juhan pidi ruttama oma laudapalkide veoga. Neist jätkub talle mitmeks nädalaks vedada, sest palgid olid kaugel ja päevas sai käia ainult ühe voori.

„Mis sa tapad ennast sellega," kõneles talle Juula noomivalt. „Jäta nad metsa, kes teab, kas sa suvel alustadki ehitust."

„Mis ma neist metsa jätan," arvas Juhan. „Metsa ei jäta ma midagi. Ja ehitamist ei või ka enam edasi lükata, — ühel heal päeval vajub vana laut loomadele mürinal kaela."

Kuigi Juhan õhtuti väsinult vandus ja kirus oma vedu, korjas ta mõne päeva pärast jälle müüriveerest kokku oma kõvaks kuivanud tööriided, rakendas hobuse ree ette ja sõitis metsa. See reis jäi tal kevadel viimaseks, sest teed olid muutunud juba läbipääsematuks. Kogu aeg tal tuli kinni hoida rasket koormat, mis ähvardas ümber

minna. Ta ei võinud koormale istuda isegi heinamaal, mis oli muutunud järveks, kus tal tuli sumada põlvini külmas vees, et hoida koormat rööpais. Peaaegu rinnuni läbimärg, larpis ta koorma kõrval, palitu üles koormale visatud. Päike oli juba ammu loojas ja Miili sõi eeskambris õhtusööki, kui Juhan kööki astus, märjad rakmed süles. Ta tõstis need vadja otsa, looga seina veerde ja astus tagakambrisse.

„Tänane reis oli tappev," ütles ta seal. „Kaks korda ajasin koorma ümber, lausa vette! Ja vesi oli ära viinud ühe silla, oleksin peaaegu hobuse ühes koormaga jõkke ajanud. Tuli tagasi minna ja suur ring teha."

Juhan astus naise juurde ja istus ta voodi veerele. Siis ta paljastas põdeja sääred ja nagu arst vajutas nendele näpuga: paistetus tõuseb ikka päev-päevalt kõrgemale.

„Mine, las Miili toob söögi lauale," ütles Juula. „Said külmetada ja oled läbimärg. Lasksin sulle kuuma teed keeta."

„Külm oli mul täna tõepoolest," ütles Juhan, „ja ma vist ei saagi muidu sooja, kui pean eeskambri müürikappi soojendama minema."

Ta tõusis üles, tõstis jalad põrandale nõrisenud veeloikudest välja ja läks eeskambrisse.

„Ma soojendan end natuke müürikapis," ütles ta Miilile. „Täna hakkas külm. Istusin nurmele jõudes koorma otsa, ihu oli higine, ja siis tundsin, kuidas tuul läbi tõmbas. Hull oleks, kui ma haigeks jääksin!"

Müüri ääres kasukate ja vaipade all kasvasid linnaseodrad. Juhan võttis jalad lahti ja astus üle linnaste müürikappi: ta puges sellesse nagu väike poisike, kerides jalad kokku. Need jäsemed olid külmad nagu jää, ja nüüd hakkas mõnus soojus teda pikkamisi immutama.

See kuumus aga oli liiga järsk: selg, jalad ja käed läksid ruttu kuumaks, ent sisse jäi mingi sulamatu külma süda. Ja ihu hakkas värisema, pannes hooti hambad lõgisema.

„Pealt lähen juba sulama, aga seestpoolt olen ikka veel jääs," naeratas ta. „Miili, too mulle siia tassiga teed, vaatame siis, kas saab sooja või ei saa."

Miili tõi talle kuuma teed, ja nüüd hakkas soojus levima üle kogu keha. Siis tuli Juhanile meelde, et tal on kapis konjakit; ta laskis Miilil punšši teha ja jõi seda kolm tassitäit järgemööda.

Punšš nagu süstiti talle verre: nii imeruttu jõudis ta pähe ja jooksis alla varvasteni. Mõnus kuumus hakkas teda uimastama, tegi ta uniseks ja laisaks.

„Sega neid linnaseid natuke," ütles ta müürikapist käriseval häälel. „Vaatame, kas nad juba lähevad turbasse."

Miili laskus põrandale ja kõrvaldas linnaseilt vaibad. Magus ja imal lõhn levis kambrisse: odrad olid juba idanema löönud.

Juhan vaatas ülalt alla, pikk sooneline kael siruli, pea uimane ja kuum. Ta silmad olid niisked ja kilasid nagu palavikuhaigel. Ja siis ta suur punane käsi vajus müürikapist alla, keha kummardus pisut, pilk kiindus Miilile.

Ta pani oma käe Miili õlale.

Miili vaatas ehmunult üles.

„Mis nüüd?" ütles ta segaselt.

„Mis siis ikka . . ."

Tüdruk puikles eemale Juhani käe eest, mis polnud nii pikk, et oleks saanud teda uuesti haarata.

Külmavärin pani Juhani võpatama.

„Anna mulle veel punšši," ütles ta.

„Ei anna enam," vastas tüdruk.

Ja Juhan tõmbus tagasi ahjukappi nagu tigu oma karpi, olles kokku puutunud välise ohuga.

„Võib küll olla," mõtles ta. „Ehk on paremgi, kui sa enam ei anna."

Siis ta sai tagasi oma laokileläinud mõistuse.

„Anna mulle natuke linnaseid," küsis ta natukese aja pärast.

Miili lõi sõrmed sooja linnaseturbasse ja ulatas peotäie üles ahjukappi. Juhan nuusutas neid, pistis suhu ja näris tükk aega mõtlikult.

„Mis see peaks tähendama, ma ei tunne mingit maiku, mingit lõhna!" erutus ta. „Suu on nii mõru, nagu oleksin ma tubakat närinud. Kas neil ongi mingit maiku või lõhna?"

Ta tundis suurt muret nende matuselinnaste pärast, sest halvad linnased ei anna head õlut.

Kuid nüüd ta suu hakkas siiski tundma näritud linnaste imalat ja magusat maiku, ja ta näris mõnuldes suures kuumas ahjukapis.

Ex bibl. univ. Tart.

*

Kui Juhan hommikul ärkas, tundis ta end haiglasena: ta pea oli üsna kuum ja tal näis olevat kerge palavik. Täna ta vaevalt suudaks sõita metsa palkide järele, kui mitte just tervise pärast, siis vähemalt halva tee tõttu, mis tund-tunnilt ja silmanähtavalt laguneb. Ta arvestas juba sellega, et laudapalkide vedu jääb tal seekord pooleli ja seda tuleb jätkata vankriteega.

Täna ta pidi korraldama veelgi tähtsama toimingu: sõitma aleviveskisse matusepüüli jahvatama. Matus võib tulla juba kahe-kolme päeva pärast. Ja ta asuski teele nisuterakottidega.

Alevis kohtas ta paljusid tuttavaid, kes tulid tema juurde ja küsisid naise tervise järele. Nad kõik lohutasid teda Juula pärast, kellel on tulnud aeg saatuse tahtel siit maailmast ja oma kodust lahkuda. Inimesed on imelikud ja liigagi osavõtlikud Juhani saatusest, sest mõni ta tänane tuttav hakkas juba Juhani tähelepanu juhtima uue naise võtmise vajadusele — mõnele töökale ja rikkale leseks jäänud perenaisele. Juhanile niisugune jutt eriti ei meeldinud, talle tundus, et ta on liiga vara kujunenud nagu mingiks kaubitsejaks, kellele pakutakse ja tuuakse näha vajalikku hooaja-kaupa. See oli tavaline laadakaup, mida tuli ettevaatusega sorida ja silmitseda, et mitte kaela saada riknenud kaupa. Üks neist, keda talle soovitati, öeldi olevat rikas ja lastetu lesk, alles mõned aastad peale kolmekümne. See, kes tõi tema Juhani pilkude ette uurimiseks, hindas üle oma teeneid sobitamise võimaluse mõttes. Sest Juhan vaevalt riivas oma pilkudega seda keskealist leske, tema pilgud vilksatasid kohe sellelt naiselt üle kuhugi mujale. See lesk oli nii elutult loid ja vähese jutuga, et raske oli temaga kõnelõnga koos hoida. Ta oli kõhn ja kuivetu, puusad peaaegu puudusid, seelik oli vajunud ühele küljele viltu. Niisugune kupeldamine tegi Juhanile meelehärmi, sest kui talle neid leski või piigasid soovitati, siis öeldi ühtlasi Juhanile, et tal ei maksaks enam vaadata noori ja ilusaid, sest ka temal endal olevat turjal tüse arv eluaastaid.

„Ilusat ja noort naist on sinusugusel mehel raske kinni hoida," hoiatati teda. „Ennemini saab mees hakkama jabura täkuga — anna talle kettidega tubli nahatäis ja ta muutub taltsaks, — aga noort naist läheb vanal mehekännul vaevalt korda keti otsa panna!"

Kui kõigist neist leskedest tuleks mõni valida, mõt-

les Juhan endamisi, siis tema võtaks endale Karutoa Reeda. Reet on talle siiski kõige enam meele järele: ta on elurõõmus, teravmeelne ja naljaka jutuga. Ja Karutoa Reet silmitseski Juhanit liiga teravasti ning pidas end temaga ühevääriliseks. Ta isegi sõitis paari päeva pärast Tiidujaagutale, päeval, mil Juhan oli palke vedamas. Miili võttis tema vastu nagu Juhani külalise, viis kambrisse ja keetis talle kohvi. Väga teraselt silmitses Reet Miilit, kes talitas koduselt nagu perenaine kunagi, käis tagakambris kapi juures, kolistas seal midagi otsides ja tõmbas seinakella mahakäinud nuiad üles. See nuiatõmbamine läks Reedale eriti valusasti südamesse, sest Reet mõtles, et tüdruk, kes on majas ainult teenija, ei teeks seda tema arvates kunagi.

„Sina oled siin majas vist uus perenaine?" küsis Reet pisut pilgates ja vaatas teda kõõrdi oma silmanurkadest. See küsimus pidi vist olema nali, kuid ei tundunud sellena, sest temas võis märgata ilmset kibedust ja teravust.

„Mis muud kui perenaine ikka," vastas Miili, ja jälle läks ta kapi juurde tasse ja nuge tilistama.

„Ilus ja noor nagu linnast toodud."

Ja Reet naeratas õõnsalt.

Nuhkija ja pealekippuv näis Reet Miilile ega meeldinud talle. Ta ei püsinud kaua toolil paigal, käis varsti läbi kõik kambrid, puudutas ja vaatas iga asja uudishimulikult. Ta tõstis voodivaiba veere üles, vaatas pesu, patsutas padjale ja kotile; pistis sõrme lillepoti mulda, võttis siis aknalt joogitoobi ja valas lilledele vett. Ta vedas isegi jalaninaga põrandavaiba sirgu, kohendas kardinaid ja peatus pikemaks ajaks peegli ees: ta oli täna ilus — seljas must poevillane kleit ja jalas uued mustad kingad, õlgadel valkjaskollane siidsall. Kõik need riided

ja saapad olid tal tuliuued, härja müügist saadud raha eest ostetud.

Reet istus kaua üksi kambris, Juhan ei jõudnud ega jõudnud koju. Ta ei raatsinud minema sõita ja ootas ühe tunni teise järel. Mõnikord ta pea kadus käte vahele ja ta vaiksed mõtted lõppesid naeratusega. Siis läks ta välja õuele, kõndis läbi kõik põllupeenrad. Lüpsiajaks tuli ta tagasi koju, käis laudas, luges lehmi, lambaid, sigu, ja kui lüps läbi, oli huvitatud piimasaagist.

Ta ringkäik lõppes õunapuuaias, sealt ta läks koguni viljaaita, et näha Juhani mullust viljajääki.

Päike vajus õhtusse, paistis läbi õunapuude oksastiku Reeda kleidile, see sätendas ja kahises. Raske oli ära sõita, ilma et oleks Juhanit näinud. Ta ootas veelgi, ühe tunni, teise, käis jälle aias vaatamas, kas oodatav veskiline ei ilmu teel nähtavale. Kuid lõpuks tuli tal siiski minema sõita, kõigest hoolimata, sest kodus ootas teda töö ja talitus, ja õhtu hakkas kiiresti lähenema.

Mis mõtles kõigest sellest Juhan, kui ta õhtul hilja koju jõudis ja kui Miili talle teatas Karutoa Reeda külaskäigust? Ta ajas jahukoorma aidaukse ette, laskis hobuse talli ja kõndis hämaras tagakambris, riided veskitolmust hallid.

„Mida see Karutoa Reet päris tahtis ja otsis, kui ta siia sõitis?" küsis Juhan Miililt.

„Seda ta mulle ei öelnud," vastas Miili. „Ütles ainult ära sõites, et küll on kahju, et peremees koju ei tulnud, mul oli temale hädalist asja kõnelda."

„Hädalist asja!" hüüatas Juhan. „Ma tunnen ja tean tema hädalist asja!"

Miili urises julmalt:

„Võib-olla tuli perenaise hinge järele!"

„Või nii . . . arvad sina," ühmas Juhan nagu ehmudes.

„Aga hea küll, — tahtis, mis ta tahtis, ja tuli, mis ta tuli, aga asjalugu on niisugune: homme hommikul sõidan jälle varakult palgimetsa. Sain alevis meistriga kokku, tahab juba nädala pärast siia tulla palke tahuma. Ja ülehomme sõidan juba lupja tooma. Ehk saan veel lumeteega veod korda."

Ta läks varahommikul teele, päike alles punetas metsa taga. Heinamaale jõudes hakkas regi tilisedes öösel tekkinud jääkirmet lõikama. Päev-päevalt hakkas soodel ja heinamaadel laienema veemeri, kraavid ja ojakesed mässuliselt tormitsema. Veotee soodel oli paiguti vee alla kadunud. Kui koormad teel kohtusid, siis saadi suuri vaevu mööduda. Koormad kippusid ümber minema ja mehed pidid solistama vee sees, et neid kinni hoida.

„Viimane jääkoobakas, viimased koormad, — paari päeva pärast ära näita enam nägugi!"

Juhan rabeles kaks päeva oma laudapalkide veoga, pealaest jalatallani läbimärg. Ta oli väsinud ja kurnatud ning teda vaevasid öösiti unenäod: ka magades ta mässas palgiveoga, tema raskused unes olid veelgi suuremad ja raskemad. Teda kuuldi sagedasti läbi une oigavat ja appi hüüdvat.

Kui ta hommikul ärkas, tundis ta kontides tinarasket väsimust. Ta oleks meelsasti terveks päevaks voodisse jäänud. Isegi pea oli tal kuum.

„Sa oled täna tõepoolest imeliku näoga," ütles Juula. „Kas sa pole haige?"

„Sellepärast siis haige!" ühmas Juhan. „Aga kondid ajavad küll just nagu tulist kuuma välja. Ma viskan pitsi konjakit, see lööb vere käima. Ega ma ei saa voodis laiselda, pean veel täna lupja tooma sõitma. Kui ma täna talle järele ei lähe, siis jääb ta hoopis toomata."

Ja Juula keelust hoolimata ta sõitiski jälle teele.

See sõit oli ilus, kuid vaenulik rõskus kippus kontideni tal taliteed läbi metsa, üle soode, üle rabade. Selles metsade ja soode vööndis ta nägi vaid paari põllulagendikku, millel asus mõni üksildane taluke või metsavahikoht. See sõit oli ilus, kuid vaenulik rõskus kippus kontideni immitsema ja külmavärinaid põhjustama.

*

Oli juba hilisõhtu, päike ammu loojunud. Läänest rullus musti ja raskeid pilvi itta, vaevaliselt ja pikkamisi, nagu oleksid nad ettevaatlikud või nagu tunneksid nad hirmu pimedas õhuruumis edasi liikudes.

Tee ääres seisis lubjapõletamiseahi ja siis tuli nähtavale vana õlgkatusega elamu ühes kõrvalhoonetega. Elamu väike aken oli valgustatud ning tare avatud uksest saatis küdev tareahi pika valgusjoa porisele õuele. Partel kuivavate rõskete linavarte auru immitses tossuaugust välja räästa alla, levides halli pilvena pimedale õuele. Tares vaikis kaks vinnaga linakolkimise-masinat, vibud ööseks lodevile lastud, nagu vajaksid ka masinad ööseks puhkust pärast pikka tööaega, mis algas varahommikul kella kahe ja kolme vahel. Ahjus praksusid ja visisesid suured kasepakud pilli ajades, vingune linavarte aur liikus parte all nagu tihe udu.

Suures eeskambris söödi õhtust. Kausside vahel plekkpurgi otsas põles väike klaaslamp, mille kasin valgus jättis kambri hämaraks. Kuue lauasistuja suured varjud liikusid kõigil neljal seinal — mitme meetri pikkused, jämedad ja tömbakad. Kambrisse oli tunginud tarest imelikku linatolmu lõhna, sest seal rippusid ropsijate tolmused tööriided ja keset kambrit aampalgi küljes kõlkusid päsmri otsas päeval puhastatud linapuntrad.

Tares kolkmete hunnikul hakkas koer äkki urisema, haugatas ja jooksis siis haukudes õue. Kambris kuuldi vankrilõginat, siis karjatas koer piitsahoobist ja sööstis kiunudes tare taha.

„Keegi vist sõitis õue, koer sai kõvasti nüblikut, nii et oigas! Kes see niisugune peaks olema," ütles peremees.

„Kes teab, aga see peab üks kurja südamega inimene olema, kes kohe kaika võtab, kui koer paar korda suu lahti teeb. Ja nii hilja siia metsakolkasse tulla? Siin ei näe võõrast inimest mõnikord isegi mitme aasta jooksul!"

„Viimaks röövlid!"

„Siis nad saavad tuld üheraudsest, ja kui sellest küllalt ei ole, siis tagatipuks ka kaheraudsest," urises peremees. „Mina ei hooli, mina muudkui tõmban."

„Enne kui tõmbad, uuri ikka järele, kas on õige mees või muu."

Välisukse link lõksatas, keegi astus kööki. Kuuldus saapakobinat. Köök oli pime, ja tulija otsis tükk aega ust ja astus siis kambrisse.

„Tere õhtust," ütles ta ja jäi ukse juurde seisma. „Siin tuleb teid nii hilja õhtul tülitama üks ümberhulkuja — Tiidujaaguta Juhan naabervallast."

Peremees tõusis lauast püsti ja ütles:

„Ja-jah, nüüd ma tunnen sind küll. Ja-jah — tulid vist lubjakivide järele. Sain sinu kirja sügisel kätte."

„Jah, nendesamade pärast tulin küll," ütles Juhan. „Nüüd mul aga on niisugune mure, et ma palun endale ja hobustele peavarju. Minule endale ainult seljatäis põhku, millele võin kondid puhkama visata. Tulin kahe hobusega, tee oli vilets viimase võimaluseni."

„Jah, tee on nüüd vilets ja sant viimase võimaluseni," kordas üks linatööline laua juurest, „ja sandemaks ja viletsamaks ta läheb päev-päevalt."

Peremees pöördus naispere poole:

„Tooge külalisele nuga ja kahvel ja paluge ta meie õhtusöögist osa võtma. Ja siis vaadake temale magamisvõimalust."

„Tänan," ütles Juhan. „Söömist sai söödud ka teel, nii et suurt himu söögi järele nagu polegi. Küll aga jooksin klaasi tulikuuma teed, mul hakkas teel külm — olen peaaegu ülepeakaela märg."

Ta istus lauda ja jõi mitu klaasitäit tulikuuma teed.

„Olen juba mitu päeva järgemööda ümber kihutanud nagu hull koer," hakkas Juhan kõnelema. „Mitu päeva olen laudapalke koju vedanud, aga kas te oskate ette kujutada, missugust vaeva ma sellejuures olen näinud! Teed pole ju enam olemaski, sula tuli ootamata nagu välk. Mina aga olen niisugune inimene, kes enda kontidest suurt ei hooli, kui on midagi teha või õiendada."

„See jutulõpp ei ole sul õige jutt," ütles peremees. „Konte ja tervist tuleb hoolega hoida ja hellitada — see meie varandus siin maailmas ongi! Kui oled oma tervise ära töötanud — siis teised toitku! See pole õige majapidamine!"

Linatöölised suitsetasid laua juures ja mängisid kaarte. Aeg-ajalt käisid nad tares reheahju tuld segamas ja tõid iga kord sahvrist kaasa toobitäie taari.

Kui Juhan oli söömise lõpetanud, tõstis ta oma pingi ahjulõõri juurde ja hakkas end soojendama. Varsti laskus ta pingile pikali, käed ristamisi pea all, põlved püsti. Või ta pöördus küljeli, tõmbas jalad konksu ja pani saapatallad vastu kuumi lõõrikive.

Kolm laia voodit seisid seina veeres tühjadena, need ahvatlesid ja kiusasid Juhani väsinud pilke.

„Lähen õige väheseks sinna voodi pikali," ütles ta.

„Mul on niisugune imelik tunne ja olek, nagu sõidaks minu selg halli."

„Sa oled siis teel kõvasti külma saanud võib-olla?" küsis peremees osavõtlikult.

„Seda muidugi," vastas Juhan. „Seda on saadud iga päev, kuid egas see meest ei murra. Ajab ainult aevastama ja muud midagi. Homme jälle terve nagu karu. Olen raudse tervisega inimene, ei ole vist ühtki tundi oma eluajal haiguse pärast voodis laiselnud."

„Seni ei ole, aga ükskord laiskled siiski," ütles noor linatööline, „ja siis teed terve eluaja puudujäägi tasa."

Mehed lauas jätkasid kaardimängu. Juhan suigatas peaaegu sõnapealt oma raskest väsimusest. Aga see sügav uni ei kestnud kaua, sest varsti hakkas mees end liigutama, ühelt küljelt teisele visklema, nagu kiusaks teda painajalik unenägu.

„Mis ta seal vähkreb sedaviisi," lausus üks kaardimängijaist. „Vist kuradiga sarved kokku löönud. Või ajab metsa all ilusaid naisi taga!"

„Küllap ikka neid naisi, neid naisi!" kiitis vana habemik laia ja lõbusa naeru saatel.

Peremees tõusis püsti, läks voodi ette ja silmitses Juhanit osavõtlikult.

„Tõbi ei ole naljaasi," ütles ta. „Mõne aasta eest tuli meie juurde öömajale keegi kausikaupmees. Asja ees, teist taga jäi ta siin haigeks, paar päeva oli voodis pikali, trimpas kõvasti liikvat ja siis viskas hinge vaikselt välja — asja ees, teist taga! Sai oma käsu kätte ja läks! Sellele käsule ei saa keegi vastu!"

„Ega saa keegi," ütles ka perenaine. „Vanal ajal, kui mina veel laps olin ja ema seelikuhännas kinni, siis oli üksainus surmatõbi — lendva! Oli inimesel oma pärisvoodis kaks kätt rinnal, siis öeldi ikka, et mis muud —

lendva lõi läbi! Nüüd on lendva asemel teine haigus — põletik. Küll kopsus, küll maksas, küll põies ja neerus ja kus ja kuidas! Määri seda peale ja võta seda sisse niija naapalju tilku. Ükskõik missugust luud või liiget sa apteekrile näitad, ikka saad sa ühte ja sama rohtu. Mina ei ole neid enam klanimas käinudki, — see on muidu raha raiskamine, abi ei mingit!"

Juhan surus näo vastu põhukotti ja inises läbi une tasakesi. Ja siis ütles ta nagu sonides ja vaevalt kuuldavalt:

„Sees on valud, suured valud..."

„Mis sees?" lausus Tiidu-nimeline linatööline sosistades. „Mis valud tal seal sees ikka võivad olla, — mees lihtsalt sonib väsimusest."

Väljast toodi suur sületäis kaerapõhku ja Juhanile tehti ase põrandale. Aga kui linatöölised kustutasid tule ja heitsid magama, ei saanud Juhan oma asemel enam und. Ta hakkas põrandal külmetama, otsis asjatult sooja, kiskudes põhul kõverasse.

Kui külm ei andnud järele, võttis ta padja, vaiba ja lina kaenlasse ja läks tarre, kus suures reheahjus veel hõõgusid elavad söed. Tare oli soe nagu saun, uksed kõik suletud. Juhan pani oma magamistarbed linamasinate vahel olevale linahunnikule ja kägardus sellele kõverasse nagu vihma käest tulnud koer.

Ahjus hakkasid söed pikkamisi kustuma, tare hämardus, jäädes pikkamisi kottpimedaks ja haudvaikseks. Juhan nägi viirastusliku selgusega kevadisest suurveest üleujutatud heinamaad, millel ta veab raskeid palgikoormaid. Heinamaa on vett täis, öösel tekkinud kirmjää tiliseb, lai veelaam näib olevat põhjatu ja süsimust.

Ja siis ta mõtles rahutult:

„See raske palgivedu ja külm lumine vesi — kas nad

ei saa mulle hukatuseks? Kas surm ei otsi mind üles siit, pimeda tare parte alt?"

Pikkade tundide jooksul vähkres ta segamini oma aseme — lina ja vaibad rullusid kokku, libisesid asemelt eemale, ainult põhukott jäi otsapidi tema pea alla.

Juhanit hakkasid piinama ärevad mõtted:

„Juula on võib-olla juba suremas ... võib-olla juba surnudki. Lõpuks ometi. Tema haigus on surmahaigus, tema peatsis teritatakse juba surmavikatit. Ja nüüd mina siin — samuti haige! Surra ja minna Juulale järele ... Surra, kui pole õieti elanudki ... Kui elu on olnud vaid varjusurm ... Kui elu alles peaks algama! Kui tunned alles nüüd, et oled kõige paremas eas, võimas nagu kotkas, suudad kas või rusikaga purustada kive, taguda tulist rauda!"

Ta on seni elanud nagu kitsaste kammitsate vahel, mis takistasid elada tõelist elu. Kui ta noor oli, siis ta piiras oma elu halastamatu rangusega, — ta ei tihanud õiget saabastki jalga osta, õiget kuube selga ajada. Kui teised tema-ealised käisid pilliga küla mööda ümber, tantsisid, lõbutsesid, siis tema jäi koju. Ta punus külarahvale korve, meisterdas mõne tooli, mõne puunõu, et ahnitseda oma palgale lisatulu. Ta tahtis raha koguda, raha koguda, raha koguda, et oma elu teisel poolel elada jõuka mehena.

Ta sündis tares ja ema tahtis ennast ja teda surmata, sest ema juurest leidis pererahvas pudelitäie seebikivilahust. Ta ei saanud oma mõtet teostada ainult sellepärast, et ta oli haigena nõrk, et ta ei suutnud toibuda. Enne jõudsid teised tarre ja päästsid ema ja lapse hukust.

Nüüd on tema, Juhan, jälle tares. Ihu hõõgub, lausa põleb. Kas ongi tema saatus paratamatult ühenduses tarega: sündida tares ja surra tares?

Surra siin õlgedel...

Väljas oli tõusnud tuul, kevadine tujukas tuul. See juba nagistas rehala värava kallal, undas korstnas — ennustades sadu.

Surra, kaduda igaveseks!

Talle meenus üks kummaline surmajuhtum:

Kord pääses varss Tiidujaaguta koplist välja ja tõmbas ristikuväljal joostes õnnetul kombel okastraadiga oma kaelasoone läbi. Tema haavast hakkas nirisema verd — kaela, rinda ja jalgu mööda alla. Inimesed, kes töötasid linapõllul, ei märganud algul seda õnnetust. Nad ässitasid talle koera kallale, ja nii kihutas varss linavälja mööda edasi-tagasi, rebitud soonest verd pursates. Lõpuks jäi ta kraavipervele seisma, pea väsinult norgus. Ja alles nüüd märkasid inimesed õnnetust. Kohe viidi ta talli ja püüti tema haavu kinni siduda. Kuid kaelahaava oli raske siduda — kõik sidemed ja nartsud imbusid verest punaseks. Ratsa sõideti velskrile järele, aga enne kui velsker kohale jõudis, oli varss verest peaaegu tühjaks nirisenud. Haav tühi, ajas sälg end veel vaevu esimestele jalgadele, vahtis klaasistunud silmadega sügisestele nurmedele ja — hirnus. Hirnus korraks valjusti, kuidagi kurvalt, ja see tema viimne ahastushüüd nagu oleks meeleheitlikult kisendanud inimeste abi järele... Siis ta vaarus, langes maha ja suri. See tema surmaeelne hirnatus oli olnud nii südantlõhestav ja kurb, et juurderutanud inimestel tulid pisarad silma.

Kui Juhan ärkas, larisesid laternaga valgustatud hämaras tares linamasinad. Juhan tõstis oma kuivetu näo üles, ta juuksed olid linaluudest ja tolmust hallid.

„Kuidas on tervisega?" küsisid linatöölised, kummardudes tema kohale.

„Missuguse tervisega?" küsis Juhan vastumeelselt.

„Pole häda midagi. Kellel siin aega on haigeks jääda! Tõusen varsti ja pillun koormad peale. Pean naise matuseid korraldama minema!"

Ta ajaski end jalule, kuid tarepõrand ta jalgade all hakkas ühelt poolt vajuma ja teiselt poolt kerkima. Ta oleks kukkunud tagasi linahunnikule, kui mitte üks linatööline poleks teda kinni haaranud.

„Oh, ei midagi, küll ma suudan omal jõul," rahustas Juhan aitajat. „Nähtavasti olen öösel pisut vingu saanud, võtab pea ringi käima. Lase lahti, ega ma ei kuku!"

Mehed aitasid Juhanil tema enda soovil tarenurka kolida, kuhu ta uuesti maha heitis ja kasuka alla lamama jäi.

„Mehel on kõva palavik," sosistati nüüd linamasina juures. „Käed ja pea tulised ja higised. Ei niisugusest küll saa täna koju sõitjat! Olgu veel tühjalt kuidagi, ilma koormata! . . ."

Juhanist ei saanud tõepoolest sel päeval teeleminejat. Ta oli haigestunud külmetuse ja üle jõu käivate palgiveopingutuste tagajärjel. Ta ei lasknud end kambri voodisse viia, vaid lebas tares nurgas linaluuhunnikul. Ta ütles, et tal on seal parem ja mõnusam, et teda rahustab nii imelikult linamasinate ühetooniline larin, roobitsate sahin, sest see meenutab talle tema enda noorust, mil ta sügiseti ja talviti töötas linamasina vinna otsas ja selle tööga endale raha teenis. Ja raha — selle ta viis ikka ja ikka ühteainsasse kohta — hoiukassasse.

Järgmisel päeval mehed vaatasid teda vaikse kaastundega. Ta sonis ja oigas, silmad kinni. Ta palavik oli kõrge, nägu õhetas, pulss mässas. Ta sonis ja kõneles aeg-ajalt läbi une, sest ta mattis Juulat ja üritas haua juures laulusalmi. Kui haud oli kinni ja kuuseokste alla

kadunud, hõikas ta Miilit, et sellega koos koju sõita... Ja ta vabastas hobuse kalmistu lasila küljest ning ütles muiates Miilile: „Nüüd siis olen ma jälle vaba. Seda vabadust ma ootasin juba ammu ja ammu. Ta ei surnud nii ruttu kui mina arvasin. Miili, olen neil aastail, mil sa Tiidujaagutal teenisid, oma pilgud sinu peal hoidnud ja mõtelnud: sina oled noor ja ilus, sinust saab minu teine naine. Esimene oli enam mu ema kui naine, esimese ma võtsin enam varanduse ja raha pärast... Küll oli ta visa minema! Nagu koer. Küll sai seda tundi loodetud ja oodatud! Ei midagi!... Puusärgilauad olid juba kaks aastat tisleri juures, ja ma hakkasin kartma, et nad on seal kas tukka pandud või halvemate vastu ümber vahetatud."

Surm saabus siiski mõne päeva pärast Tiidujaagutale. Põldude äärsest metsast väljus ühel päeval kaks hobust vankritega ja ühel neist jõudis koju Tiidujaaguta Juhan — siruli vankris õlgedel, vaip üle näo ja keha. Vankri kõrval kõndis lubjapõletaja, pikk, kõhetu mees.

Tiidujaagutal märgati aegsasti tulijaid, sest et neid oli pikisilmi mitu päeva oodatud. Mida lähemale vankrid talule jõudsid, seda ärevamalt vaadati läbi akna alla nurme poole. Ja lõpuks oldi valmis kõige halvemaks: et peremees ei astu enam omal jalal üle Tiidujaaguta künnise, vaid et teda tuleb kanda mitme mehe abil. Temast pole enam kõndijat, temast pole enam töötajat, kevadel külvab keegi teine mees Tiidujaaguta nurmed...

Juula seisis väljas ukse ees, kui hobused väravast õue jõudsid. Laip toodi meeste abil tagakambri ja paigutati voodisse, kuni talle valmistatakse viimne rüü — puusärk.

„Noh, Juhan," ütles Juula voodi ees mehe laipa vaadeldes, „näib, et sina lahkusid minu asemel. Minu tervis on neil päevil paranemist näidanud ja mul on nõrka usku,

et ta võib mul päriselt tagasi tulla. Mina loksun juba paar päeva omal jalgel kõndimist. Et sina läksid ise minema, siis jättis surm vist mind rahule."

Kõik mured kuhjusid nüüd Juulale, kes oli end tõvevoodist vaevu üles ajanud. Vähemalt kahest murest oli ta nüüd vaba — matuselinnaste valmistamisest ja püüli jahvatamisest. Sest nende eest oli Juhan ise eriti südilt hoolitsenud.

1929—1946

EPP PILLARPARDI PUNJABA POTITEHAS

I

Niilas jooksis löövist välja, nägu ja käed savised, riided saviveest kollased. Jooksis maja madalasse esikusse ja küürutas suure pesukausi kohale, milles auras vesi. Särgivarrukad küünarpeadeni üles kooritud, kummardus ta alla kausi kohale: sealt peegeldus talle vastu lai, kahvatu nägu, linakollane habemevõru kahel pool suud, meelekohtadel sügavad valged sarved. Aastaid oli Niilasel juba üle neljakümne.

Niilas loputas oma pikki käsitöölise-sõrmi, mis aastate jooksul kollaseks imbunud. Nägu ja sõrmed tilkusid vett, läks nii kummargil kööki, kus pottsepa naine Epp ulatas talle kuivatamiseks räti. Kuid enne kui ta võttis räti, lõi Niilas talle sõrmega vett näkku, — naeris ise ja naeris Epp: Epp oli kuuendat kuud lesk. Ämbrist vett võttes, suu punnis, lähenes Niilas lesele, nagu tahaks talle pursata, ent naine sõdis südikalt kätega vastu, lõi põlle silme ette ja urises. Ei urisenud tigedusest: oli lesk.

Ei pursanud Niilas siiski vett, ajas vaid pea selga ja kuristas kurku. Isegi suust näis tal tulevat savivett, — nii põhjalikult oli meister läbi imbunud savitööga.

Nüüd tuli löövist teine meister — Tiiskäpp, nägu ja käed samuti savised, põlvini paljaste jalgade otsas loksusid puutuhvlid. Tuli laisana, käed selja taga, pea kummargil päikese poole, silmad pilukil, põlved keha õõtsutamas nagu kaks vana vedru. Oli pikk poiss, vibalik ja noor, pea kaelapidi rinnakasti külge löödud nagu piker-

gune puukiil, millele söega tugev suujoon tõmmatud ja kaks ümmargust, musta silma veeretatud. Polnud veretilkagi ta põskedel, elas ränki kasvuaastaid, mil keha ajas kärmesti lülisid nagu veeosi, — viinakuus saabub tal kaheksateistkümnes eluaasta.

Ent nüüd oli suvi . . .

Oli laisk poisilogard see Tiiskäpp, tahtis palju magada, väsis ruttu töö juures, haigutas söögilauda tulles ja söögilauast minnes. Pikk, kitsas nägu vajus siis veelgi pikemaks, võis hirmu tunda, et selle küljest pudeneb alumine osa, jättes järele paraja inimnäo. Poisil tuli ikka unekiusatus voodit nähes, — suveööd on talle lühikesed, kohutavalt lühikesed.

Ning nüüd tuli Epp köögist aurava ämbriga, täitis pesukausi uuesti puhta veega, viskas Tiiskäpa õlale niiske räti Niilase näo- ja sõrmejälgedega.

„Ai, sa saatan!" kiunus äkki Tiiskäpp sõrmi vette pistes ja neid sealt kohe välja tõmmates. „Ära kõrvetasin näpud, ära kõrvetasin näpud, oh sa igavene saatan!"

Silmapilgu seisis lesk Epp kohkunult poisi ees, siis taipas ta Tiiskäpa nalja. Ta pistis oma sõrme vette, mis oli paras pesemiseks, ja viskas siis kiunujale pettuse eest vett kaela. Nagu hobune hirnus Tiiskäpp naerdes ja söösti Epule järele, kes kadus köögi aurupilve ja lõi ukse tagaajaja eest paukudes kinni.

Niilas istus juba eeskambris laua juures. Päike kiirgas aknast sisse ja tuul liigutas akna taga sireleid. Astus ka Tiiskäpp sisse, kummardas pead madalas ukseavas ja laskus naeratades laua juurde pingile. Ootasid mõlemad sööki, käsipõsekil või rinnuli laual.

Kastrul vasises veel köögis, hea toidulõhn levis eeskambrisse. Tiiskäpp neelas sülge ja vaatas kadunud pottsepa pilti seinal. Talle näis, et see suurendatud pilt sar-

naneb vana kella numbrilauaga: osutid külge, ja hea kell valmis. Nii ümmargune oli selle kadunud pottsepa Andres Pillarpardi rahulik pale.

Varsti märkas Niilas Tiiskäpa pestud nägu. Seni oli Tiiskäpp hädavaevu loputanud oma saviseid käsi, mitte kunagi aga nägu. Ja seepärast Niilas ühmas pilgata:

„Noh, kas hakkad palvemajja minema: oled oma näo täna üle mitme aasta puhtaks pesnud."

Mõnitas meeleldi, hallid silmad läigatasid salavihast.

Kuid Tiiskäpp oli siiras:

„See oli Epp, kes mu näo täna puhtaks pesi," vastas ta. „Viskas hea peotäie ja otse näkku, hõõrusin laiali ja oligi puhas, tänu temale!"

Naeris hääletult, nagu oleks ta kedagi kartnud.

„Kes viskas vett? Epp?" küsis Niilas, kuigi ta oli seda ka ise näinud.

Ta kibrutas oma laia laupa ja näris huuli. Nähvas lühikese vaikuse järel põlglikult, hammaste vahelt:

„On aga naisi, seda peab ütlema!"

Siis pani ta pihu lapiti suu kõrvale, et Epp ei kuuleks, ja sosistas:

„Sa pane see lesk tanu alla! Saad ilusa potilöövi kaasa. Näed ju küll, et Epp jookseb sulle järele! Loll oled, kui sa juhust ei kasuta; ema lööb su maha, kui ta seda kuulda saab!"

Sõnad tulid Niilasel läbi hammaste, kihkunud süda peksis ägedasti rinnakorvis.

„Seda minagi mõtlen," vastas talle Tiiskäpp pilgates, pihku samuti lapiti suu kõrvale pannes. „Võtaksin küll Epu ära, aga mul pole riideid laulatusele minekuks! Juba laupäeval sähvatas mul see kena mõte peast läbi, kui palka sain. Mõtlesin: ostan nüüd püksid, teinekord, kui jälle palka saan, — vesti, siis jälle kuue. Aga pühapäeval

laristasin viimse sendi kurku, nüüd kahetsen küll, aga hilja!"

Ega Tiiskäpal polnud teadmata, et Niilas ise tahab Eppu, tahab ihust ja hingest. Juba ammu ootas ta Andres Pillarpardi surma, ja kui see siis suikus, ei saanud Niilas surmasõnumit kuuldes naeru pidada.

Ja nüüd ta vastas Tiiskäpale, nägu kadedusest maakarva:

„Epul on kapis mitu vana Andrese ülikonda, rätsep lappigu need pisut pikemaks, siis ehk lähevad sulle selga. Sõida pastori juurde! Ära rumal ole!"

Tiiskäpp raputas jälestades pead:

„Ei taha su meistri vanu riideid," vastas ta. „Surnu hais on juures, põrr!"

„Surnu hais!" noomis Niilas teeseldes. „Aga Eppu tahad küll, seal ei ole sul surnu haisu juures!"

„Mina ... Eppu?" imestas Tiiskäpp. „Kuigi tahaksin, olen asjaga juba hiljaks jäänud: sina oled ta ise enda jaoks ära märkinud ja sisse soolanud, juba ammu."

Niilasel lõi veri näkku, ta kõrvad liikusid. Ta ajas enda laua juurest üles, nii pikk ja lai kui ta oli.

„Sisse soolanud?" ja rusikas raksatas lauale. Ja kui tükil ajal vastust ei tulnud, ähvardas ta tõsiselt:

„Kuule, poiss, sa norid täna endale keretäie, sa tahad täna, poiss, et ma sulle vastu vahtimist virutan!"

Kui Epp poleks olnud köögis, kes teab, mis siis oleks juhtunudki. Sest Niilas mõtles: „Löön su, koerapoja, vaeseomaks, kui sa oma näppu Epu külge julged pista!"

Epp tuli köögist kausiga, kauss oli veereni suppi täis. Pani selle lauale ootajate ette ja vaatas naeratades Tiiskäpale.

Ütles:

„Nüüd sa oled päris ristiinimese nägu. Ei lase sind enam ilmaski saviselt lauda, tahan su tänasest päevast kõva valve alla võtta!"

Niilas viskas tigeda pilgu supikausile.

„Muidugi, muidugi, hakka aga poisikesega tembutama," kihvatas ta mõelda. „Siis ei jää tõepoolest muud järele, kui kõmbi ära mujale tööd otsima. Ei taha seda tsirkust näha ... mina igatahes mitte!"

Tiiskäpal oli vastus Epule veel võlgu. Ta ütles, kuid naljatujus:

„Kui sa mu valve alla paned, perenaine, siis muutub küll elu sunnitööks ja siis pean endale vist uue leivaisa otsima!"

Sõid kolmekesi laua juures, sigines vaikus. Kuue kuu eest oli neid siin neli: siis elas veel meister Pillarpart, tõbine ja haige, ajades enda söögi ajaks üles, hall vaip ümber. Sõi siis laua otsale pandud väikesest kausist, sest keegi ei tahtnud süüa temaga ühisest nõust.

Körises haigena kogu aasta ja pidas avatud aknast löövi silmas, et seal ei laiskleks Niilas ega Tiiskäpp.

Ent ühel päeval taipas meister: tuleb minek ... Lebas selili voodis ja vaatas lakke, hall tühjus valitses ta ümber.

Mis saab nüüd potitehasest ja pooleli jäänud töödest? Kas teevad need kaks selli veel lese naise käsku?

„Mis saab nüüd sinust, Epp?" ütles ta Epule. „Mul on minek ..."

Hall, kuum pea oli täis raskeid mõtteid, — surm viib ta täna siit majast igaveseks minema. Hirm valdas närbuvat meistrit: Epp on veel noor, vilumatu, Niilas ja Tiiskäpp aga hooletud ja laisad töömehed.

„Mis saab nüüd minust?" Epp isegi ei osanud sellele raskele küsimusele vastata, pea vajus sureva mehe kõr-

vale padjale. Ta oli elanud seni muretult oma hoolsa mehe naisena: mees oli kandnud iga puuhalu kuurist kööki, iga veetilga kaevust, et noor naine ei teeks endale häda. Hellitas ja hoidis teda, et ta ei venitaks end kaevukooku vinnates, sest venitused on visad paranema.

„Mis ma siis veel elan, kui sind ei ole!" kaebles Epp surijale. „Ei tahagi üksi enam elada, kui sind enam ei ole!"

Ent surija arvas teisiti, ta noomis:

„Patt on surmast mõelda. Oled noor ja terve. Sulle jääb päranduseks Punjaba — maja ja lööv, majaga ühes vakamaa aiamaad. Pea seda löövi töölistega edasi ja ära mine mööda maailma veerema. Ehk kui sul löövi pidamine raskeks läheb, võta endale mees. Kuid ärgu see Niilas olgu, sellest mehest ei saa meistrit, Tiiskäpp on aga noor ja vilumatu."

„Ei lähe ma enam iialgi mehele," oli Epp siis kinnitanud, „tahan sulle sinna teise maailma parem juba järele tulla kui siia maha jääda!"

„Kes teab seda teist maailma!" kõneles surija. „Võib-olla kaome surres jäädavalt. Aga üksi on sul palgalistega raske löövi pidada: lagunevad majad, tuul lõhub katused, pottidest on raske lahti saada, — palgalised ei tee enam head tööd, kui majas õige peremees puudub."

Ent samal ajal, kui vana Pillarpart muretses oma löövi ja naise tuleviku pärast, oli Niilas visanud löövis kamaluga savikombu lauale ja mõtelnud:

„Ma pean ta saama, selle Epu! Küll ma ta ükskord kinni püüan, läheb aega mis läheb. Ega mina pole mõni viimane togu!"

Nii lahkus meister Pillarpart kuue kuu eest. Jõulu eel olid matused, käabas sai savine ja vihm peksis ta pealt vedelaks. Nii vedelast savist ei saaks potte.

II

Aias õunapuu all kuivadel heintel magas Tiiskäpp, põlved püsti, käed vaheliti pea all. Kambris voodis lamas Niilas, müts silmil, higised käed risti rinnal. Kell Epu kambris tõmbas vasara vinna ja lõi kaks.

Niilas virgus.

Vähe oli alles magatud lõunauinakust, vaevalt pool tundi. Uni oli veel magus ja silmad puised, ent Niilas ajas enda jalule. Ta võttis kambri esikust savised tööriided ja kõmpis aeda. Rapsis põõsast peotäie sõstraid ja suu närides hõikas ta Tiiskäpa üles. Siis astus ta madal savikollane kogu töökoja poole, tömp vari ühes temaga.

Tiiskäpp ajas end istuli, vaatas töökoja poole, uni oli magus. Sääsed pirisesid ta paljaste käsivarte ümber, õunapuu vari oli edasi nihkunud, päike paistis otse ta paljastele jalgadele.

Niilas juba töötas löövis.

Tiiskäpp vedas suure uuri taskust välja, tõstis ta uniste silmade ette. Need läksid sekundiks suureks, mõtted ummistusid. Surus uuri kahtlevalt kõrva juurde: kas see viimaks ei seisa? Kuid uur tiksus südikalt edasi.

Pilku tusaselt töökoja poole lüües vajus Tiiskäpp uuesti heintele tagasi, vedas kaabu näole ja sulges silmad. Ta ei tõusnudki üles ega läinud tööle ...

Juba keerles ratas Niilase põlvede vahel. Sõrm voolis keerlevast savikambast potti. Jalg tallab kähku ratast, — nii algab iga päev tema potitöö. Ja mõtted keerlesid ühes rattaga ringi: kes võtab Epu naiseks, saab ilusa kaasavara: tehas on käidavas kohas, tööd palju ... Tööd võiks teha koguni nelja mehega.

Tallas ratast, vaatas aeda, — kuhu jäi siis Tiiskäpp vedelema? Sõrm voolis keerlevast savikambast juba ilusa

poti valmis, ent Tiiskäpp ei tulnud ikka veel tööle. Süda kargas täis, ta jooksis uksele; nägi: kaabu näol, magab Tiiskäpp rahulikult eemal õunapuu all murul.

Kümme pikka sammu, ja Niilas seisis ta juures.

„Poiss, mis sa teed siin?" hüüdis ta vihaselt. „Kas sa laps oled, mis, kui sind kümme korda äratama peab? Üles, ruttu, jalamaid!"

Ent Tiiskäpp lamas edasi, kaabu näol.

Lamas kui surnu.

„Teen su kõrvad kuumaks!" vandus Niilas, rullis heintest kõva tombu ja viskas magajale pähe. „Teen su kõrvad kuumaks, küll sa siis tõusta oskad. Sedasi ei tule tööst midagi välja!"

Ta ootas veelgi pilgu. Tiiskäpp lamas ikka liikumatult. Nagu kass hüppas Niilas heintele magaja juurde, tõmbas kaabu ta näolt: selle alt vaatasid suured silmad üles, pärani lahti.

„Mis see tähendab?" kirus Niilas, visates kaabu tagasi näkku. „Ütlen — silmapilk üles ja tööle!"

Nii pikk kui ta oli, ringutas end Tiiskäpp magusasti inisedes. Nägu tõmbus vimma.

„Küll ma tulen," ütles ta tusaselt. „Küll ma tulen, ära ainult kisa!"

„Või ära kisa!" turtsus Niilas, toppis käed püksitasku ja hakkas tagasi töökotta minema, süda täis. Hulk aega oli jälle raisku läinud, töö seisnud.

Ta vaatas nagu kogemata tagasi: Tiiskäpp lebab ikka veel heintel! Haigutab, liigutab põlvi. Taevas ta kohal on vesihall ja pilvitu, tuul rapsib õunapuult õunu.

Käed püksitaskus, ootas Niilas töökoja uksel. Nõjatas õlanukiga piidale ja silmitses magajat.

Tõuseb või ei tõuse?

Ei tõusnud.

Niilase kannatusel oli lõpp, ta jooksis tagasi õunapuu alla: haaras magaja turjast kinni ja tõstis ta peaaegu lendu.

„Mis sa magad sedasi!" karjus ta pööraselt. „Arvad, et Pillarpart on surnud ja nüüd — hea päevavarast mängida, arvad, et nüüd võib nõnda palju vastu ajada kui süda himustab. Häbi sul ei ole, Epu sõna sa ei kuula! Aga tahan sulle näidata, kuidas vaese lese teenistuses tööd tuleb rühmata! Mina sulle näitan!"

Ta hoidis poissi oma tugevate käte vahel ja vandus edasi:

„Ütle, mis kotti sa täidad päisepäeval? Ütle, mis sa ise mõtled, kui sa tööle ei tule! Laua juures viskad kõhu kolme mehe eest täis, seda oskad küll! Ajad kaks lihatükki ülestikku sisse — jälk vaadata — ei pilguta silmigi!"

Tiiskäpp rippus ta käte vahel, vait nagu sukk. Siis libisesid ta käed põuetaskusse, haaras sealt käänpeaga noa, tõmbas selle lahti ja näitas Niilasele.

„Lase mind lahti!" ütles asjalikult, lahtine nuga läikimas käes.

Niilas vabastas silmapilk ähvardaja, viskas ta tagasi heintele. Siis otsis ta oma taskust kähku vana viili.

„Või nuga!" kisendas ta. „Või noaga hinge kallale, sa poisinolk! Aga tahad näha, et ma su noaloksi ei karda? Tahad näha?"

Viil raius ähvardades õhku nagu terav pistoda.

„Mis mees sa siin majas päris oled, kui sa mind rindupidi kinni võtad?" kiunus Tiiskäpp vihast, silmade kilades. „Ütle, mis mees sa oled? Mis sa endast arvad?"

Niilase lõualuu liikus nagu süües, ent ta neelatas oma sõna alla. Siis tõmbas Tiiskäpp uuri vestitaskust välja.

„Kas sa kella tunned?" küsis ta. „Veerand tundi on veel aega, alles siis tulen ma üles!"

Niilase nägu läks vihast mustaks nagu pori, ja ta vastas, hääle kurku lämbudes:

„Ära topi oma uurinäru mu nina alla, kas tead! Anna siia, ma löön ta vastu tüve puruks, kus mul risu! Paned käed risti kokku, et loksist lahti said!"

Nägelejate viha oli saavutanud haripunkti, nüüd hakkas ta mõõnama. Tiiskäpp pani noa kinni ja libistas tagasi taskusse, seda tegi Niilas ka oma viiliga.

„Täna jumalat, et sa nahatäiest ilma jäid," ütles Niilas. „Aga teinekord ei lase ma sind enam oma südant näidata. Sa ei ole veel eluilmas isahirmu tundnud — isa on sul metsas, händ jalge vahel — ema on sinust lurjuse kasvatanud."

Heinad sahisesid, Niilas hakkas minema.

Tiiskäpp mõtles:

„Ei tõuse sekunditki varem kui õige aeg. Kaks aastat olen Pillarparti teeninud, iga suvi anti terve tund lõunauinakuks."

Hüüdis tusaselt Niilasele järele:

„Ära ootagi, et tõusen! Kui meister suri, ütles Epp, et kõik jääb vana viisi. Tund aega anti iga suvi lõunauinakuks, — sina hakkad nüüd uusi seadusi andma. Juba poole tunni pärast jooksed jalule, suure vaevaga on silm alles kinni vajunud."

Oli hea uriseda: majas polnud peremeest. Niilas on samasugune sell kui Tiiskäpp. Ei kartnud seepärast öelda:

„Arvad, et ma pime olen! Tean küll, miks sa nüüd jooksed, pärast meistri surma."

Irvitas neid sõnu suure suuga, küljeli heintel, põlved lõua alla keritud.

„Jooksen . . . pärast meistri surma?" küsis Niilas, suu nagu raius neid sõnu.

Tal polnudki vaja küsida, miks ja kelle pärast jookseb, sest seda teadsid mõlemad: Epu pärast.

Ja Tiiskäpp ütles:

„Jooksed Epu pärast. Lipitsed. Arvad, et ma pime olen!"

Mis pidi nüüd Niilas tegema niisuguse jutu peale? Kui lööks lihtsalt käega? Kui naeraks laia suuga: lipitsen jah, oled üsna õieti märganud! Aga üks asi on siiski pisut viltu: ma ei taha Eppu, vaid Punjabat! Ole mees ja aita kaasa! Saame jõuluks pulmad, kingin sulle säärikud ja nugisenahkse läkiläki.

Või ütleks:

„Sina Eppu muidugi ei taha: teise mehe jäänus, vana sinusugusele! Mina paneksin ta küll tanu alla — Punjaba pärast. Sinul ei kõlbagi veel naist võtta, oled noor ja elu alles ees. Aita kaasa, kiida mind Epu ees, ostan sulle, ausõna, säärikud ja läkiläki."

Ent ta ei lausunud sõnagi, vaid vaikis targu. Ei läinud enam tagasi töökotta potte tegema, vaid võttis sammud toa poole.

Ta vaatas kõõrdi Tiiskäpale ja mõtles:

„Sinuga ei saa enam ühe katuse all elada: sööd silmad päisepäeva välja! Lasen sind minema kihutada, nüüd on mul selleks ilus põhjus!"

Ta läks majaesisel Epust mööda, kes seina veeres kivil istudes kartuleid kooris. Ta urises üsna kuuldavalt:

„Asi on juba nõnda kaugel, — lähen ja toon politsei!"

Epu nuga peatus kartulis.

„Politsei?" küsis ta ehmunult.

„Jah, politsei!" hüüdis Niilas. „Siin ei saa enam muidu läbi, — mõrtsukas on majas!"

Iga sõna pidi Epp talt nüüd välja kangutama, pidi iga küsimust mitu korda kordama. Niilas oli saladuslik oma vaikimisega.

„Kes on mõrtsukas? Kelle pärast on vaja politsei tuua? Kas sa kõnelda ei oska?"

„Miks ei oska!"

Siis ütles:

„Tõmbas noa!"

Tema jutu järgi sündinud lugu järgmiselt:

„Ei täida enam käsku, ei tee tööd see Tiiskäpp! Läksin täna tööle, hõikasin ka teda, kuulis küll. Nukitsen ammu juba poti kallal, ootan teda — ei tule, ei tule! Vaatan välja, magab uibu all. Läksin siis ja äratasin teist korda: jääb jälle magama. Tuli kolmandat korda minna, usu või ära usu! Siis kargas hing täis, hakkasin teda hurjutama. Aga tema tõuseb põlvili, otsib taskust noa, tõmbab selle lahti. Vehkleb, kiristab hambaid ja tahab kallale tulla. Oleks jooksnudki, aga mul oli õnneks vana viil taskus, hakkasin end sellega kaitsema. Kisendab, silmad vihast punased: „Lasen sul soolikad rüppe, vereimeja! Nüüd ei ole enam orjaaeg, nüüd on vabadus, vabaduse lipp lehvib vardas. Nüüd maksab kaheksatunniline tööpäev." Lähen ja võtan kambrist püstoli, ei julge muidu enam käia; ütled sõna — joostakse kallale ja lastakse magu maha!"

Ja ta läkski kambrisse, nagu vajaks ta tõepoolest enesekaitseks püstolit. Jätkas seal vandumist, kõik oli Epule kuulda:

„Tööd oleks palju, kas või neljale mehele. Potivelled viivad ühe koorma teise järel minema, vaevalt saavad nõud riiulil ära jahtuda. Tiiskäpp läheb aga päev-päevalt

jaburamaks, ei tõuse enam üles, magab nõnda palju kui süda himustab. Lähed hõikama, saad noaga."

Epp jättis kartulikoorimise pooleli ja läks aeda. Tiiskäpp seisis juba jalul, riided heinakõrsi täis, kortsunud. Ta vaatas parajasti uuri ja tahtis töökotta kõmpida, ent jäi Eppu nähes ootama.

„Mis sa siin tülitsed Niilasega?" küsis Epp ja astus ta juurde; nüüd polnud peremeest majas, nüüd pidi Epp ise majas korda pidama.

Oli hirmgi minna selle poisikese ette, kes nobe nuga näitama.

„Mis ma tülitsen," naeris Tiiskäpp. „Ei tülitse midagi. Niilas väänas mu kõri kinni, näitasin nuga. Siis laskis lahti . . ."

Ja seletas:

„Vaevalt läksid silmad kinni, juba hüüdis üles! Vaatasin uuri — alles pool kolm. Arvasin, ega sina küll seda käsku ei andnud, ta ajab omapead. Varem lasti iga suvi terve tund magada."

Ta vaatas uuri: nüüd alles oli õige aeg tõusta ja tööle minna.

Ent kambris, seal vandus Niilas edasi. Kui ta kuulis ukselingi häält ja Epp kööki astus, pahandas ta veel hoogsamalt edasi:

„Vaja tõepoolest politsei tuua, teisiti ei saa. Las viiakse kinni, needitakse käed raudu. Oleks minu asemel mõni teine mees, oleksin poisikesel naha üle pea tõmmanud. Aga mina teen nõnda, kuidas seadus nõuab: toon politsei! Lasen mõrtsuka kinni viia."

Kuid ta ainult ähvardas, tegi asja suuremaks kui see oli, hirmutas Eppu.

Epp ei süüdistanud Tiiskäppa, ta teadis nüüd, kuidas oli lugu noatõmbamisega. Ta uskus Tiiskäppa enam kui

Niilast, sest Tiiskäpp ei ole valetaja. Ongi mõnikord laisk ja sõnakuulmatu, kuid ei valeta. Juhtubki mingi äpardus, teeb mõne riista katki või kannab savikasti vähem vett kui vaja, aga kui küsid, tunnistab kõik üles.

Ent Niilase sõnu ei või keegi kunagi uskuda. Kui vaja, kõneleb kõik jutud valega pooleks, ilma valeta nagu ei saagi elada.

„Tund aega uinakuks, sellest peaks ju poisile jätkuma," ütles talle Epp kambrisse tulles, tehes nagu ei teakski ta loost midagi lähemalt.

„Mis tundi tal vaja on, kas poolest küll ei saa!" vastas Niilas. „Ööd on juba pikemaks läinud, tööd aga palju. Pole vaja lasta teda ogaraks magada, ega tema lõõg ikka kunagi täis ei saa. Kes tööd teeb, kui magatakse! Ega savi ise ratta peale lähe, ratas veerema hakka. Seda juba ei ole!"

Kuid Epp ütles:

„Tänasest peale lased sa teda lõunauinakul terve tund magada. Terve tund, ütlen ma, ja ära sosi teda enneaegu üles!"

Niilase pea vibatas hämmastusest üles, näole moondus veider ilme. Sai suure vaevaga viha maha suruda, sest Epu sõnad riivasid teda valusasti.

„Või nii," pomises ta endamisi. „Nagu näha, antakse sulile õigus! Nagu näha, on Tiiskäpal õigus mulle noaga kallale joosta: sosin ta enneaegu magamast üles! Ei lase tundi täis võtta! Nagu näha, õpipoiss hakkab peameistrist üle kasvama. Arusaadav: naine mängib majas peremeest! Ju sellele Tiiskäpale on vanainimene pärast sündimist mett otsaette pannud, mind aga ilma jäetud. Tee tööd ja näe vaeva, pea lööv korras, aga head sõna selle eest ei kuule! Tiiskäpp — see on kõik!"

„Ei tormanud sulle keegi noaga kallale," ütles Epp köögist. „Seda sa valetad!"

„Või ei tormanud!" sai Niilas vaevalt vastata.

Ja mõtles:

„Poleks sul, kergemeelsel, tehast, laseksin siit tänapäev jalga. Poisilorule antakse õigus, tuul pöördub nähtavasti vesikaarde. Nüüd läheb see pussitamine vist veelgi suurema hooga lahti: kaks hullu tõmbavad ühest nöörist."

Pettunult libises ta kambrist välja, et minna lõõvi. Polnud veel aeg majas peremeest mängida, ent see aeg tuleb!

Tuleb, tuleb see aeg, ei jää tulemata. Ja siis kargab meelde ka see tänane noalugu: et noanäitajale antakse õigus!

III

Töökäsk oli käes, Tiiskäpp tõusis üles. Unised silmad vaatasid pilguks aknast välja, — seal oli näha vaid halli udu. Nagu kolm ankrusse heidetud laeva merel, seisid Punjaba hooned udus — lõõv, tall ja elumaja.

Rangid õlal, sammus Tiiskäpp talli poole, külmast küürus. Hobune hirnus ta sammu kuuldes, heinad sõimest otsas. Oli mõlemale vastik see varahommikune töö — Tiiskäpale ja ruunale. Tiiskäpp pidi ta laisa kere päitseidpidi tallist välja vedama, sest see seisis puiklevalt uksel, väga visa paigalt nihkuma.

Kuid juba tõsteti üks vankriais ta kõrvalt üles, tõmmati rinnus kinni ning ohjalõksid kinnitati päitsetesse. Ning savivanker nagises õuest välja, Tiiskäpp kõveras redeliäärel, kadudes pikkamisi Niilase silmist, kes seda toimingut lõõvi ukselt jälginud. Oli kuulda vaid vankri tasast naginat rööpais.

Hall mäemügar magas udus, veripunane suu lahti. Sinna haigutavasse suhu loovis Tiiskäpp oma savivankri, — kadus sinna suurde auku, kust oli veetud juba kolmkümmend aastat punast savi Punjaba tehasesse, sitkeks sõtkutud ja meistrite rattal pottideks, kaussideks, koppadeks voolitud...

Hea töö oli see savivedamise-töö: nukitseda endamisi saviaugus, tuul liigutab ülal pea kohal udu, — tõuseb see üles, tuleb vihma, vajub maha, tulevad ilusad heinakuu ilmad. Labidas sitkesse savvi lüüa, — punane on see kui türgi riie, — lahmakas lahti kangutada ja vankrisse visata nagu telliskivi. Kes oskab vastata, kui palju on sellest mäest potte ja kausse tehtud, kui palju neid setud maad mööda laiali vedanud! Kes oskab vastata!

Ent päike kerkib pikkamisi kõrgele, udu vajub pikkamisi maha. Nagu Niilase luurav pea kerkib päikese ümmargune ratas saviaugu veerele, et vaadata, mis Tiiskäpp teeb seal all urkas, kas ta ikka tõstab savi, hoolega, pea märg nagu tükitöölisel.

Kuid saviaugus edeneb töö pikkamisi. Kuum on seal kui potiahju lõukas, savi põlenud pealt peaaegu valgeks. Laisana kangutab Tiiskäpp mõne lahmaka lahti ja viskab vankrisse, igast labidatäiest saab kausi, poti, kopa... Higi nõrgub laubale, nagu lõhuks siin tööd peameister Niilas — Epp tema läheduses.

Tuleks nüüd Niilas saviaugu juurde, käed selja taga nagu kupjal. Tuleks vaatama, mis seal tehakse, et koorem ei jõua kord üles löövi juurde; ent siis Tiiskäpp näitaks talle oma higist laupa ja ütleks:

„Ära tahab tappa see raske vedu! See pole savi, vaid pigi! Löö labidas sisse, kätte enam ei saa!"

Kuid hea oli siiski see veotöö. Saad koorma peale ja ajad vankri august välja: vanker veereb ise allamäge

potilöövi poole, nagu kisuks teda magnet. Pole ruunal muud muret kui vaadata, et koorma raskus range üle pea ei vii ja et ta ise rataste alla ei jää. Tiiskäpp, see aina viskab koorma kõrval pikki samme, et järele jõuda.

Üks ilusamaist päevadest Punjabas on tänane päev. Meeleolu on kõigil hea — Niilasel, Epul, Tiiskäpal. Ning täna tuli küttest välja ahjutäis nõusid — koppi, kausse, potte, savitaldrikuid, piiluparte, toose, vaase. Neil päevil valitses Punjabas tavaliselt ikka hea meeleolu, sest iga asi, mis ahjust tuleb — on raha.

Ja kui Tiiskäpp jõuab oma koormaga löövi juurde, kõlistab Niilas juba ahju ees pottide kallal. Päike paistab uksest ja aknast sisse ning lööv on nagu kirik täis õhku ning valgust. Ka Epp seisab ahju kõrval Niilase juures, ning Tiiskäpp ilmub uksele, et osa võtta üldisest rõõmust.

Ei aja teda nüüd keegi tagasi saviauku, ta võib istuda savisele pingile ning silmitseda neid mitmevärvilisi nõusid, mis Niilas põrandale tõstab. Nagu hästi kordaläinud leivategu võetakse täna ahjust välja, mis levitab löövi ja Punjaba õuele magusat lõhna.

Iga nõu Niilas tilistab ahjust võttes. Tilisevad kõik, nagu oleksid terasest valatud, harva tuleb mõni lõhkine kõrvale panna. Ent see ei riku meeleolu, tänast meeleolu ei suuda miski rikkuda.

On seal neid nõusid mitmevärvilisi: siniseid, kollaseid, rohelisi, punaseid. Otse meistritööd! Kuid savitaldrikuid, tuhatoose, vaase — neid õnnis meister Pillarpart ei teinud, neid hakkas tegema alles Niilas pärast meistri surma. Ning kaup läks hästi, nõudmine oli suur.

Iga vaas ja toos, mida nüüd Niilas koldes tilistas, viis ta meelehärdusse.

„Ammu oleksime neid tegema pidanud," ütles ta, toos nelja sõrme otsas; ütles seda nagu Tiiskäpale, kuid mõel-

dud oli see Epule. Epp ei peaks pime olema: potitöö läheb tema juhatuse all edukamalt kui varemalt vana Pillarpardi ajal.

„Ammu!" jätkas Niilas. „Tormi joostakse külades nende peale. Kistakse setude koormad tühjaks mõne tunniga. Pole enam talu ega popsihütti, kus meie kaupa ei nõutaks!"

Ja parajal ajal, nagu oleks ta värskete nõude lõhna tundnud, nagiseb potikaupmehe vanker õue, vankrikere tühi. Ainult tökatitonn lehkab risti vankripäral, tema najal potikaupmees seljakil, kaabu päikese kaitseks silmile veetud.

Ta ajab vankri löövi ukse ette ja ronib sellest maha. Piits peos, hüüab ta kolmele löövisolijale:

„Jõudu, Punjaba meistrid ja peremehed! Jõuan just parajal ajal kohale, nagu oleks mulle seda unes ette juhatatud."

„Jõudu tarvis," vastab Niilas ahjulõukalt, valjusti nagu kurdile, ja varsti tema järel ka Tiiskäpp, kahtlevalt ja tasa.

Ning potikaupmehe tüse kogu, hõngates tökatist, vajub löövi. Ta keerutab sõrmega paar korda punast käharat habet ning ta silmad ahnitsevad põrandale laotud potte. Seisab seljaga vastu päikest ning alt maast peegelduvad kõik värvilised nõud ta tumedais silmaterades, tuhat korda vähendatult. Ning tema kirendavais silmaterades Niilas tõstis ahjust nõusid välja, tuhat korda vähendatult.

„Nõndaks, nõndaks!" kiidab potikaupmees, habe veel kahe sõrme vahel keerdus. „Tehke aga edasi neid toose, vaase ja taldrikuid, — see kaup läheb! Need kütavad ka kõige külmema ostja soojaks. Ütlebki mõnikord, nägu tusane, pea õlgade vahele tõmmatud: „Kuule, närukaup-

mees, seekord ei saa meie kaubast asja, närusid ei ole ja kausid-kopad on kõik terved." Aga vaja on vankrist mõni vaas või toos õlgede seest välja võtta, — otsekohe läheb teine jutt lahti!"

Ei jõua Niilas end enam koldes vaos pidada, nägu kisub vägisi laiale naerule, põsed hakkavad punetama, ei oska enam silmi kuhugi panna. Meeldib see kiitus temale, ja seda kuuleb ka Epp! Sest vaase ja toose ning savitaldrikuid Punjabas enne ei tehtud, neid hakkas alles tema tegema pärast meister Pillarpardi surma!

„Usun, saan siit endale jälle koorma peale?" ütleb kaupmees, südames nagu hirm, et nõud juba ette teistele lubatud.

„Miks ei saa!" hüüab Niilas; tahtis ka Epp midagi öelda, ent Niilase sõnad käisid temast üle. „Laduge aga koorem peale, selleks on nad ju tehtud, et mööda maad laiali minna!"

Ja potikaupmees laskub ühele põlvele ning hakkab nõusid tilistama.

„Tilisevad kui terasest!" hüüab Niilas. „Kas ei ole õigus, kaupmees!"

„Tilisevad, meister!" ütleb potikaupmees. „Punjaba nõud — neid tuntakse juba üle maa. Need on endale juba laialdase kuulsuse võitnud. Punjaba potte teab ja tunneb iga perenaine!"

„Ah teab?" hüüab Niilas silmade kilades meelehärdusest, süda õnnest lõhkemas.

„Iga perenaine! Sõidad kausikoormaga ukse ette, esimene asi — kas Punjaba kaup? Saab mõnikord naljatatud ja öeldud: ei ole, kulla perenaised. Kohe vastu: miks ei ole? Teisi meie ei taha, ootame kuni mõni teine Punjaba kaubaga tuleb!"

Ja hiljem lisab:

„Ja viimasel ajal... viimasel ajal on Punjaba kaup minu arvates nagu veelgi paremaks läinud!"

„Kuidas... viimasel ajal?" küsib Niilas, kisendada oleks tahtnud selle küsimuse, ja tunneb hirmu, et selle tähtsa kõneluse niit võib kuidagi katkeda.

„Just viimasel ajal," kinnitab potikaupmees, sest ta tunneb juba Niilast ja teab, et Niilas armastab kiitust.

„Mis, see mõni jutt!" puikleb Niilas ja tilistab nelja sõrme otsas suurt liuda; see hele tilin pidi juba iseendast soovitud vastuse andma.

„Mina, vana inimene, tühja lori ei kõnele," ütleb potikaupmees. „Kaup on tõepoolest viimasel ajal paremaks läinud. Ennevaremalt põrus tihti mõni nõu koormas katki, aga nüüd sõida või põrgust läbi: niisama terved on nad välja võttes kui sisse pannes. Vist olete nüüd kuskilt parema saviaugu saanud!"

Sest ei võinud potikaupmees ka õnnist meister Pillarparti ülekohtuselt laita.

„Paremat savi?" ehmub Niilas, näole libiseb tusane vari.

„Ei ole!" ütleb Tiiskäpp pingilt, silmad maas, nagu kõneleks ta põrandaga. „Võtame ikka endisest august."

See pole meeldiv arvamine, tundis Niilas, ja keel jäi tal suulakke kinni. Kuid Epp oli see, kes oskas löövi uuesti värsket õhku anda ja õhuluugid parajal ajal avada. Ta ütles:

„Võtame savi ikka endisest august: savi on savi! Aga nüüd töötame ju uue meistriga!"

Ütles: uue meistriga!

Ütles selgesti: uue meistriga!

Niilas nägi, kuidas Tiiskäpa lodevad kõrvad liikusid seda sõna kuuldes. Epp ei ütelnud: uute meistritega, ütles — uue meistriga!

Niilasel pole olnud elus paremat päeva! Hulluks tahtis teda õnn teha, ta õhetas näost nagu tulle pandud savipott. Käed värisesid ja vaevalt jõudsid nad suurt kaussi kinni hoida.

Potikaupmehe kõrvust polnud need sõnad tähelepanematult mööda libisenud; ta osatas:

„Ah uue meistriga? See võib küll olla! See võib küll tõepoolest olla: hea meistri käsi kaitseb ikka oma kausse, olgu need temast kas või mitusada kilomeetrit eemal ... ta ei lase neist ühtki katki minna."

„Mis nüüd mina ... meister!"

Ta hakkas kogelema, ei osanud midagi vastata, pea oli tühi nagu pott. Siis sai lõpuks öelda:

„Mis nüüd mina mõni meister! Muidu tühipaljas kiitus! Aga töö on sellepärast viimasel ajal paremaks läinud, et meil on nõnda lahke ja kena pereemand!"

Potikaupmees tõstis oma punase habemega näo äkki Niilase poole, naeratas imelikult, Epp muutus äkki tõsiseks, ning Tiiskäpp, see kehitas end rahutult pingil.

See Niilase vastus polnud õnnelik, sellest sai Niilas nüüd ka ise kohe aru; tal oli häbi ja piinlik, ei julgenud enam kellelegi silmi lüüa. Oleks pidanud teisiti ütlema, hoopis teisiti, vähemalt nõndagi:

„Et meil lahke ja kena pereemand on, sellepärast püüame meie ka head tööd teha. Oleks perenaine halb, kas meie siis nii suure hoole ja armastusega töö juures oleksime! Ükskõik oleks siis, kuidas kauss valmis saaks, kas või puhtast porist, nagu pääsukese pesa!"

Ent oli hea, et vähemalt Tiiskäpp vaikis, et vähemalt tema ei öelnud seekord midagi. Sest mõnikord oskas ta teravalt pilgata, nagu torkaks naaskliga.

Kuid piinlik vaikus möödus varsti, nagu oleks kõik

märkamatult kõrvust mööda libisenud; ja potikaupmees ütles:

„Niisugust meistrit nagu Niilas on meie ajal tulega otsida! Hea meister on enam kui pool löövi!"

Ning ta valis oma kauba välja, kauples hinna kindlaks ja hakkas asju vankrisse kandma.

Ei käratanud Niilas täna Tiiskäpale: „Mis sa siin vahid, lontrus, aita kaupmeest!" Täna läks ta ise appi ja aitas nõusid kanda; kaupmees pakkis ja tema muudkui kandis.

„Pane ikka rohkem põhku vahele," ütles ta potikaupmehele, „muidu võid kausitükkidest suppi keetma hakata!"

Ütles seda löövis nõude vahel askeldades, et Epp kuuleks; sest teadis juba ette, kuidas kaupmees sellele vastab. Ja kaupmees vastaski nii, kuidas vaja:

„Ei, seda pole tarvis, meister! Punjaba kaup ei karda vedu!"

Läksid varsti kolmekesi kambrisse, kaupmees, Epp, Niilas. Vihmariie üle kõrge koorma, seisis vanker löövi kõrval, hobune näris kõhutäiteks heinu.

„Kahe kuu pärast, siis tulen jälle kaupa ostma," ütles kaupmees. „Ärge mind siis ilma jätke: maksan kas või pisut käsiraha sisse, et asi oleks kindlam!"

„Oh ei, käsiraha, seda mitte!" vastati. Tulgu aga järele, küll kaup hoitakse vanale ostjale alal. Ent hiljem, kui kaupmees juba minekul, pakkus ta veel kord käsiraha, pakkus Niilasele, sest Epp oli teises kambris.

„Ei, kulla kaupmees," manitses Niilas. „Niisugust asja pole meie pool selle aja jooksul nähtud, mil mina asja eesotsas ja peameister! Minu sõna maksab enam kui mõni leping või allkiri."

„Olgu," ütles potikaupmees. „Usun teid, sest ma pole pime, et aru ei saa, kes nüüd pärast vana Pillarpardi surma siin majas peremees ja ohjade hoidja."

Oskas hästi Niilasele meelepärane olla.

Ta pilgutas vihjates oma teist silma, ja Niilas raputas tükk aega ta kätt, noogutades mõistaandvalt peaga vastu.

Vanker nagises raske koorma all õuest välja, tökatilehka maha jättes. Läks jälle teele osa Punjaba savimäest — koppade, kausside, taldrikute, vaaside, piilupartide ja tooside näol. Ning oli nagu kahju kõigest sellest, kui õuele sigines uuesti vaikus.

Kaupmees oli juba tükk aega teel, aga Tiiskäpp istus ikka veel löövis pingil. Käed koos, suur peapomm mõtetest tühi, vajudes uniselt allapoole, nõksukaupa.

Ja siis nägi ta äkki Niilast: see seisis löövi ukseì nagu ilmutus, uur tiksus käes.

„Varsti saab süüa, poiss," ütles ta, „ja sul ei maksa enam savi järele minna. Viska ruunale heinad ette ja heida ise pooleks tunniks õunapuu alla murule."

Tiiskäpp naeratas. Kunas on Niilas tema vastu tarvitanud niisugust sõbralikku tooni! Poleks täna potikaupmeest tulnud, kes kiita oskas, oleks Tiiskäpp pidanud juba seitsmendat koormat tooma! Oleksid kas või kartulid laual auramas, ikka oleks Niilas kärgatanud:

„Ega sa pole näljalaudast lahti lastud! Too enne sööki veel üks koorem savi."

Tänane päev algas hästi ja lõppes samuti hästi. Kogu päeva vilistas Niilas, nägu naerul. Ning löövi taga sõtkus vana ruun punast savi, savilõhn levis üle Punjaba. See savilõhn oli Niilasele meeldiv ja magus, ta tõmbas seda suurte sõõmudega oma kopsudesse.

IV

Ei sallinud Niilas Tiiskäppa, tee mis tahes. Möödus ka mõni päev rahus, saadi hästi läbi, siis leidis Niilas jällegi, et poiss on tal teel risuks. Niisugune jälk poisimolu tema meelest, keda Epp siiski hellitab ja hoiab, rohkemgi kui teda, Niilast. Jookse küll ööd ja päevad segamini, tee tööd nagu hobune, aga paremat pole sellest midagi.

Jah, Tiiskäpp — laisk nagu vana oinas, kes karja järel käib, paar vakamaad taga. Teenib oma tööga vaevalt söögiraha, palk jääb Niilase õlgadele, arvab Niilas. Kuid Epp ei pane seda tähelegi, tema veel vabandab ja kaitsebki:

„Mis me sellelt poisikeselt ikka nõuda võime. Las ta kasvab veel! Küll ta siis teeb, kui ükskord aeg tuleb."

Kasvab! Teeb!

Niilase silmad läksid vihast pimedaks, kui ta selle peale mõtles. Pikk on Tiiskäpp nagu pikem enam olla ei kõlbagi, kõik uksed kipuvad madalaks jääma. Kasvaks ta veelgi pikemaks, tuleks kambrilakke auk raiuda ja kuppel peale ehitada, muidu poiss ei mahuks kõndima.

Mis muud võis Epu ja Tiiskäpa vahel olla kui armujaht. Niilas ei mõistnud seda Tiiskäpa hoidmist ja hellitamist muuks pidada kui armujahiks. Kuid ta ei teadnud, et Epp hellitab teda muu pärast. On küll laisk ja väikese tööga see Tiiskäpp, aga ta pole ulakas ja sõnakuulmatu. Teeb mis tahes, kas või kogemata kurja, aga ei salga, kui aru päritakse. Ei valeta poolt sõnagi, kõneleb kõik, kuidas lugu olnud. Vastand Niilasele, kes on auahne, libekeelne, kelle ühtki sõna ei või uskuda. Niilas toob sageli alevist niisuguseid jutte koju, mida keegi ei oska uneski näha. Ja tahab Eppu naiseks kõigest hingest, Epp pole pime, et ta seda ei märka.

Niilas on juba mitu korda juttu ürjatanud: kihutada minema — see Tiiskäpp.

Kihutada minema, mis niisugusest lorust hoida! Tööd oleks palju, nõud viiakse kõik peaaegu tulipalavalt minema, ei jõua nii palju tehagi kui nõutakse. Võtaks Tiiskäpa asemele uue töömehe, hoolsama ja asjatundlikuma.

Ta teadiski juba üht meest, kes oleks paras võtta Tiiskäpa asemele... kuuekümneviie-aastane Pilli Märt. See on naisemees ega jääks Niilasele teele risuks.

„Oleks niisugune mees töömeheks," mõtles Niilas, „hakkaks Epp juba igavuse pärast mind rohkem tähele panema. Ajapikku pureks see igavuserooste ta südame raudkambri ukse läbi ja — sissepääs oleks vaba."

Kuid ega Epp polnud praegugi tema vastu vaenulik, teadis Niilas, ta tegi nalja isegi rohkem kui sünnis lesele, kelle mees alles kuus kuud mulla all. Aga südamlik see vahekord polnud siiski, sellel naerul ja naljal olid nagu jäätilgad küljes.

Ent Niilas püüdis kannatlik olla, sundis end ootama kas või Jakobi seitse aastat: saaks aga kätte Punjaba potitehase. Tegi seepärast tööd ööd ja päevad, käis kambri ja löövi vahet peaaegu pooljoostes. Ja ajas Tiiskäppa taga hommikust õhtuni, — selle ratas pidi löövis huugama nagu vurriluu.

Käis kord Niilas alevis võõbamaterjali ostmas, teades küll, et töö siis seisab, et Tiiskäpp magab võib-olla kuskil tühjal riiulil; või on kummargil rattal, nägu savikampa vajunud, — kõik võis temaga juhtuda Niilase arvates. Ta pidi kähku tagasi ruttama, sest töö ei võinud seista, uus tegu nõusid tuleb homme ahju laduda. Ta ei saanud isegi aega teel tuttavatega juttu ajada, napsas neile vaid

mõne sõna üle õla, — ja jälle edasi Punjaba poole, higitilgad laubal. Rutt oli seda suurem, et taevas tõmbus pilve, hakkas müristama ja sinine vihmapilv kergitas end jõudsalt üles pea kohale.

„Ajab end kähku üles ja läheb siniseks nagu ussipaistetus," mõtles Niilas ja kiirustas samme, sest Punjabas talli kõrval oli kolm koormat ristikheinu kuivamas. Lööb pikne vihma valla, võib ilm pikemale sajule minna ja heinad poriks määndada.

Hulk heinu raisku minemas. Niilas hakkas jooksma. Eemal otse Punjaba kohal joonistas pikne oma kõveraid õudseid tulijooni, pilv tõusis nagu kiuste kähku kõrgemale; ta jooksis Niilasele vastu nagu vihane elajas, et alata võitlust Punjaba meistriga kolme koorma ristikheinte pärast.

Mäetipul, kuhu viis maantee, said nad kokku. Ent pilv oli üleval kõrges ja jätkas oma ruttavat reisi. Niilas aga jooksis ta sinise müriseva serva alla nagu pelglik putukas puu koore vahele. Siit mäetipult paistis juba Punjaba silma ning Niilase suureks rõõmuks ta nägi, et Punjabas juba aetaksegi heinu kärmesti üles tallilakka. Hangutäis käis hangutäie järel kähku kitsast otsauksest sisse, ja seal lõhkus seda tööd — Tiiskäpp, see laisk ja vastik poisimolu! Ning pilv näis veidi viivitavat sajuga.

Kuid Niilase süda kihvatas siiski seda tööd nähes. Oleks olnud parem, kui ta ise oleks jõudnud koju joosta enne heinte ajamist, nägu hernesvees. Oleks tormanud kambrisse nagu pöörane ja hüüdnud:

„Sa saatan küll, mis aru teil peas peaks olema, inimesed! Väljas möllab viimnepäev, heinu aga ei tule kellelegi meelde tallilakka ajada."

Jookseks lõövi ja saaks kätte seina veeres magava

Tiiskäpa, sarjaks selle läbi ja viskaks ta uksest välja, nii et jalad ei puutuks maha.

Niilas jätkas nüüdki jooksu, sest on ikkagi parem koju jõuda hingeldades: näeks Epp, et tal on olnud heinad südamel... Lööb vihm nad läbi, saab neist vaid sõnnikut.

Ta oli veel mõnisada sammu kodunt eemal, kui Tiiskäpp viimase hangutäie üles viskas ja hangu tallilakka viis. Ning siis lõi vihm äkki nagu viimsest valukannatusest lahti, ilm oli peaaegu pime. Läbimärg, jõudis Niilas koju, kuuevarrukaist jooksis vett nagu räästatorudest.

Ta ruttas kambrisse, seal aga polnud ühtki inimhinge. Aken oli lahti ja tuul murdis selle hingi, sadu viskus hooti sisse.

Kambrid tühjad — kambrites ei ühtegi inimhinge! Ja kähku ruttas Niilas talli poole, et Epule öelda:

„Surnuks tahtsin joosta, jumala pärast, perenaine, mõtlesin, et heinad jäävad vihma kätte. Hakkasin juba Rimmu kõrtsi juurest jooksma, ja kogu aja!"

Talli jõudes ja redelile ronides kuulis ta ülalt heintelt Epu naeru.

„Ma kõditan sind, perenaine," ütles Tiiskäpp, ütles naeratades, peaaegu hirnudes.

Ja heinad sahisesid.

„Ei tohi, katsu sa, küll ma vaatan!" vastas talle Epp.

Ütles: „Ei tohi. Katsu sa, küll ma vaatan!" Aga kuidas ta seda ütles? Niilasele näis, et — lõkerdades, hambad naerust irevil! Ja Niilase sõrmed klammerdusid vihast redelipulkade ümber nagu kullil, ning samal ajal käis väljas hirmus pikseprahvatus. Niilas jäi redelile seisma, teadmata mis teha, pea armukadedusest jabur.

„Ei tohi, katsu sa, küll ma vaatan!" lõhkus Niilase süda. Kas Epp ütles seda — lõkerdades? Ja see ei tähen-

danud midagi muud kui: tule, tule, poiss, ja kõdita, mis sa veel peaksid ootama ja vaatama!

Niilase süda lõhkus sees nagu hobusel raske koorma ees. Ta oli pöörane vihast ja kadedusest. Ent tallilakas heintel kõneldi edasi, kõik oli sõna-sõnalt alla kuulda.

„Õige kuri oled kah, perenaine," ütles Tiiskäpp.

„Jah, löön kohe," vastas Epp.

Sahisesid heinad ja Epp kiljatas. Kiljatas:

„Ai, ära kõdita, Jass. Kardan koledasti kõdi, kisendan enda surnuks."

Vaikus.

„Siis anna musu!" torises Tiiskäpp.

„Hull oled! Ei anna!"

„Miks? Ega musu ei kõdita!"

Jälle sahisesid heinad, katus põrises vihmavalingust; kõnehääled vaikisid.

„Miks ei tule Epp ülevalt alla?" mõtles Niilas. „Kui ta ei salliks seda Tiiskäppa, miks ta siis kaupleb seal üleval nagu juut? Miks ta ei tõmba hanguvart ja ei ütle: seda sa näed, poisimolu, kui sa mind sõrmega puudutad, saad sellega! Käid kõverasse kokku nagu kapsaraud, ja homme tuleb ema sulle järele!"

Ülal kestis vaikus, pikk vaikus.

„Mis mul siin Punjabas veel teha on," kisendas hääl Niilases. „Mis mul siin veel teha on? Titte ootama jääda, väikesi Tiiskäppe savi sees pätserdama õpetada?"

Ta jooksis tallist välja õue, põrgu oli tal kõikjal. Rahevihm peksis teda seal nagu tinaubadega, polnud näha maa ega taeva vahet.

„Jalga lasta, mis muud veel," vaevles Niilas. „Mis siin enam norutada, Epp peab oma lesepõlve mesinädalaid poisimoluga!"

Ja mõtles:

„Joosta löövi ja puruks peksta vemblaga kõik riiulile tahenema pandud nõud... potid, kausid, vaasid, toosid, piilupardid! Peksta puruks see kahe nädala töö ja siis Epu juurde minna, kui see tallilakast maha tulnud. Kisendada: Lähen minema siit kahtlasest majast, peksin puruks oma kahe nädala töö. Aga ei taha selle eest sentigi palka. Maksan veel juurdegi... toitmise eest!"

Ta haaras maast hea malaka, kuid ei sööstnud löövi. Ühes pottidega ta oleks puruks peksnud ka oma tuleviku... see peks käis tal üle jõu. Ta seisatas tükk aega vihma käes, polnud enam hamba allgi kuiva kohta.

Ta tormas siiski löövi, viskas suure savikamba rattale, hakkas tallama, lüües sõrmed külma savisse. Ent tööst ei tulnud midagi välja, ta haaras vastiku savikamba ja saatis selle südametäiega põrandale, lööv värises.

„Löön selle poisimolu jalust maha!" ähvardas ta. „Peksan ta kolu puruks nagu viletsa poti. Olen niikuinii kõik kaotanud, hoida ei ole enam midagi. Las võtavad kinni: mõrtsukas! Las panevad käed raudu, ei salga oma süüd, tunnistan kõik üles."

Aeg möödus löövis painajalikult igavalt. Niilast piinasid mornid mõtted. Ent siis pudenes päike pilve tagant välja, sadu lakkas. Ja talliuks, see lükati lahti ning heinaajajad tulid välja, Epp ees, Tiiskäpp järel.

Nad läksid kambrisse peaaegu kõrvuti, peaaegu käsikäes. Kuid Tiiskäpp tuli sealt varsti löövi, ta oli näinud kambris laual alevist toodud võõbamaterjali-pakki: niisiis Niilas on kodus, ja nüüd ta peab kähku tööle ruttama...

„Või sina juba kodu!" ütles Tiiskäpp löövi tulles, ei saanud aga Niilaselt pooltki sõna vastu. Niilas seisis ahjusuu ees, käed püksitaskus, ilme võigas.

„Nojah, olen kodu," vastas ta lõpuks. „Sina oleksid muidugi tahtnud, et ma igaveseks ära oleksin jäänud!"

„Asjata arvamine," naeris Tiiskäpp. „Ega olegi nii väga tähtis, kas sa oled kodu või ei ole!"

„Ah ei olegi tähtis?" urises Niilas ning möönis kibedusega: „Õigus küll, kõnelesid sulatõtt! Olen lihtsalt tükk vana mööblit siin Punjabas, pole silmi ega kõrvu. Ja kui need oleksid, ega neist ei hoolitaks, need pillutakse savi täis ... ja ole ilusasti vait."

Tiiskäpp istus ratta ette, hakkas tööle. Ratas keerles ta jalge vahel, kiuksudes hädiselt. Ta töötas löövi teises otsas, Niilasest eemal, laudseina taga. Natukese aja pärast tuli Niilas Tiiskäpa juurde, süda kipitas.

„Pea!" ütles ta ja pani käe rattale, ratas jäi seisma. „Ütle õige, Jass, mis sa päris sellest meie perenaisest arvad?"

Ta jäi kilavate silmadega Tiiskäpa otsa vaatama, nägu punane.

„Sina ehk saad temast aru, mina mitte!" jätkas ta. „Minule on ta niisuguseks mõistatuseks, et murra kas või pea katki."

Tiiskäpp hakkas jälle ratast tallama, naeratades endamisi. Ta kehitas vaid õlgu, noogutas salapäraselt peaga.

Niilas katsus nüüd heaga:

„Olen mina ka maailmas naisi näinud, aga mitte niisugust. Ei oska niisugusele kahejalgsele õiget nimegi anda. Sina tunned teda lähemalt ja paremini, ütle sinagi ... mis inimene ta on!"

„Ah, mis sa puurid!" lõi Tiiskäpp käega ja naeratas.

„Ah mis ma puurin? Ons see siis puurimine? Poisimolu, sa ole oma sõnade valimisega ettevaatlikum, tead vist küll, et ma olen peameister?"

„Poisimolu?"

Tiiskäpa käed hakkasid taskusse noa järele kippuma.

„Poisimolu?"

Silmad kilasid.

Ent käed püksitaskus, kõndis Niilas minema, lodumüts silmil.

Vandus:

„Võtaks mind või saatan, aga sellest eidest ei saa ma tõepoolest aru! Ei saa aru, löö kas või surnuks!"

V

Päevad olid pikad ja kuumad. Oid nagu polnud enam olemaski, vaevalt tunniks lasti vaheriie kesköö päikese ette, ja magades saadi vaevalt teine külg pöörata, kui juba hommikune päike hakkas kambrisse paistma.

Tiiskäpp tallas ratast ja mõtles: igavene ringlemine on see maailma elu — ringleb maakera, potitegemise-ratas ja meister Niilas Epu ümber. Ei tule iialgi lõppu ühele ega teisele.

Ent kuidas tahaks Tiiskäpp unele lisa võtta keskpäeval! Lebada selili kas või paljal põrandal... pool tundigi. Haigutas, suu tõmbus pärani, käsi nõksatas poti küljest lahti. Võtaks selle Epu... kui saaks... just sellepärast naiseks, et võiks tublisti magada... magada mitu tundi päevas nagu peremees, keda keegi ei tohi äratada.

„Tss!" kuulis Tiiskäpp löövi akna taga sosinat, ja poisikese naeratav nägu ilmus aknalaual nähtavale.

„Tss!"

Viibati käega.

Tiiskäpp juba teadis neid rätsep Lepa lapsi: käisid tihti tema käest savi mangumas, head, sitket savi, et kodus potitehast mängida. Täna Tiiskäpp isegi ootas neid, sest tal oli nendega oma väike kavatsus.

Ta läks akna juurde ja pistis oma kiilusarnase pea katkisest ruuduaugust välja.

„Ei saa enam savi!" sosistas ta sealt poisikestele.

Nelja savimanguja naeratavad näod jäid kurvaks, nad seisid ridamisi akna all ja vahtisid üksisilmi üles.

„Miks ei saa?" küsisid siis aralt.

„Kasige minema, kasige kus seda ja teist!" vandus Tiiskäpp, kuid sealsamas ta naeratas neile sedamaid: oli poistele ainult nalja teinud. Ta sosistas:

„Hea küll, annan teile savi, aga ainult ühel tingimusel . . ."

Neli naeratavat nägu, kõik tedretähti täis, olid kindlaks pandiks, et täidetakse täpselt igasugune tingimus ja nõue.

„Tulge sisse ja tallake mul ratast ümber, tund aega," ütles neile Tiiskäpp salapäraselt.

Ta avas akna ja kiskus poisid ükshaaval löövi. Siis pani vaheseina ukse konksu, et Niilas sisse ei pääseks.

Ta ütles poistele:

„Teie tallake tund aega vahetpidamata ratast tühjalt ümber, mina aga heidan ise pisut leiba luusse laskma."

Ta näitas neile, kuidas ratast tallata, ja pani uuri naela otsa rippuma. Tunni aja pärast peavad nad tema üles äratama.

Poistele meeldis see töö ja Tiiskäpp võis rahulikult magada. Ratas kiuksus kogu aeg ja Niilas kuulis teises ruumis, et töö ei seisa . . . Ta pani iga päev seda kiuksumist hoolega tähele, ja kui see mõnikord kauemaks seisatas, hüüdis hoiatades:

„Kuule, Jass, mis sa seal laiskled mul?"

Kuid täna kiuksus ratas vahetpidamatult ja Niilasel polnud midagi kurjustada.

Õhinal harjutasid poisid rattal proovivoolimist, põrandale hakkas tekkima hulk väikesi nõusid. Poisid olid täna erilise kasuliku kaubaga toime tulnud, ja kui

nad tunni aja pärast Tiiskäpa äratasid, võtsid nad oma potid ja kopad kaasa, ruttasid tuldud teed minema.

Nüüd hakkasid nad iga päev potilöövis käima, iga päev tund aega Tiiskäpa ratast tallamas. Ning mõnus oli Tiiskäpal põrandal põõnutada ... terve tunni!

Kuid selline kuldne põli ei kestnud kaua, Niilas sai asjaloo jälile. Ta nägi kord üsna juhuslikult poisikesi aknast löövi ronimas ja aimas halba. Ta piilus aknaruudust sisse, nägi kõik: lapsed raiskavad savi, Tiiskäpp magab.

Kikivarbail hiilis ta Epu juurde, suu lõgises naerust, kui ta temale teatas:

„Noh, kallis perenaine, seda poleks ma eluilmaski uskunud, mida ma täna omaenda lihaste silmadega nägin! Sa saatan küll! ..."

Epp ehmus, jume kadus põskedelt.

„Tule vaata," ütles Niilas. „Aga tasa, kikivarbail, muidu jääme sellest ilusast näitemängust ilma."

Ning ta viis Epu löövi juurde.

„Vaata!" sosistas ta võidurõõmsalt.

Nägid: rätsep Lepa lapsed voolivad väikesi potte, neljakesi ratta kallal. Tiiskäpp magab põrandal, käed ja jalad laiali, ratas aga kiuksub ühetooniliselt, vahetpidamata ...

Niilas teadis: tarvitses vaid äkki aknaruudule põrutada ja suurt häält teha, lapsed jookseksid ülepeakaela hirmunult laiali nagu hiired pesast.

„Tore!" sosistas Epp ja jälgis säravail silmil laste mängu.

Oli tõesti tore vaadata, kuidas töö käis tehases kaheksa käega ja ratas kiuksus juba armupaluvalt.

„Kuidas tore?" urises Niilas imestades, nagu ei usuks ta oma kõrvu. Ta nägu tõmbus pikkamisi vimma, sest

talle turgatas meelde see valus tõde, et Epp ju hellitab Tiiskäppa.

Ta otsustas ise olla peremees majas ja ise lahendada naeruväärne seisukord.

Ta jooksis Eppu akna taha jättes ringiga lööVi ja põrutas rusikaga vaheuksele. Kisendas:

„Uks lahti, Jass, uks lahti! Või ma löön ta puruks nagu pilpa! Mis kuradi barrikaad see siia on ehitatud, tahaks teada!"

Ratas jäi silmapilk seisma, töötajad ehmusid. Nad seisid liikumatult püsti nagu nuiad, südamete ägedasti pekstes.

„Uks lahti silmapilk!" paukus kuri hääl edasi, ja siis tümitati rusikatega ja taoti saapaninaga.

Veel hetk, ja rätsep Lepa lapsed sööstsid aknale, kõik voolitud potid jäid neist põrandale maha. Kadusid rüsinal aknast välja, rabeldes üksteise kukil, ja Epp nägi, kuidas nad üle kesanurme rätsepa maja poole lidusid, suuremad ees, vähemad tükk maad järel.

Põristamisest ärkas ka Tiiskäpp ja avas silmad. Lööv oli tühi, lapsed kadunud, ratas seisis, põrandal hulk väikesi mängupotte. Ta tõusis kähku püsti, silmad uniselt pilukil.

„Mis sul asja on?" küsis ta Niilaselt pahuralt, erutusest veelgi toibumata. „Egas tuli ometi lahti ole, ja kunas mina sinu ukse taga lokku löömas käin?"

Väikesi potte põrand täis, — Tiiskäpp haaras need sülle ja muljus ruttu pihu vahel savikambaks. Siis vabastas ta ukse riivist silmigi pilgutamata.

Nagu politseinik, kes tulnud läbiotsimisele, sööstis Niilas sisse. Ta ei saanud viha pärast sõnagi suust, vaid ainult kogeles:

„Mis ... Mis siin tehakse? Mis siin tehakse, mis ... mis? ..."

„Mis tehakse?" osatas Tiiskäpp teeseldud rahuga, hääl kõmises. „Mis siin ikka tehakse. Tööd tehakse!"

Ta liigutas oma saviseid sõrmi.

„Tööd tehakse!" vastas Niilas mõnitavalt. „Tööd tehakse! Ma ei taha öelda, mis siin tehakse. Marss, ratta juurde!"

Epp oli küll öelnud aknast sisse piiludes: ilus vaadata. Ja oli naeratanudki, selle asemel et kurjaks saada. Kuid ometi sai Tiiskäpp õhtul tema käest noomida, Niilase kuuldes:

„Küll sinu pea oskab aga kõiksuguseid asju välja mõelda, Jass," ütles ta. „ Ei oleks uskunud, et sa nii nupukas oled. Aga seda ma sulle ütlen: pea ennast paremini üleval. Muidu võib hõlpsasti juhtuda, et sa u u e peremehe otsid!"

Niilasele aga ütles ta:

„Las Jass võtab lõunauinakut veerand tundi kauemini kui seni võtnud. Aga niisugust lugu ei tohi enam juhtuda, nagu täna juhtus!"

Niilas ei suutnud muiet tagasi hoida. Ta nägu venis vastu tahtmist naerule, kuigi oleks pidanud tõsisemaks jääma ja ka Tiiskäpale omalt poolt midagi ütlema. Kuid ta lihtsalt ei saanud tõsiseks jääda, nägu aina lõõmas kahjurõõmust. Sest Epp oli ju selge sõnaga öelnud:

„Pea ennast igatahes paremini üleval, Jass, muidu võib hõlpsasti juhtuda, et sa endale uue peremehe otsid!"

See oli hästi öeldud, leidis Niilas, ja Epu poolt nagu mingi ime. Nüüd oli Niilasel hea Tiiskäppa pilgata, sest Epp ei kaitsnud teda enam. Ning Niilas võttis selle kõditava jutuaine juba õhtulauas käsile ja ütles:

„Mina murdsin juba mitu nädalat pead, et mis see on:

Jassi ratas kiuksub küll hommikust õhtuni vahetpidamata nagu vihmakull, hale meel hakkas päris rattast ja poisist, aga potte, neid ei siginenud ega siginenud juurde!"

Tiiskäpp piilus altkulmu ja tusaselt Niilasele, kuid vaikis.

„Ja sosistati!" seletas Niilas edasi. „Sosistati seal hommikust õhtuni. Mõtlesin, Jass kõneleb iseendaga, — mõnel inimesel on ju niisugune iseendaga kõnelemise komme. Aga rätsep Lepp võib nüüd potte kas või jalaga segada: neli meistrit vehivad tal neid iga päev otse särgiväel juurde!"

Nägi — Epp naeratas.

Epp naeratas!

Oli hea, et järgmine päev oli pühapäev. Ei tahtnud Tiiskäpp koju jääda, vaid läks külla. Juba hommiku vara oli ta kadunud, ootamata söögiaegagi.

Tal oli piinlik selle eilse loo pärast. Kodu polnud enam nõnda armas nagu varemalt. Varemalt ei võinud Niilas teda palju pilgata, Epp astus ikka vahele, kui sõnad kaugemale läksid. Ent eile ta ei lausunud sõnagi, aitas isegi Niilasele kaasa — oma muigega.

Päev läbi oli Tiiskäpp kodunt ära, keegi ei teadnud, kus ta hulgub. Ja parem oligi, et teda kodus polnud, Niilas sai olla Epuga kahekesi. Ta kõneles ja arutas seal asjalikult, pikalt ja laialt, käsipõsekil laua juures, juuksed siledaks kammitud, uued riided seljas.

Seletas:

„Oma ilusa rahakese toob tehas igatahes sisse. Kui kõik hästi ja eeskujulikult korraldatud, ela nagu miljonär. Aga peaasi: töö tuleb hea teha, halva tööga ei seisa kuigi kaua vee peal, vajud põhja, vehi nii kaua kui tahad. Ära väsid ikka kord!"

Ning siis ta köhatas tähtsalt:

„Vaata, perenaine, mina mõtlen, et meie peaksime ühe uuenduse läbi viima. (Ütles m e i e, ei öelnud s i n a; ei öelnud, et sina võiksid oma äris ühe uuenduse läbi viia.) Meie kaubal on hea kuulsus, nagu närukaupmehed kiidavad. Igal pool nõutakse ainult Punjaba kaupa. Meie võiksime oma kauba iseäralise märgi alla panna . . ."

Epp ei mõistnud Niilase mõtteid, ta ainult naeratas.

„Kuidas iseäralise märgi alla?" küsis ta.

„Me laseksime niisuguse isesuguse märgi teha, kaubamärgi. Niisuguste kaubamärkidega märgivad kõik suuremad ja ettevõtlikumad tehased oma kaupu. Neid märke ei tohi teised järele teha ja oma kauba peale panna, seadus karistaks seda. Selle kaubamärgi peale tuleks tehase nimi, meie laseksime kirjutada: Punjaba potitehas — ja siis veel maakonna ja postkontori nimetus. Niisuguse märgi liimiksime igale nõule põhja külge."

„Sissepoole või väljapoole?"

„Väljapoole."

„Kes neid ära jõuab liimida. Siis kulub Jass ainuüksi liimijaks!"

Epp oli nagu umbusklik selle kaubamärgi vastu.

„Ei, ei," seletas Niilas. „Need märgid tehakse juba trükkimise juures tagant liimiga. Pole muud midagi kui tõmba keele peal märjaks ja löö põhja alla."

Epp naeratas, — päris kena mõte ja uuendus oli see Niilase mõte.

„Kas minu nimi ka sinna peale tuleb? Epp Pillarpart . . ."

„Nimi?"

Ja Niilas vajus mõtteisse. Epp Pillarpart . . . Kes teab . . . aga kui varsti on tehase omanikul uus nimi . . . Mihkel Niilas? . . .

„Võib ka nime, miks ei või!" leppis ta. „Peale selle võiksime sügisel oma nõudega näitusel esineda, saaksime aurahasid, neid võib siis pärast selle kaubamärgi peale trükkida lasta. Olengi juba mõned paremad nõud kõrvale visanud . . . näituse jaoks."

Hea oli nõnda kogu pühapäeva Epuga kõnelda ja arutada. Sest ta märkas: Epp on viimasel ajal tema vastu märksa lahkemaks muutunud.

„Niisugune kaubamärk oleks kena küll," kiitis nüüd Epp Niilase jutu peale. „Kui ta ainult suurt kulu ei nõua . . ."

Aga Niilas naeris:

„Mis kulu! Lasen selle kas või omal kulul trükkida, — see ei ole kõneväärtki! Aga kaubamärgi meie teeme! See on kindel!"

Õhtul tuli Tiiskäpp külast koju, taskud ja kübar kaenlas noori õunu täis. Ta näris neid isukalt, kuigi need olid veel vihad ja hapud. Ta tuju oli külas paremaks läinud, ükskõik oleks nüüd temale, mis Niilas ütleks, raiuks aina vastu. Naeratas endamisi noori õunu närides, — raiuks aina vahvalt vastu!

Ta tilkus kambrisse, istus laua juurde, ja oli parajasti söögiaeg.

„Kus sa siis hulkusid täna kogu päeva, Jass?" küsis Niilas muidu jutujätkuks.

„Ah mina?" küsis Tiiskäpp. „Niisama! Sai Männikännus käidud ja Nipral!"

„Mis sa seal siis tegid kogu päeva? Ei oska enam kojugi tulla," urises Niilas edasi.

„Ah mina? Sai seal paar koera üles poodud. Ja nõnda see aeg seal lendas!"

Epu lusikas jäi kausiveerele paigale, ta keerutas ehmunult silmi ja küsis ärevalt:

„Kuidas? Koeri poodi, kes poos?"

„Ah kes poos? Mina, kes muu kui mina. Nahanärud olid nii hirmsasti kinni, et kisu kas või hammastega. Pole enne näinud, et koerarisul nahk nii kinni on!"

Epu süda läks halvaks.

„Kas sa käed puhtaks pesid, Jass?" küsis ta jälestades.

Niilas viskas lusika lauale.

„Ptüi, kurat!" hüüdis ta. „Koeranülgija! Ära ajas tõbras söögiisu! Oli hea söök, keisrilgi ei ole iga päev paremat nina ees."

„Ah mina? Pesin küll käed puhtaks!"

Niilas tõusis pingilt püsti ja käratas:

„Kasi laua juurest minema, kuradi koeranülgija! Kasi minema!"

Tiiskäpp naeratas omaette, kõik see tegi talle vaid nalja.

„Jumala pärast," ütles ka Epp. „Mine pese oma käed puhtaks, aga tublisti. Näe, sealt ääre alt on sul varrukas veel verine!"

Tiiskäpp tõmbas kuuevarruka kõrgemale.

„Siit on jah natuke verine," nõustus ta. „Aga mis sellest, ega ma käsivarrega ei sööl"

Ta laskis varruka jälle tagasi alla ja jätkas söömist.

„Kuule, poiss!" hüüdis Epp uuesti. „Sa oled täna pealegi veel viina võtnud!"

„Olen!" naeratas Tiiskäpp. „Sai võetud küll!"

Niilas sülitas ja lahkus laua juurest, nagu oleks tal süda iiveldama hakanud. Ometi oli see tema poolt vaid tühi jantimine.

„Aga tulevaks pühapäevaks sai Lepikule kutsutud!" kiitles Tiiskäpp.

„Jälle koer, mis?"

„Nii koer kui viin!"

Niilas läks oma kambrisse ja viskus voodisse selili.

„Poiss ennast täis joonud," ütles talle Epp ukselt. „Joob ja käib küla mööda koeri nülgimas... Jälgiks hakkab niisugune inimene minema, tõepoolest!"

„Miks ta jälgiks ei lähe!" aitas Niilas kaasa. „Tõpralauta vaja niisugune kihutada, ei kõlba enam inimeste elumajja! Kas ta ei tea, et koeral on niisugused paelussid sees, mis inimese peale võivad minna ja inimese hukka ajada!"

Tiiskäpp vaatas üle õla tagasi. Ta taipas kõik, ta polnud ju hoopis joobnud: Epp on Niilase kilda läinud, nüüd on Niilas Epu lemmik. Täna oli temal see täiesti ükskõik ja ta vastas Niilasele:

„Kuule, vana, sinul endal on niisugused paelussid sees, mis teiste peale üle võivad minna ja teisi inimesi hukka ajada, mitte koertel!"

VI

Niilase vile jooksis päevad läbi. Mis vilel viga joosta, kui meeleolu oli hea ega saanud parem enam ollagi. Ükskõik oli nüüd Niilasel, kas Tiiskäpp üldse hingitseb maa peal või ei hingitse. See mees oli reast välja löödud, kui ta üldse mingisuguses reas on seisnudki.

„Mis sellest loost viimaks saab," oli Niilas kord targu Epule naeratanud. „Mina lõhun siin tööd teha nagu neeger ja tapan oma kallist tervist. Veel mõned aastad, ja tervis on läbi, — pean vist lihtsalt vaestemajja minema! Sina peaksid endale ikka mehe koju võtma, kelle kaela kõik see mure ja vaev üle läheks..."

„Vara veel," vastas Epp ja naeratas. „Las läheb aega, veel mõni kuu..."

Ja oligi vara: meister Pillarpart on mulla all alles kolmveerand aastat.

Ning lisas:

„Miks sa siis vaestemajja tahad minna, kas sul Punjabas enam ruumi ei ole? Või saad kuskilt mõne parema koha? Mis siis meie tööst küll saab, kui sina minema lähed!"

Mis Niilasel viga päevad läbi vilistada, kui Epp juba niisugust juttu ajab. Ega pole vaja tuliselt otse asja südamesse tuisata, küll aeg kõik asjad arutab!

Kuid nüüd pidi hoolega laada vastu valmistama, — homme on laat. Ja juba lõi Tiiskäpp löövis pottide põhja alla kaubamärke: Epp Pillarpardi Punjaba potitehas! . . . Epp Pillarpardi Punjaba potitehas . . . See töö juba oli Tiiskäpale kontimööda: märk keelel märjaks tõmmata, poti põhja alla panna, hoop pihuga peale lüüa . . .

Niilas ise aga jooksis ja askeldas väljas: ta määris vankrit, sidus laia laamiku redelitele, et rohkem kaupa mahutada, ja täitis suure koti ristikheinu hobusele. Siis hakkas ta nõusid vankrisse pakkima.

See oli esimene selline laadareis, kunagi varemalt ei käidud Punjabalt laatadel kauplemas.

„Kas maksabki niisugust vigurit teha?" kahtles seepärast Epp.

„Kahtlemata maksab!" vastas Niilas. „Küll sa näed, reis läheb hästi, ja ega meie luud-liikmed mädad pole, et nad seda väikest sõitu välja ei kannata."

Ka Tiiskäpale meeldis laadareis. Ta lopsis nüüd kähku kaubamärke nõupõhjade alla, et saaks aga rutemini minema. Ja ruttas ka Niilas, sest väga suure tähtsusega on laadal hea ja sobiv müügikoht.

Koorem sai ruttu peale, hobune vankri ette, meestel uued riided selga.

„Noh, perenaine, anna mulle ka natuke laadaraha," ütles Tiiskäpp, sorides oma tühja rahakotti.

„Või jälle raha," urises Niilas, tõmmates säärikut jalga.

„Palju siis, poiss?" küsis Epp.

„Kahe kuu palk on mul veel saada, vahest saan nüüd selle kätte. Ostan võib-olla endale saapad, või kui saapaid ei osta, siis talveks karvamütsi."

Ja Epp andis talle kahe kuu palga kätte, manitsedes kokkuhoiule.

„Vaata, et sa raha tühja asja peale ei raiska. Ja sina, Mihkel, mine temaga kaasa, kui ta saapaid läheb ostma: tema käest juba võetakse mitmekordset hinda!"

Ning siis asusid nad teele, need Punjaba agarad potivelled.

Käisid mõlemad koorma kõrval maas, sest koorem oli raske; Tiiskäpp pikk ja kuivetu, Niilas madal ja tüse. Ning ohjad, need olid Niilase käes.

Teel juba veeres ka teisi kaubakoormaid laada poole. Läksid sarjad ja puunõud, saapa- ja riidekaup, raamatud, maiustised, karussell ja palagan, ja vooris mustlasi.

Tee tolmas nagu kõrb.

„Saab näha, kuidas läheb?" mõtles Niilas ja tundis nagu hirmu: mis siis, kui kaup jääks müümata? Piinlik oleks tagasi minnes Epu ees... Saaks aga kõigest lahti, tasuks vaeva kümnekordselt. Ja peaasi: Epu ees võiks rinda kergitada — küll see Niilas on tark ja arukas! Ei tule uneski ette, mis tema pea juba ilmsi kinni võtab!

„Kobime üles koorma otsa," ütles Niilas Tiiskäpale, sest tee hakkas kalduma alla orgu. Nad ronisidki mõlemad üles koormale ning vanker veeres raske koorma all nagisedes kallakut mööda edasi.

Äkki võpatas Tiiskäpp:

„Auto!"

„Mis auto?..." turtsus Niilas.

„Auto! Näe!"

Ning Tiiskäpp näitas eemale teele.

„Ära karju! Kus?"

Eemalt, üsna kaugelt vajus läikiv automardikas kiiresti lähemale. Veel mõni minut, siis on ta siin... Nüüd nägi ka Niilas autot ja tal kadus kätest jõud. Kallis potikoorem on peal ja hobune kardab autot nagu tuld... Koorem maanteelt kõrvale lasta! see oli Niilase esimene ja arukas mõte.

All orus olid sügavad kraavid ning puudus sild. Tuleks tuhatnelja autole vastu sõita, et ülal mäenõlvakul ühelt väikeselt sillalt põllule pääseda. Kuid kahe sõiduki teineteisele vastukihutamine lõikas viimase lootuse. Ei aidanud enam piits, Niilas seisis hädaohu tõelikkuse ees.

Kallis potikoorem peal, läheb see puruks, siis kihutab Epp tema juba homme Punjabalt malgaga minema, ilkudes: vaat nüüd sul ilus laat ja suur puhaskasu — mitmekümne krooni eest kahju!

„Vankrist maha!" hüüdis Niilas Tiiskäpale, tõmbas hobuse paigale, nägu ärevusest hall.

„Maha?" küsis Tiiskäpp.

„Jah, maha, saatan! Rutem!" ja oli valmis teda ohjaotsaga lööma. „Maha, ja hoia hobust suuveerest kinni, muidu oleme ühes kõigega kummuli kraavis!"

Tiiskäpp lohistas end vankrist alla, kuigi vastumeelselt.

„Hobust ma küll hoida ei julge," ütles ta, seistes hädiselt koorma kõrval.

„Koeranülgija..."

Niilase hääl peaaegu lämbus vihast.

„Ruttu, molkus, ega sa löövis ratta juures ei ole! Lased veel potikoorma puruks lennata: hoia oma nahk!"

„Ei julge!" puikles Tiiskäpp edasi. „Hobune hakkab jamelema, hüppab selga."

Jah, ta jõudis kindlale otsusele: ei julge hobust hoida, tehku Niilas mis tahes.

„Siis tule koorma otsa ja hoia siit! Ma ise lähen suuveerde ja viskan kuue pähe."

Oma elu oleks Niilas andnud selle potikoorma eest!

Tiiskäpa silmad kilasid õnnetult, ta ei teadnud, mis teha. Ei julgenud ka koorma otsa minna, see oli veelgi ohtlikum. Auto aga lähenes kiiresti . . .

„Kas sa teed mu käsku või ei tee!" ähvardas Niilas ja tal meenus kuuldus sõjaväljalt: tõrgub sõdur hädaohu puhul käsku täitmast, ülem võib relva haarata ja tõrkuja maha lasta, otsekohe, samas paigas . . . Ka Niilas lööks Tiiskäpa maha kui saaks, nii suure kõlbelise õiguse tundis ka tema endal olevat praegusel hetkel.

Hobune nägi juba autot, norskas, hakkas jamelema.

„Ptrr! Ptrr!"

Ühe käega Niilas peatas hobust, teisega andis ta autojuhile märku, et see peataks sõiduki, sest hobune on peru.

„Ptrr! Ptrr!"

Auto ei jäänud paigale, küll aga tasandas käiku. Tiiskäpp oli juba vankrist hulk maad maha jäänud ja jälgis nüüd hirmuga potikoormat. Niilas töötas meeleheitlikult nagu kalur tormisel merel paadis, mis ähvardab hukkuda.

„Ptrr! Ptrr!"

Hobune hakkas aiste vahel hüplema, sõõrmed hirmust laiali. Suu raudadega laiali kistud, pea seljas, tantsis ta tagumistel jalgadel. Iga hetk võis ta lennata ühes koormaga kraavi.

Nüüd seisatas auto, juht ronis välja ja ruttas appi.

Kuid hobune kartis ka tema lähenevat kogu, neid suuri nahkkindaid, suuri tumedaid prille. Norskas, lõi end tagasi ja ... vanker vajus tagurpidi kraavi.

„Ptrr!" Niilas lendas selili vilja, vili lõi sahisedes kahele poole nagu vesi vettehüppaja eest.

Autojuhi tugev käsi haaras hobuse suuraudadest kinni, surus sõõrmed kokku ning teine autosolija laskis pobiseva sõiduki värisevast hobusest pikkamisi mööda.

„On aga peru!" ütles juht Niilasele, kes viljast üles tõusis, põsk mullane.

Kahe mehega neil läks korda vankrit kraavist välja tõmmata, kuna kraav polnud õnneks sügav.

„Mine tõmba sellele molule seal mõned tulised!" ütles Niilas ja näitas Tiiskäpale, kes seisis kartlikult eemal ega julgenud läheneda. Niilas hingeldas vihast ja ärevusest, ent kausid ... need olid jäänud — taevale tänu — terveks ...

Auto sõitis minema ja juht tegi naljanumbri: ta sõitis suure hooga jalgteele Tiiskäpa poole, nagu kihutaks ta temale peale, ning ehmunult hüppas Tiiskäpp üle kraavi suure kivi taha.

Niilas kohendas koorma kallal, kui Tiiskäpp järele jõudis. Mõned kausid olid siiski vastu vankri päralauda katki põrunud, kuid kahju oli õnneks väike.

Tiiskäpp jäi koorma kõrvale seisma, nagu süüdlane, kes kahetseb oma tegu.

„Mis sa siit otsid?" hüüdis talle Niilas; ning kui Tiiskäpp vaikis, käratas talle: „Kasi siit minema! Kasi minema! Kellele sind siia vaja on — hobusele veel koormaks vedada. Kasi koju!"

Ütles nagu järelejooksnud koerale:

„Kasi koju! Kas sa saad koju!"

Ta haaras piitsa ja ähvardas sellega.

„Kellele siin sinu silmnägu vaja on!"

Ta ronis koorma otsa ja laskis hobuse minema.

„Kasi koju! Et sa kaod!"

Tiiskäpp seisis tükk aega teel, näol nukker naeratus, ent koorma kaugenedes hakkas ta häbelikult järele lonkima. Hakkas järele lonkima nagu koer, kellel hulkumisekomme ja kes ei hooli tagasiajamisest.

Kuid Rimmu kõrtsi juures, seal istusid nad jälle kahekesi koorma otsas ning raske koorem libises kergesti kallakust alla laada poole.

Õnnestus hästi see Niilase laadareis, kaup leidis ostjaid. Naiste ahelik piiras lõunani vankrist maha tõstetud kauba ladu. Tilistati ja kõlistati kausse, kauss ikka viie sõrme otsas, ja siis teise käe sõrmekondiga sellele pihta. Oli kibe töö Niilasel kauba pakkumisega, hinnatingimisega, valearvamiste tagasitõrjumisega.

Oli kibe töö tõepoolest, sest ta tegi seda kõike üksipäini. Tiiskäpp, see kadus koorma juurest juba keskhommikul. Kadus ja ei tulnudki enam tagasi. Oli kokku saanud paari oma hea sõbraga, läksid kõrtsi, vajusid lauda, kolm ühesugust poisinolki, viinamaiast.

Jõid ja lärmitsesid seal mitu tundi, alles siis läksid laadale. Laaberdasid rahva keskel, näppisid tüdrukuid, rippusid üksteise kaenlas. Käisid palaganis ja uhkeldasid esimeses reas, sõitsid karussellil hobuse seljas, hõiskasid, hirnusid, üks lugu teise järel. Ei tulnud mõttessegi Niilasele appi minna.

Õhtu eel, kui laat oli juba laiali valgumas, sai Niilas ta kätte nahakaupluse trepil. Istus seal üksinda, pea käte vahel, süda sant.

„Tule koju, mis sa siin toogud, poiss!" ütles Niilas talle väärika karmusega, sundides teda kaasa tulema.

Ja Tiiskäpp ronis vankrisse, vajus selili õlgedele nagu tapetu. Kogu tee ta aina norskas ja põõnas.

„Auto!" hüüdis Niilas, tahtes teda hirmutada. „Auto, Jass!"

„Las olla!" inises Tiiskäpp talle ükskõikselt vastu ega avanud silmigi.

Koju jõudes sidus Niilas hobuse seinarõnga külge kinni ja ruttas kambrisse.

„Tule natukeseks välja," ütles ta Epule. „Tule, ma näitan sulle võõramaa looma, mis ma laadalt kaasa tõin."

Epp tuligi välja, uudishimulik, teadmata, kas Niilas teeb nalja või on ta tõepoolest laadalt midagi erilist kaasa toonud.

„Näe, siin! . . ." ja Niilas näitas vankrisse Tiiskäpale.

Epp pahvatas heledasti naerma.

„Täis?"

„Täis kui pintsel! Rohkem ei saagi enam olla!"

Nad tassisid ta kambrisse nagu pooltühja koti, jalad lohisesid mööda maad. Epp tõi sinna järele ka vankrisse põrunud tühja viinapudeli ja kortsunud vana mütsi. Poiss polnud ostnud ei uut läkiläkit ega uusi saapaid.

Niilas vandus:

„Küll täna sai selle poisimoluga kimpus oldud! Jumala õnn oli veel, et ma ta elusalt koju sain. Juba minnes tuli meile auto siinpool Rimmu kõrtsi vastu. Ütlesin Jassile, et karaku maha ja hoidku hobust suuveerest kinni. Aga Jass kardab autot nagu kurat risti. Hüppab küll koorma pealt maha, et oma hinge päästa, mina aga tehku oma hobusega, mis ma ise tahan. Ei jõudnud mina üksi midagi teha, hobune ajas vankri kraavi . . . kolmteist kaussi ja potti läks katki! Jumala õnn, et meie kaubal hea nimi ja minek on, hoidsin hinna kõrgel ja sain kahjud-augud ilusasti täis täita!"

Ta tõstis nurgast ühe lõhkise poti lauale, see oli peenikest laadaraha peaaegu ääreni täis. Puistas need lauale laiali, ise otse hõisates rõõmust:

„Säh, perenaine! Ilus raha igatahes!"

Ta lõi tiliseva hunniku laiali, see säras ja sätendas, veel enam särasid aga Niilase enda silmad.

„Aga kimpus olin küll Jassiga, surmani kimpus," jätkas ta. „Kogu aja olin üksi: läks teine juba hommikul koorma juurest minema... ütles, tulen varsti tagasi, meister!... Aga ilus varsti! Ootan mina ja ootan... ei Jassi kuskil! Mõtlen: on see aga molusk, teab küll, et kaup tahab müüa. Ootan nii, et silmad valged, asjata. Viimaks sain ühe tuttava ja ustava mehe kätte ja ütlesin temale: valva natuke siin kauba juures, ma lähen pilguks kõrtsihoovi. — Tõepoolest, niisugust loru ei maksa teinekord küll enam laadale kaasa võtta. Ja kui ma koju hakkasin tulema, otsisin kogu laada läbi, Jassi kuskil! Viimaks näen, karusselli taga salk inimesi koos, laadakupjad lohistavad kedagi soolaputka poole. Vaatan: Jass! Läksin juurde ja ütlesin: ärge viige seda poisimolu midagi priileivale, ma viin ta tühjanäru ise parem koju. Andsidki viimaks suure tegemisega poisi mulle kätte... ja tõin ta siis koju."

Tiiskäpp liigutas end voodis.

„Ära valeta!" urises ta.

„Kuidas ära valeta!" vastas Niilas. „Tead sa ka midagi ööst või päevast!"

Hakkasid siis kahekesi raha lugema, Epp ja Niilas. Mõlemal oli tuju hea... laat oli õnnestunud ootamatult hästi.

„Ei oleks uskunud, et sa terve koormatäie läbi müüd," ütles Epp.

„Mina küll!" naeris Niilas. „Mis seal müüa! Ega ma poleks muidu ette võtnudki!"

„Suur tänu siis vaeva eest," tänas Epp, kui raha üle loetud ja kappi pandud.

„Mis siin tühja tänada," puikles Niilas keeleotsast ning jume läbis ta põski. Ta kiskus taskust kompvekikoti ning veinipudeli välja ja pani need kopsatades lauale.

„Mis sa rahast oled raisanud," ütles Epp edvistades, pistis aga kohe kompveki suhu ning otsis kapist veiniklaasid. Siis istusid nad lauda ja Niilas hakkas perenaisele oma laadaliiku pakkuma.

Jõid, sõid kompvekki ja lobisesid kõigist maailma asjadest, tuju hea ja lõbus.

„Kuule, Mihkel," ütles Epp juba varsti, „minule hakkab vein kõvasti pähe minema, sa oled sinna midagi sisse pannud."

„Ei ole," kinnitas Niilas ja naeris kogu keha võmpudes, pea seljas. Ta nägi, kuidas Epu põsed punetama lõid ja silmad imelikult halliks muutusid.

Jutt paisus suuremaks ja suuremaks, naerdi iga tühisema asjakese pärast.

„Pean sulle süüa andma," ütles Epp ja tõusis püsti, aga ütles peast kinni haarates: „Päris tõsi, Mihkel, mina olen täis, jalad on pehmed, ei kanna enam."

„Ma ei tahagi süüa," kinnitas Niilas ja võttis Epu ümbert kinni; palus nagu laps: „Ära mine, Epukene, õige kena on istuda. Ma ei taha mitmel päeval süüa, olen kurguni kollast saia täis."

Epp naeris Niilase käte vahel ega rabelnud lahti.

Samal ajal nagises Tiiskäpa voodi, Tiiskäpp kargas põlvili ja hakkas valjusti nuuksuma:

„Minu rahakott on ära varastatud! Minu rahakott on ära varastatud!"

Ta tuhnis meeleheitlikult taskuis, ei leidnud aga otsitavat kuskilt.

Niilas laskis Epu lahti, oli tuline kahju, ja ta turtsus pahaselt Tiiskäpale:

„Mis sa lorised! Kes su rahakotti õige himustab, tahaks teada! Mis sa tühjast kotist varastad, kui seal midagi sees ei ole!"

Tiiskäpp puistas ikka veel taskuid, ei leidnud aga siiski otsitavat. Ta peaaegu kiljus nuttes:

„Sina oled ta ära võtnud, Mihkel! Sina!"

Hulk raha oli kaduma läinud, ei mäletanud isegi enam kui palju . . .

„Mina?" hüüdis Niilas kätt rinnale pannes.

„Jah, sina!" raius Tiiskäpp läbi hammaste. „Tegid mu vankris puhtaks nagu kalanaine särjepoja!"

Nüüd sai Epp kurjaks.

„Kuule, Jass," ütles ta, „sina mõtle enne järele, mis sa kõneled! Kelle sa arvad Mihkli olevat, kas sulipoisi? Pea meeles, ta on sinu meister!"

Niilas naeratas. Ta kuulis küllalt selgesti Epu viimaseid sõnu.

„Tean küll, et ta on minu meister," nuuksus Tiiskäpp. „Varsti saab ta ka sinu meistriks. Aga rahakoti lõi ta mul siiski täna osavasti üle, kuhu see kott muidu võis jääda!"

Nuuksus, oli rahast ja kotist kahju, oli koledasti kahju.

VII

Üksainus sõna, ja Tiiskäpp läheks Punjabalt minema, — nii suur oli juba Niilase võim ja mõju. Ent seda polnud tarvis, Tiiskäpp tegi küllaltki head tööd ja tema palk oli väike. Nii odavasti ei saaks enam teist vilunud töömeest,

seda tuli arvestada. Ja Niilas arvestaski, sest ta luges juba iga senti, mis tehas sisse andis, oma tuluks: ta oli enam kui kindel, et Epp tuleb talle naiseks. Ta polnud asjata jooksnud, ööd ja päevad tööd rühkinud, uuendusi kavatsenud ja teostanud.

Niilas tundis küll põlgust Tiiskäpa vastu, Tiiskäpp oli teda mitu korda rängalt solvanud, kuid viimasel ajal ta oli siiski vaiksemaks jäänud, teades, et Epp tema eest enam ei kosta.

Ja polnudki enam midagi kosta, sest Punjabas elati vaikselt ja rahulikult. Ei juhtunud midagi halba, kõik näis korras olevat. Ööd olid muutunud pikemaks, päevad lühemaks ja vilumaks — seega ka Tiiskäpa töö viljakamaks. Isegi Niilas ei tülitsenud enam temaga nii sagedasti, oli tagasihoidlik, sõnakehv, isegi nagu üleolevalt heatahtlik. Tungis küll tihti mõni pilkesõna keelele, kuid jõudis selle õigel ajal tagasi tõrjuda.

Tiiskäppa nagu polnudki Punjabal enam olemas, ta ei puutunud enam kellelegi ette. Ta sõi söögilauas vaikselt endamisi, Epp ja Niilas isekeskis elavalt vesteldes. Ei hoolinud neist ka Tiiskäpp enam midagi — ei Niilasest ega Epust. Vihkas Niilast, pidas teda libekeelseks ja valelikuks, upsakaks ja äkiliseks. Ja kuna ta arvas, et Epp temaga abiellub, siis kadus temal ka naljategemise himu Epuga. Kuid tal oli nagu kahju, et Epp läheb Niilasele mehele. Sest ta teadis — tal tuleb siis uus peremees otsida: ta ei teeniks päevagi Niilast, ei iialgi! Ei saakski teenida niisugust peremeest.

Vedas kord Tiiskäpp savi ja ilm tõmbus vihmale. Ta jõudis savikoormaga löövi taha ja tuli ise löövi vihmavarju. Ka Epp ja Niilas olid löövis, keetes koldes süte sees rauatükki. Oli katki läinud sõiduvankri juhtmekonk ning Niilas tahtis sellele ise uue asemele teha. Miks viia

see sepa kätte, kui selle väikese tööga võib tulla ka ise toime. Sepp võtaks vaid kallist hinda, oma töö ei maksa aga midagi.

Ent oma töö ei läinud hästi, raud ei keenud küllalt pehmeks, samuti puudusid tööriistad. Pakku löödud kirves oli alasiks ja lihtsad naelapihid sepapihtideks. Niilas jändas juba tükk aega selle rauatükiga, ikka ta ei saanud temast korralikku juhtmekonku.

„Vii tühi sepa juurde," arvas juba Epp. „Ega sa ise ikka sellega hakkama ei saa!"

„Miks ma hakkama ei saa!" urises Niilas, tuju hämar; konk tuli siiski valmis teha, kõige kiuste!

Tiiskäpp astus kolde juurde sooja ja hõõrus käsi tule paistel.

„Vihma hakkas sadama," ütles ta oma tuleku põhjenduseks.

„Kas me ise ei näe, et ta sadama hakkas," urises Niilas, ilme sünge.

Ta võttis rauatüki tulest välja ja pani kirvesilmale. See hõõgus nüüd nagu tulekamakas pihtide vahel, peaaegu läbipaistvalt nagu tuline klaas.

„Mis see on?" küsis Tiiskäpp, kuna ta ei teadnud kongutegemisest midagi. Ta oli uudishimulik, kummardus rauatüki kohale ja küsis veel: „Mis see on, Mihkel?"

Kuid Niilasele lõi vihasööst äkki pähe.

„Mis see on, Mihkel!" hüüdis ta mõnitades ja äigas tulipunase rauatüki otse Tiiskäpa silmade ette . . .

„Säh, vahi, säh, vahi, kui sa pime oled!" irvitas ta. „Mina igatahes ei oska seda sulle selgeks teha! Säh, vahi!"

Nüüd juhtus löövis kohutav lugu, hirmus lugu. Äkki kõlas hirmus röögatus ning Tiiskäpp vajus tagurpidi

vastu ahjumüüri. Ta tuikus seal nagu meelest segane ning oigas, käed silme ees.

„Mihkel, mis sa tegid?" karjatas Epp ehmudes, värisedes hirmust.

Niilas seisis liikumatult paku kõrval, tulipunane raud pihtide vahel. Ta vaatas võikal ilmel Tiiskäpale, kes oigas müüri kõrval, käed ikka veel silme ees, nagu kartes neid ära võtta.

„Pime?" mõtles Epp hirmunult. „Pimedaks põletatud!"

Ta jooksis Tiiskäpa juurde, tõmbas ta enda vastu ning kiskus tema käed silme eest.

„Mis on, Jass, mis on?" küsis ta hirmuga.

Tiiskäpp vaatas suurte, liikumatute silmadega: ta ei näinud midagi ... Lööv oli nagu paksu kollast suitsu täis, ja see virvendas ta silmade ees läbipaistmatu massina ...

Kuid see kollane hämarus hakkas pikkamisi hajuma, sellesse hakkas tekkima lahtise välisukse hele ruut. Ja siis hakkas eralduma Niilase siluett, hall nagu viirastus, ning seejärel — tõeline Niilas ise, kes vaatas teda üksisilmi, hanguv rauatükk pihtide vahel. Kuid tema võigas ilme hakkas pikkamisi naeruks lagunema, kui nägi, et raud polnud Tiiskäppa pimedaks põletanud ...

Ent äkki lõi Tiiskäpp end Epu käte vahelt lahti.

„Mõrtsukas!" karjus ta jubedalt. „Mõrtsukas!"

Ta haaras paku kõrvalt suure haamri, kümnenaelase, käed tõstsid selle üles pea kohale.

„Mõrtsukas!"

Ning hirmsa hooga sihtis ta vana sepahaamri Niilasele pähe. Epp kiljatas, haamer langes hirmsa mürinaga vastu seina, vars praksatas kaheks. Ent hoop ei tabanud märki. Niilas viskas tulise raua ja pihid koldesse ja taganes ukse poole.

Ta nägi, kuidas Tiiskäpa käsi libises kähku kuuetaskusse. Ta tõmbas sealt välja käänpeaga noa, uue, laadalt ostetud, laia teraga noa.

„Sure, mõrtsukas!" hüüdis ta. „Mõrtsukas!"

Ta sööstis Niilasele järele, nuga löögivalmis. Ent Niilas oli juba õues ja jooksis teed mööda edasi küla poole.

„Seisa paigal!" nõudis Tiiskäpp ja tormas talle löövist järele. „Seisa paigal, mõrtsukas!"

Epp sööstis löövi uksele, värisedes hirmust. Meistrid mõlemad kihutasid teed mööda edasi, kiiresti nagu jalgrattasõitjad. Üht ajas hirm, teist viha. Ja aeg-ajalt hüüdis Tiiskäpp lõõtsutades:

„Võtke inimesetapja kinni! Lööge inimesetapja maha!"

Niilas paar sülda ees, maa nende vahel ei vähenenud, ei suurenenud. Olid mõlemad ühevääršed jooksjad, — kumb väsib neist nüüd enne? Epp vaatas hirmuga kohutavat mängu teel, teadmata, mis teha. Ent siis näis, et esimesena hakkas väsima — Niilas.

Tee viis jooksjad maja taha, Epp ei näinud neid enam. Ja Epp hoidis hirmuga kõrvu kinni, et mitte midagi enam kuulda.

Ta kartis üksi koju jääda ja tahtis üle nurme rätsep Lepa juurde joosta. Sõrmed kõrvade ees, kadus ta löövi nurga taha. Mullane kesanurm oli täis rätsep Lepa laste väikesi jalajälgi, tulemise ja minemise.

Kuid mõned sammud jooksnud, nägi ta Tiiskäppa, kes oli tagaajamise lõpetanud ja teed mööda kodu poole lonkis, väsinud, lõõtsutades.

Epp jäi seisma ja pöördus tagasi. Ta hingas kergendatult, et Tiiskäpal kuri jäänud tegemata. Nad läksid mõlemad kambrisse ja Tiiskäpp vajus voodiveerele kummargile, silmad niisked.

„Perenaine, ma lähen nüüd minema," ütles ta. „Ma ei saa siin enam teenida!"

Epp astus ta voodi juurde ja hakkas teda lohutama.

„Miks sa siis ära lähed, Jass?" küsis ta. „Küll ma selle asja täna ära selgitan, niisugust lugu ei tohi siin enam kunagi korduda."

„Niilas tapab mu ükskord ikkagi ära," kaebas Tiiskäpp. „Ta ähvardas mind tagantjärele, kui ma tagasi tulin: oota sa, poiss, poon su varsti üles nagu koerarisu, seda saad sa näha!"

Tiiskäpp kompas oma silmi, nagu kahtleks ta veel praegugi, kas need on enam nägemisvõimelised.

Paar tundi oli Niilas kadunud, kes teab, kus ta lonkis või istus. Siis nähti teda löövi taga savikoorma juures, ja kui ta oli savi kasti pildunud, rakendas ta hobuse lahti ja viis ta talli. Käis ja toimetas tasa, nagu kardaks kolinat teha, piiludes aeg-ajalt elamu poole.

„Ära sa temale midagi tee, kui ta kambrisse tuleb," ütles Epp Tiiskäpale. „Ja ära karda, et tema ka sinule midagi teha julgeb."

„Ei mina tee midagi!" vastas Tiiskäpp nagu häbelikult, tundes end süüdlase ja karistamisväärilise olevat. Ta arvas, et nüüd makstakse talle palk välja ja saadetakse Punjabalt minema. Kus leiab ta jälle nii hõlpsasti tööd, sest siin ümbruskonnas pole ühtki teist potitehast.

Õhtu eel poetas Niilas end kambrisse, kui oli vahepeal löövis töötanud. Ta jäi kambrisse astudes pilguks ukse kõrvale seisma, otsides silmadega Eppu ja Tiiskäppa.

„Täna nagu mõni riigipüha," püüdis ta naljatada. „Inimesed tööd ei teegi ... ikka tõepoolest nagu mõni riigipüha!"

Tal jäi vastus saamata, tema nalja ei võetud naljana.

Ta istus laua juurde ja trummeldas mõtlikult sõrmi; ning siis ta ütles:

„Arvan, et Jass peab endale uue peremehe otsima, see nuga seisab tal ikka väga lahtiselt peos! Sedaviisi saab temast ükskord kindlasti inimese mõrtsukas!"

Tiiskäpp viskas oma riidekompsu lauale, ta oli juba kokku korjanud oma väikese varanduse.

„Lähen juba ilma ajamata," ütles ta hääle värisedes.

Niilas vaatas ta kompsu mõtlikkude pilkudega, nagu kardaks ta, kas sinna pole teiste asju sisse pakitud.

„Palju sul siis veel palka saada on?" küsis ta tähtsalt ja asjalikult.

„Ühe kuu palk ja peale selle veel paari päeva eest. Kuu sai laupäeval täis."

„Epp, kas sul peenikest raha on?" küsis Niilas, küsis rahulikult ja varjamatu võidurõõmuga. „Aga nende paari päeva eest, Jass, ei saa sa küll sentigi: sa ei teeninud selle aja jooksul seda vettki ära, mis leiva sisse pannakse!"

„Hea küll, lepin ka terve kuu palgaga!" ütles Tiiskäpp, õnnelik, et saab sellegi kätte.

„Kas sul on peenikest raha, Epp?" kordas Niilas oma küsimust.

„On küll, miks ei ole," vastas Epp.

Ta läks kapi juurde, võttis raharaamatu välja ja pani lauale.

„Mis sa siis selle peenikese rahaga tegema hakkad?" küsis ta äkki Niilaselt.

„Kuidas, mis ma sellega tegema hakkan? ... Jassile viskan palgatühja näkku."

Ta küünitas käe raha järele.

Epp pani aga kähku käe oma raharaamatule.

„Lase olla, kas ma ise ei oska maksta," ütles ta. „Ma tunnen ka ise väga hästi raha ja tean, palju mul kellelegi maksta tuleb."

Niilas muigas mürgiselt, vedas pöidlaga mõlemad vurruotsad kõrgemale; ta oli tõmmanud käe rahakoti juurest vastiku liigutusega eemale, nagu oleks see näppe kõrvetanud.

„Mis janti siin siis mängitakse, kui töömehi päevapealt lahti lastakse?" küsis Epp järsku väga tõsiselt.

„Kuidas, mis janti?" osatas Niilas. „Kas sa siis ise ei näinud, mis siin täna sündis: noad ja kümnenaelalised haamrid muudkui välkusid!"

„Või nõnda," ütles Epp. „Jass jääb paigale!"

Tiiskäpa silmad vajusid suureks, ta läks näost tulipunaseks.

„Mina?" kogeles ta.

„Jah, Jass jääb paigale!" ütles Epp.

Niilas kehitas õlgu, turtsus tummalt, nagu ei oskaks midagi öelda, nagu oleks kuulnud äkki midagi jalustrabavat. Siis ta tõusis pingilt üles ja ütles:

„Jass ja mina ... meie ühe katuse alla ei mahu! Kui Jass ei lahku, lahkub keegi teine."

See äkiline trump pidi hästi mõjuma, arvas Niilas. Kuid ka Epp käis välja oma trumbi ja veelgi vägevama.

„Mina küll igatahes see teine ei ole!" ütles ta. „Siis tähendab: sina oled see teine? Ole lahke, palju sul palka saada on?"

Ta andis riidekompsu Tiiskäpale tagasi ja ütles:

„Võta oma kompsud rätikust välja, sina ei lähe siit kuhugi!"

Niilas viivitas vastusega, nagu näeks ta arvutamisega vaeva, kui palju tal raha veel saada; ometi teadis ta ise täpselt, mitme kuu palk tal saamata.

„Noh, palju?" küsis Epp, raharaamat käes lahti, kümnekroonised näpu vahel värisemas.

„Ah palju?" turtsatas Niilas ja vaikis. Siis ei jõudnud ta end enam pidada, vaid hüüdis:

„Aga mispärast mind majast välja kihutatakse, tahaksin teada? Mispärast mind?"

Ta oli enda poolviltu Epu ette ajanud, ta laubale imbusid higitilgad.

„Mispärast mind, aga mitte seda seal... mõrtsukat, tahaksin teada?..."

„Ja mina tahaksin teada, kumb teist õieti mõrtsukas on, sina või Jass?" küsis Epp.

„Naeruväärt küsimine: mina või Jass? Mina ei teinud midagi, aga Jass... kümnenaelaline haamer ja nuga!"

„Või ei teinud midagi!"

„Mitte midagi: tegin ainult nalja!"

Ta naeratas lipitsevalt oma üleskeeratud vurrude alt.

„Nalja! Ilus nali... tulipunane raud teisele silme alla pista! Seda sa ei arvanud, et võid poisi pimedaks põletada!"

„Ilus pimedaks!" ilkus Niilas. „Aga tema haarab kümnenaelalise haamri, jumala õnn, et ma pea eest ära sain tõmmata! Ega enda surmast poleks olnudki kahju, aga... Jass! Vaene mees oleks praegu raudus kätega vangimajas istunud! Kunas tema elupäevad seal täis oleksid saanud!"

Ta oskas hästi kahetseda teise raudus käsi ja vanglat.

„Keegi ei oleks teda puudutanud!" ütles Epp. „Oleks ta su maha löönud, kohus oleks Jassi õigeks mõistnud!"

„Või õigeks mõistnud, taga paremaks, perenaine!" Niilas otse hirnus mõnitades.

„Ei pea siis inimene vihast hulluks minema, kui talle tuline raud silmade ette pistetakse. Jumala õnn, et ta pimedaks ei jäänud. Keegi ei oleks näppu Jassi külge pistnud ... küll seaduseraamat oskab vahet teha mõrtsuka ja süütu vahel!"

Niilase laiad sõõrmed ahmisid ahnelt õhku.

„Tegin ainult nalja," ütles ta kahetsevalt, kuid see kahetsus ei tulnud tal südamest. Ka tema ise sai aru, et ta on süüdlane, ning kartis, et Epp ajabki ta Punjabalt minema. Ära minna nüüd, kus Epu sõprus hakkab kalduma juba pulmade poole ...

„Ei," ütles Epp, „see polnud nali! Sul on vist nelja kuu palk saamata. Kolmkümmend kaks krooni kuus, see teeb kokku ... Jass, palju see teeb kokku?"

Lühikese vaikuse järel vastas Tiiskäpp:

„Sada kakskümmend kaheksa krooni!"

Epp hakkas raha lugema.

„Kuidas sada kakskümmend kaheksa krooni?" naeris Niilas, moonutades oma äreva näo rahulikuks. „Oh, tühja, mõtlen, lepime parem ära, toon pool toopi lauluõli ... Usun, Jass annab mulle andeks ... kui ma süüdlane olen ..."

Ta mängis välja oma viimase trumbi: ta kahetses oma tegu ja palus lepitust. Seda polnud tal kerge teha ... alandada end Tiiskäpa ees ...

„Jass, sina oled tore poiss, sina lepid kindlasti ära," mangus ta. „Ostan sulle liitri lauluõli, joome nii, et mees ei tunne meest. See väike tülike ununeb meil juba mõne tunni pärast!"

Tiiskäpa suunurgad juba tuksatasid naerda, ta oli juba valmis leppima. Kuid Epp ütles:

„Leppida te ju võite, see on teist ilus, aga minu majast peab Mihkel siiski lahkuma. See on minu kindel otsus! Siin sada kakskümmend kaheksa krooni!"

Ta lükkas rahahunniku Niilase ette.

„Niisugusest inimesest tahan ma oma majas lahti saada!"

Lõpuks nägi Niilas, et leppimisest ei saa siiski asja, ja ta võttis äkki hoopis teise tooni.

„Mis sada kakskümmend kaheksa krooni!" karjus ta. „Mina ei tunne niisugust summat. Jalamaid töölt lahti lasta... siis makstakse seaduse järgi vähemalt kolme kuu palk ette! Ja pealegi olen ma viis päeva üle nelja kuu tööl olnud. Täna olen ma isegi üle kaheksa tunni tööd lammutanud, aga seaduse järgi ei tohi üle kaheksa tunni tööd teha... Nii tood sa endale kaelakohtu karistuse kaela, perenaine, hoiatan sind!"

„Palju tuleb viie päeva eest, Jass?" küsis Epp ähvardusest hoolimata. Oskas küll ka ise arvutada, oli aga siiski parem, kui Tiiskäpp aitas. Ning Tiiskäpp hakkas arvutama.

„Ega tema seda iialgi välja arva," mõnitas Niilas. „See teeb välja viis krooni kaheksakümmend senti."

„Pisut rohkem," ütles Tiiskäpp.

„Need pooled sendid kerja endale," nähvas Niilas, „mina neid igatahes ei taha!"

Epp luges öeldud arvu endisele summale juurde ja lükkas raha uuesti Niilase ette.

„Seda kolme kuu palka ma sulle küll välja ei maksa, seda õiendame kohtu teel, kui sa soovid. Mis sul õiguse nimel saada, sellest ei hoia ma mitte üht sentigi kinni."

Niilas vaatas põlastavalt rahahunnikut.

„Ah niisugune ongi see „mitte ühe sendi kinnihoidmine"!" ilkus ta. „Kevadel tõin ma sulle oma raha eest üht kui teist kaupa ... raudnaelu, petrooleumi, lambitahi, mitu korda pipart ja vürtsi, ja muud... Nüüd see salatakse mul ilusasti maha. Ilus „mitte ühe sendi kinnihoidmine"!"

Epp ei tahtnud midagi salata, nüüd tulid temal endalgi meelde need ostud, millede eest tal raha Niilasele maksmata. Kevadel ta oli tahtnud mitu korda selle summa välja maksta, kuid Niilas oli iga kord öelnud:

„Pole tarvis, perenaine! Need tühised sendid — need pole kõneväärtki!"

Nüüd ütles Epp:

„Ega ma ei salga sentigi, seda ei ole! Palju eest sa ostnud oled?"

Niilas tõmbas taskuraamatu seinakapist välja, sellesse olid tal need summad üles märgitud — igaks juhuks.

„Olen ostnud nelja krooni seitsmekümne kahe sendi eest."

Talle loeti ka see summa ette lauale. Ning siis võeti talt allkiri, et ta on kogu palga kätte saanud ja et tal pole Epp Pillarpardi vastu enam mingisugust nõudmist.

„Noh, siis head päeva!" ütles lahkuja ega pistnud oma külma kätt teistele jumalagajätuks pihku, vaid nokutas ainult pealiskaudselt. „Homme, siis tulen ma oma kraami järele, lähen nüüd sellele ulualust otsima."

Raske oli lahkuda siit Punjabalt! Tehas jäi maha! Oli siin juba mitu kuud peaaegu peremees, ei mõistnud enam kunagi arvata, et siit tuleb kord lahkuda. Aga Tiiskäpp ... seda poissi ta oli kogu aeg nagu vaistlikult põlanud, nagu aimates, et see pillub kord malku ta koda-

rate vahele. Poisimolu, kelle kaela tal endal korda ei läinud kahekorra käänata!

Teisel päeval viis Niilas oma kraami ära, olles endale alevis väikese toakese üürinud. Ta püüdis küll Epu ees muretu ja lõbus näida, ent ta käed ei tahtnud kuidagi seinakapi järele tõusta, et seda ülalt maha tõsta. Kuid kapp tuli siiski vankrisse tassida, parata polnud midagi. Sellest hoolimata, et ratas jäi löövis seisma ja tehas ilma peameistrita, Niilas pidi Punjabalt lahkuma...

Pärast seda õudset juhtumit rauakeetmisel Epp hakkas teda kartma ja põlgama. Ta oli olnud temale juba ammu enne oma libeda keelega vastik, hiljem aga siiski tema poolehoiu võitnud ettevõtlikkuse ja hoolsusega, kuigi sellest läbi paistis sihilik ja liialdatud rühkimine.

Äkilise vihaga ja taltsutamatu oli ta olnud alati, ehk ta end küll vaos püüdis hoida. Ja seda kartis Epp kõige rohkem: saada endale kuri mees, kes pealegi enam himustab potitehast kui Eppu ennast.

VIII

Punjaba potitehas seisis. Tiiskäpp oli läinud ema juurde ega tulnud sealt enam mitmel päeval tagasi. Ja kes teab, kas tulebki... ta oli Punjabalt lahkunud rusutuna ja pettununa.

„Nüüd peame endale jälle uue meistri muretsema, kes asjaajamise oma kätte võtab," oli Epp talle öelnud teisel päeval pärast Niilase lahkumist.

Tiiskäpp oli asja teisiti ette kujutanud. Ta vaikis tükk aega mõtlikult, liigutades oma jalgu laua all ja ütles siis:

„Kes teab... egas see pottsepa-töö nii keeruline

olegi! Kes teab, saame ehk niisama läbi... Mina tunnen savitegemist põhjalikult ja mu muud tööd tead sa ise: halba tööd ma ei tee! Niilas otsis küll mõnikord lausa rüsinal tüli, aga voolimise pärast ei saanud ta mulle kunagi midagi öelda."

Tiiskäpal olid teised mõtted. Tal oli seitsmeteistkümne-aastane vend kodus, ka seda tahtis ta potitehasesse õppima tuua.

„Võtaks õige venna Eedi siia," ütles ta Epule. „Eedi tahab kangesti pottsepaks õppida, tunneb selle asja vastu suurt huvi..., küll me õigeks saaksime, paremini veel kui Niilase ajal."

Aga Epu arvamine oli teine.

„Sellest ei tule vist küll midagi välja, Jass," ütles ta. „Peame ikka ühe vanema meistri võtma, viimaks jääme omaga hädasse ja pankrotti!"

Ning siis oli Tiiskäpp laupäeva õhtul ema juurde läinud, sõnaaher, enesesse süvenenud, pettunud, nukker, et Epp ei usaldanud tehast tema hoolde.

Kui ta jõudis ema juurde, kes oli lesk ja elas väimehe juures, viskas ta seal mütsi lauale ja vajus roidunult toolile.

„Mis sul viga on, Jass?" küsis ema, hääl värises pisut ärevusest.

„Ei midagi," ütles Tiiskäpp. „Ei midagi!"

„Midagi siin siiski on," arvas ema murelikult, „oled näost kahvatu ja hall."

„Ei midagi, mitte kui midagi."

Poeg veeretas näpuga oma mütsi laual.

Siis aga pidi ta tunnistama:

„Pole see pottsepa-töö asi midagi! Kahju, et sai sinna õppima mindud! Kurguni on mul kõigest sellest himu täis!"

Ema hakkas halba aimama.

„Lahti oled kohast või?"

„Ei!" viskas Tiiskäpp kähku. „Ei ole! Mispärast lahti! Lihtsalt himu on täis sellest sunnitööst, viskan selle savipätserdamise igaveseks nurka. Lähen parem sadulsepp Kiisveki juurde õppima ... juba hoopis teine laul!"

Punjaba potitehas, see seisis. Löövi uksed olid kinni, akendel kangid ees, koju veetud savi kastis sõtkumata.

„Päris tööseisak kohe!" ütles Niilas kord Punjabale tulles, sest ta oli oma habemenoa meelega Punjabale jätnud, et asja oleks sellele järele tulla ja lepitust sobitada, kui võimalik.

Ta ajas tükk aega Epuga juttu, veeretas töö ja tehase küsimust nagu sitket savi peopesas pöidla all. Ikka ei lasknud seda jutulõnga lahti, ikka tuli ta ringiga selle juurde tagasi. Kuid jutt ei siginenud siiski enam hästi, Epp otsis sellele iga kord kähku lõpu. Nii pidi Niilas Punjabalt uuesti lahkuma, ja vahekord jäi endiselt purunenuks.

Ka Epp taipas, et Niilas on oma habemenoa meelega Punjabale jätnud. Seepärast otsis Epp kõik kambrid, köögi, talli ja löövi läbi, et leida Niilase mahajäänud asju. Ta leidis veel terve kimbu mängukaarte, taskulambi ja ühe juturaamatu. Need kogus ta kokku ja saatis oma õega alevisse Niilasele kätte, et tal poleks uuesti põhjusi külaskäikudeks.

Tehas ei võinud kauemaks seisma jääda, tuli leida uusi meistreid. Ja Epp võttis tööle sellesama vana Pilli-Märdi, kelle Niilas kord Tiiskäpa asemele võtta tahtis ja kes oli naisemees.

Tiiskäpp tuli alles kahe nädala pärast tagasi Punjabale.

„Õige mul veenusk," ütles talle Epp. „Kus sa vedelesid kogu selle aja?"

„Ema juures," vastas Tiiskäpp.

„Ja mis sa nüüd tegema mõtled hakata?"

„Kes teab... Midagi ikka tegema peaks hakkama." Oli kidakeelne.

„Mis sul siin Punjabas viga on?" küsis Epp etteheitvalt. „Kas töö käib üle jõu või said sa vähe magada?"

Ei üht ega teist, ja Tiiskäpp kehitas õlgu.

„Seda küll mitte, aga... kes teab jälle, missugune see uus peameister on, hakkab viimaks jälle kiusama ja silmi põletama..."

Ta rõhutas sõna — peameister, elu oli talle nagu kõigiti õel ja ülekohtune.

„Seekordne meister on kuldaväärt mees: vana Pilli-Märt! Selle inimese pärast tee potte kas või lagipeas. See on rahulik inimene. Juba ainuüksi häälestki kuulda, et ta on rahulik inimene."

„Peameistrite all töötamine võtab eluhimu ära," arvas Tiiskäpp. „Kui ma ise peameistriks ei saa, ükskõik kelle töökojas, siis ma ei pista enam iialgi oma näppu savisse, vannun seda!"

„Nonoh, Jass," naeris Epp, „mõtle ikka järele, nõnda ruttu ei või peameistriks tahta, sa ei ole veel kahtkümmend aastatki vana."

„Ükskõik, ei ole... ei ole! Ega neid labidaga ka juurde tõsta ei saa, ega ta savi ole."

„Hakka ilusti tööle," noomis Epp. „Pilli-Märt on juba kuuskümmend viis aastat vana, ütleb ise, et paar-kolm aastat teeb veel seda tööd, siis läheb ära poja juurde, pojal on väike taluke. Kui sa mõistlik ja töökas oled, saad ise paari-kolme aasta pärast Punjaba peameistriks,

ja mis sa veel tahad. Nii noorelt ei saa peaaegu keegi nii kõrge koha peale kui sina seda saaksid."

Tiiskäpa meeleolu läks paremaks, nägu lõi helendama.

„Ah Pilli-Märt on juba kuuekümneviie-aastane."

Muiatas endamisi.

Ning ta läks löövi seda uut meistrit, Pilli-Märti vaatama. See oli punase habemega mees, lagipea paljas, käed ning laup täis siniseid sooni.

Jäi küll Tiiskäpp Punjabale tööle. Pilli-Märt oli hoopis teine mees kui Niilas, ja Epp ütles:

„Sina, Jass, jääd mul ikka nagu teiseks käeks. On kunagi vaja kuhugi minna, asju õiendama või midagi muud toimetada, — sina oled noor ja kergema jalaga, niisugused toimetused jäävad kõik sinu hooleks."

Tiiskäpp tahtis kangesti niisuguseid käimisi ja askeldusi, see tähendas niisama palju, nagu oleks ta juba praegu Punjaba peameister.

„Aga viinajoomise pead sa nüüd maha jätma," ütles Epp. „Seda sa pead mulle praegu siinsamas tõotama!"

„Ju ma jätan, püüan," vastas Tiiskäpp. „Jõin viimasel ajal enam sellepärast, et mul see elujärg enam kuigi korras ei olnud. Aga kui inimesel kord rahulik ja armas kodu on, ega ta siis niisugust tühja asja ka ei himusta."

Ta kõneles väga elutargalt ja silmad kilasid rõõmust.

Aga kui Niilas kõike seda kuulda sai, irvitas ta kord alevis:

„Nojah, see Punjaba Pillarpardi või Piilupardi Epp hakkab endale nüüd sellest karukäpast meest kasvatama, — mis kõik ilmas ette ei tule! Aga ma kardan, et see poisimolu kasvab tal lihtsalt noaks, korgivinn küljes: hea viinapudelit lahti tõmmata. Küll on kahju, et praegu mõnda luulemeest käepärast ei ole, laseks sellest

Punjaba loost ilusa lugulaulu meisterdada, sada salmi pika! Sest kõik läheb siin nii hästi riimi: Pillarpart... Pilli-Märt, lesk Epp... Tiiskäpp, laadanuga... verejuga!"

„Kasvatan jah endale sellest karukäpast mehe," oli Epp jutu kättekõnelejale õrritades vastanud. „Mis ime see siis veel ei ole. Igatahes saab Jassist kümme korda parem mees kui Niilasest kunagi oleks saanud. Ja aastate vahe ei ole meie vahel ka ei tea kui suur: oleme mõlemad noored. Oodake ainult, las see karukäpp kasvab, temast saab igatahes tubli mees ja tubli meister!"

1925

LAMBAVARAS NÄPSI LORIJUTTE

MUSTLASED

Küla-äärsest metsast kuuldus tihti kisa ja kära ja koobasmäe suurte vanade mändide ladvust tõusis suitsukeeli üles kõrgele. Samal ajal eemalt külast hõikas keegi karjudes ja sellele hüüdis kuskilt teine hääl vastu, või see oli esimese kaja? Tee ääres kraavi kaldal istus tõmmu näoga naine, piip suus, süli lapsi täis, ja kesal pildus kari poisse üksteise võidu kive, kisendades, joostes, seljas närused riided: küla kubises juba mitmendat nädalat mustlastest . . .

Nad käisid nagu tondid ühest talust teise, magasid päikese paistel kraavipervel, möödasõitvad hobused ehmusid; nad petsid noori tüdrukuid, lubades neid mehele panna, valget nõiapulbrit poistele voodisse raputada; nad seletasid kaartide järgi minevikku ja ennustasid tulevikku ning nurusid selle eest raha, leiba, riideid.

Taludes juhtus iga päev siin ja seal pahandusi: kas kadus lammas või vasikas karjast, kana õrrelt; kas murti lahti sahvriuks ja viidi toidukraam välja; õuele unustatud kirvest või labidat ei leitud hommikul enam iialgi oma kohalt.

Nende suur laager oli üles löödud küla-äärsesse metsa, koobasmäele; seal podisesid pajad tule kohal hommikust õhtuni konksu otsas ja mäekülg kirendas vankritest ja telkidest. Seal istus inimesi nagu kirevaid liblikaid tule ääres, seljas sinised, punased, kollased ja valged riidehilbud. Vanast liivaaugust kostis mängivate laste

lakkamatut kisa, — nende arv oli seal loendamatu. Nad kisendasid seal nagu vihased kullid, hüppasid, kargasid, pildusid üksteisele liiva kaela. Liivaauk kihises neist nagu ussitanud haav, nad peksid üksteist tihti veriseks, aga vaevalt tuli keegi neile sinna appi: vanemad pikutasid rahulikult mäeküljel mändide all või telkides, käed-jalad laiskusest ja lodevusest laiali.

Söögiajaks aga saabus koobasmäele vaikus. Kui naised vankrist närude vahelt lusikad ja kopad välja otsisid, siis oli suur lastepere rõngana supipaja ümber nagu ümmargune korallisaar. Kogu päikesepaisteline mäekülg oli täis niisuguseid elavaid, nagu sirkliga veetud korallisaari.

Külanaised ei tohtinud enam marjametsa minna, sest ikka nad juhtusid metsas nägema mõnd musta näoga meest. Kui nad hakkasid tema eest põgenema, jooksis see musta näoga mees neile mõnikord koguni tagant järele ... Mets oli ilusaid marju täis, aga korjama ei julgenud ükski naine minna.

Niisugune kisa, kära, käevaatamine, kaardipanemine, vargused ja näppamised tüütasid varsti kogu külarahva. Nad oleksid meelsasti neist vabanenud ja nad küla-äärsest metsast välja kihutanud. Eriti näis nendele pahane olevat Kelbaküla pops Näps, kes oli muidu tore tembumees, kuid kes mitu ja mitu korda oli kutsutud vallakohtusse vastust andma, kust ta oli saanud need verivärsked lambanahad, mida politseivõim ta sauna juurest üles nuhkis, kui kuskil mõni lambahingeke oli kaduma läinud. See tembumees Näps teadis väga hästi, et teda kutsutakse lambavargaks ja et sügiseti kõik ümbruskonna lambavargused pannakse tema tegude arvesse. Nüüd aga, kus mustlased ajasid käed külameeste lammaste kallale, lambavaras Näpsile see muidugi ei meeldinud. Ta

oli vihane ja paukus oma hurtsikus, lubas kõik teha, et mustlaslaager metsast võimalikult ruttu kaoks ja et lõpeksid lambavargused.

„Võib-olla on nad homme sealt mäelt juba kadunud!" kiitles Näps. „Siin nüüd muudkui varastatakse, ja siis aetakse-mõeldakse süü . . . ei tea veel kellele . . ."

Tal oli seljas pruuniks värvitud lambanahast poolkasukas, hõlmad eest lahti, peas väga väike lodumüts. Ta kandis alati lühikest habet, mida ta habemenoa puudusel ise kääridega pügas. Ent ta silmad olid elavad ja tundlikud.

Ühel valgel ööl oli ta enda juurde kogunud salga külapoisse, kes püssidega varustatud. Nendega ta kõmpis alla metsa, kus puhkas mustlaste laager kustuvate tuleasemete juures. Liivaaugu ääres tukkus käsipõsekil mustlaspoiss, kes nähtavasti oli jäetud laagrivahiks. Ta nägu oli vajunud rinnale, ta selg tuges vastu männitüve.

Näps läks koos kahe oma kaaslasega tema juurde ja äratas ta üles.

„Mis sa magad siin, vargapoiss!" ütles Näps pooleldi sosistades, kuid siiski karmilt.

Mustlane avas silmad, võpatas, hüppas püsti ega taibanud esialgu midagi. Ta vaatas hetke magavat laagrit, Näpsi oma kahe kaaslasega, ja naeratas siis mõttetult.

Poiste seljas läigatasid püssirauad, nad tõmbusid rõngana mustlase ümber.

„Vaata siia!" hüüdis Näps. „Säh, loe!"

Ta andis mustlase kätte suure paberilehe, seistes ise ta ees morni ja salapärase näoga. Mustlane võttis paberilehe vastu, silmitses seda mõlemast küljest, sellele oli kirjutatud mingi lühike kiri.

„Loe, aga ära lehitse!" urises Näps altkulmu piiludes. „Ega see sulle lehitsemiseks antud!"

Näps silus oma püssi läikivat rauda, mis seisis ta ees püsti.

Mustlane naeratas uuesti, silmitses tükk aega paberit, kehitas siis abitult õlgu.

„Ma ei oska . . ." ütles ta siis hädisel häälel.

Ta oleks tõepoolest lugenud, aga ta polnud üldse koolis käinud, ta ei tundnud tähtegi. Isegi need väikesed mustad märgid hakkasid ta silme ees tantsima, nii et ta nägi oma käes vaid valget paberit.

„Mis, sa ei oska lugeda!" käratas Näps. „Lugeda ei oska, aga varastada oskad küll! Kui sa lugeda ei oska, siis ärata mõni teine varas maast üles, kes lugeda oskab. Aga otsekohe ja tasa, nii et keegi üles ei ärkaks! Ja kui sa põgeneda peaksid püüdma, siis lastakse sind jalamaid maha. Sest laager on ümber piiratud!"

Mustlase käed värisesid nagu haavalehed. Siis hiilis ta kikivarbail magajate vahel edasi ja äratas ühe mehe üles.

„Ussa, hei, Ussa!"

Mis saab nüüd laagrist, — see on ümber piiratud, ja tulelõkke juures seisab salk püssimehi.

„Ussa, tõuse üles, üks kiri on . . ." sosistas ta oma laagrikaaslasele.

Magaja ringutas ja ta kurk hakkas tegema korisevaid hääli. Poiss surus ruttu oma käe ta suule, et summutada neid korinaid. Nüüd virgus magaja, hüppas ehmudes istuli, teadmata, mis juhtunud, ja küsis kogeldes mitu korda järgemööda:

„Mis on? Mis on? Mis on juhtunud?"

„Kiri!" sosistas ärataja salapäraselt. „Ära kisenda: kiri!"

Ja ta seletas mehele ootamatut sündmust.

Lebaja ajas end närviliselt püsti ja nad läksid mõlemad meeste juurde, kes seisid eemal liivaaugu kaldal.

„Kas sa lugeda oskad?" küsis Näps alandlikult mehelt väärika karmusega.

„Oskan... oskan!" kogeles mees, ja talle pisteti ähvardav käskkiri pihku.

Kuid mis ta luges, kui temagi polnud suur kirjamees. Ta silmad piilusid enam üle paberiääre meeste poole, kes seisid salapäraselt ta ees, püssid käes. Kui ta püüdis lugeda, hakkasid tähed paberil kukerpalli pilduma, esimesed silbid hüppasid taha, tagumised ette, ridadest sai sassiläinud köiekimp.

„Miks sa ei loe?" pahandas Näps. „Kas sa arvad, et me tulime siia metsa nalja tegema? Kas sa loed või ei loe?"

Vana mustlane hakkas veelgi enam kartma: tal on ju vankris ja vankri all suur perekond. Kui need mehed viimaks lasevad tema maha või viivad kinni, kuhu jääb siis perekond?

„Loe, Ussa!" manitses ja julgustas teda ta kaaslane, müksates teda küljekontide vahele.

Vanamees tõstis väriseva paberi silmadele lähemale. Siis ta luges kugistades:

„K..ä..s..k... Käsk... va... la..la.."

„Jah, muidugi käsk!" kargas Näps mehele vahele. „Egas me siia nalja ole tulnud tegema, ära laula: va-va, la-la! Loe!"

Lõpptulemusena mehe käed vajusid kõrvale, ta ise piilus altkulmu üles: lastagu teda kas või siinsamas maha, kuid ka temast ei saa lugejat!

„Või nii!" ja Näps väänas vihast oma lõuapära. „Või kirjaoskamatud! Noh, siis annan teile teise käsu: laager

olgu silmapilk jalul, rinnalastest raukadeni! Aga otsemaid!"

Näps pöördus kannal ringi, pistis kaks näppu suhu ja vilistas kõrvulukustavalt.

Sedamaid vilistati talle eemalt metsast vastu.

Nüüd tegi Näps kaks korraldust: esiteks saatis ta käskjala metsa oma kaaslaste juurde käsuga: laskevalmis olla! Teiseks andis ta mustlastele laagri äratamiseks kolm ja pool minutit.

Käskjalg jooksis kähku metsa ja Näps võttis uuri kontrollimiseks kätte.

Nüüd tõusis mäenupul suur segadus ja sagimine. Äratajad jooksid ühe telgi juurest teise juurde, äratades magajaid, suutmata neile seletada äratamise põhjust. See kõik põhjustas omakorda ärevust ja hirmu, sest ainus, mis nad teada said, oli see, et laager on ümber piiratud, liivaaugu juures seisavad relvastatud mehed ja et siia on toodud kiri, mida ei oska keegi lugeda.

Juba enne kolme minutit olid mustlased jalul, vahtisid umbusklikult liivaaugu poole ja lähenesid sellele samm-sammult ning kaheldes. Mändide all valitses tormieelne jube vaikus.

Näps astus väärikalt ühe laia kännu otsa, hoides paberilehte käes.

„Asjalugu on väga tõsine!" ütles ta. „Olen Kelbaküla kümnik ja ma pean teile järgmise väeülema käsukirja ette lugema. Pange tähele iga silpi, iga sõna, sest see võib maksta teie elu."

Ta hakkas lugema endasepitsetud käskkirja:

„Täna öösel kell 12 sai Kagula vallavanem väeülemalt järgmise käsu, mille ma kui ametlik kümnik teile edasi annan. Esiteks: verine sõjaratas hakkab jälle vee-

rema, sõda läheb lahti. Teiseks: esimesed lahingud lüüakse vaenlastega Kagula vallas. Seda silmas pidades tulevad kõik võõrad isikud, nagu mustlased ja närukaupmehed ja nõnda edasi kahe tunni jooksul valla piiridest välja saata. Kodanikud peavad esimesi suurtükipauke kuuldes koobastesse ja keldritesse pugema ja oma karjad metsa ajama. Liivamägi Kelbaküla all — seesama mägi, kus me praegu seisame ja kus ma väeülema käsku ette loen — seesama mägi tuleb poole tunni jooksul mustlastest tühjaks saata, sest sinna ehitatakse väljakindlus, sinna asetatakse üles rasked patareid ja muud asjad, mis kuuluvad aga sõjasaladusse ega anta kodanikkudele teada. Iga mustlane, kes poole tunni pärast veel Liivamäel kohmitseb, lastagu viibimata maha. Seda kõike käseb väeülema käsul Kagula vallavanem

Jaan Kabba."

Mäeveerul valitses hauavaikus, tükk aega seisid mustlased poolsõõris kännu ümber nagu soolasambad.

Et asi oleks veel enam kindel, näitas Näps mustlastele ametlikku paberit, millele alla oli löödud viiesendise rahaga must rõngas — pitser.

„Kuigi mina olen võrdlemisi helde südamega inimene, pean ma ometi täitma oma ülemuse käsku ja nõudma selle täitmist poole tunni jooksul. Kes veel pärast seda aega siin mäel liigub, see lastakse maha. See on mu viimane sõna. Marss, kolid kokku ja minema!"

Nende sõnade peale kõlas metsast Näpsi kaaslaste kogupauk ja tuli välgatas puude vahel. Tuul tõi püssirohu vänget lõhna mäele laagrisse ja pani ta kihama. Laager hakkas hädaldama ja kaeblema ja Näpsi paluma: on võimatu poole tunni jooksul laagrist minema pääseda

ja valla piiridest lahkuda. Nende hobusedki pole praegu siin, hobused on eemale metsa sööma viidud.

„Andke meile hommikuni aega, siis oleme omadega valmis. Palume, olge meie vastu armuline."

Näps nuias õhus oma kaht rusikat ja raius neile üksisõnu järgmise vastuse:

„Mina ei saa siin midagi parata, mina ei ole väeülem. Kui mina ei täida täpselt seda käsku, siis olen homme ise võllas. Või hobused on teil eemal metsas söömas! Mitte metsas, vaid peremeeste heinamaadel, need on ümberringi kõik poriks tallatud ja mustaks söödetud. Ja peale selle te pistate oma nina iga pilu vahelt sisse, millest see läbi pääseb. Kui ma teie vankrid praegu läbi otsiksin, saaks neist nii palju varastatud asju, et teid kõiki tuleks oksa tõmmata. Nüüd — marss! Kolid kokku!"

Mustlased valgusid vandudes ja nurisedes laiali ja poistekari saadeti hobuste järele. Need jooksid mäelt nii kiiresti minema kui kannad lubasid. Mäel vankrite vahel algas sõge askeldus. Mustlased jooksid edasitagasi, otsides oma koli ja kraami kokku. Nad pildusid asju vankrisse ja samas kiskusid jälle maha. Nad kisendasid ja sõimasid üksteist. Kuhu mahuvad korraga kõik need pajad ja pannid, kirved ja saed, taldrikud ja tassid, pudelid ja kannud, padjad ja kotid, lapsed-naised ja jälle lapsed? . . .

Näps käis oma saatjatega vankrite vahel, ta salapärane pilk sundis mustlasi kiirustama. Ent kuidas nad said kiirustada, kui mees näiteks ajab koli sülega vankrisse, naine aga tõstab jälle tagasi maha, hädaldades, et nii võivad kopad ja kausid katki minna, nõgised keedupotid riided mustaks määrida. Meestel polnud muud mõtet kui et minema pääseda, sest tasse ja taldrikuid saab jälle, aga uut elu mitte kunagi.

Ühe vankri juures hädaldas mustlase vana naine nuuksudes.

„Mis sa ulud seal?" küsis Näps.

„Ta on haige," seletas vankri kõrval askeldav mees naise eest.

„Mis ta siis kisendab, kui ta haige on?" küsis Näps.

„Aga ta ei kannata sõitu," seletas mees alandlikult. „Tal on seespool suured valud!"

„Kes sind uskuda võib," urises Näps talle vastu. „Kui ta sõitu ei kannata, võta selga ja kanna seljas, aga käsk olgu poole tunni pärast täidetud."

Siis hakkas maa müdisema ja eemalt kostis kisa ja kära. Ikka lähemale tuli see raske müdin, ikka suuremaks läks inimeste kisa: üle põllunurga kihutas hobustekari metsa poole, poisikesed turjal vehkisid, kisendasid, peksid malkadega. See oli nagu sõjaväe põgenev ratsasalk, hobused traavisid tuhatnelja, poisid turjal kumeras. Nad traavisid udupilvest välja nagu viirastused, ikka suurenedes ja suurenedes, ähkivat lõõtsutamist kuuldus juba kaugelt üles liivamäele. Hobused traavisid üles laagrisse, maod punnis nagu õhtul koju tulevail lehmadel.

Nende hobuste hulgas oli isegi vanu ja viletsaid, sabad maani, pikad mokad töllakil, kirevad nagu mullikad. Nad topiti suure sõimu saatel aiste vahele, rangid visati suure südametäiega pähe, vedagu need loomadel kas või silmad peast välja. Nad siputasid erutatult aiste vahel saba, puristasid, nahkrakmed nende turjal vasknuppudega kaunistatud, rippudes mööda külgi alla nagu pärlid.

Esimene vanker nihkus juba paigalt ja jäi liivaaugu äärde teisi ootama.

„Lase aga lase edasi," ütles talle Näps. „Mis sa siia vahtima jäid, kui sa edasi ei lase?"

„Aga kuhu ma lasen?" küsis mees ja ta ei teadnud tõepoolest, kuhu sõita voori juhina.

„Kuhu sa lased!" pahandas Näps. „Lase ikka lõunasse! Ja vaata, et sa täkule nüblikut annad, nii et rattad tantsivad!"

Ja see esimene koorem hakkas mäeveerult alla pudenema, kiikudes kändude vahel vasakule ja paremale. Vankri rattad vajusid sügavale samblasse ja hobune vedas kogu jõust mustlase piitsa kiunudes ta turjal.

Nii nad lahkusid ükshaaval mäeveerult, mis jäi täis suitsvaid tuleasemeid, õlesasi ja sõnnikut. Mõnelgi mustlasel jäi metsa mätta alla külast näpatud asi, kuid sinna ta ei saanud sellele enam järele minna, ei tohtinudki minna.

„Lase aga lase minema, ole kärmem!" hüüdis Näps ühele nukitsevale mehele. „Aega sul ka teises vallas saapanina õlenuustikuga kasida!"

Ent mees vaatas talle sõbralikult naeratades vastu, valged hambad läigatasid.

„Ma ootan lelle," vastas ta. „Me laseme üheskoos jalga!"

Lell aga tõmbas alles rangirinnust kinni, ise ülal kännul, kuna ta oli väike mehenäss.

„Mis kuradi lelle!" käratas Näps. „Või ootad lelle! Katsu, et minema saad, ja pane tähele, et sa enam kunagi üle õla tagasi ei vaata!"

Ja mees laskiski lelleta minema. Ta ei julgenudki enam oodata: seadus on välja kuulutatud — tõrkujaid karistatakse surmanuhtlusega sealsamas paigas. Ei aidanud ka sõbralik naer, Näps oli nagu röövel karm ja halastamatu.

Aoaegne metsaalune oli täis põgenejate sõimu ja kära, vankrite naginat, halle liikuvaid mehenässe. Ka koormad ronisid tigudena üksteise kannul auklikul nurmeteel küla poole, hääled kaugenesid ikka enam, mürin soikus. Esimesed koormad jõudsid juba külavahelisele maanteele ja seal hakkas juba tolm pilvedeks tõusma. Sõideti ikka lõunasse, kõrge vanker kuhjaga inimesi täis.

Kõik külakoerad kihutasid maanteele kokku neid taga ajama, nagu oleksid nemadki mustlastele tulivihased. Metsast aga tuli ikka veel uusi koormaid välja, venides tigudena nurmeteele. Ent kui ka nemad jõudsid maanteele, pöördusid nad lõunasse ja lõid lahti tubli sõidu.

Viimane vanker konutas ikka veel metsa all ja mees kopsis hirmunult aisapära kallal, mille konks oli lahti läinud. Ta ei pääsenud ega pääsenud minema, kuigi Näps kogu aeg irises ja kärkis harkisjalu ta juures.

„Sind oleks paras oksa tõmmata," ähvardas ta. „Pool tundi on juba läbi, kõik teised on juba külast kadunud, aga sina kopsid ikka veel edasi! Kolm nädalat magasid sa siin mäeveerul ega viitsinud aisapäragi parandada. Nüüd, kui tarvis on minema sõita, kopsid sa tund aega selle kallal."

Mees jätkas hirmuga kopsimist ega julgenud midagi vastata, ei head ega kurja. Ainult higi jooksis ta laubalt alla ja kivi lõi raudnaela aisapäras ikka jälle kõveraks.

„Vaata seal seda oksa!" ütles Näps talle hirmutuseks. „See on just nagu loodud silmusenöörile. Kas hakkame sinnapoole kõndima?"

Ta tegi mehega julma nalja, kuigi ta ise polnud sugugi nii õel. Ent ta tundis siiski seesmist kõdi, kui ta vaatles mehe surmahirmu, ta higist laupa, ta ärevaid

sõrmi, ta varjatud nuttu kurgus. Ta oli ju ka alles poisike, kuigi tal oli juba naine ja kaks last vankris.

Kuid lõpuks sai mustlane siiski raudnaela aisapärasse, rakendas norutava hobuse ette ja loovis kui üksik, teistest maha jäänud kevadine kurg ruttu metsast välja, kihutas maanteele, nii et vankri rattad ragisesid.

Viimane koorem kadus kogu küla koerte saatel külast, mäeveerul jäid suitsema hüljatud tuleasemed.

*

Sinna hüljatud koobasmäele istus nüüd Näps oma kaaslastega jalgu puhkama, kus nad viinapudeli juures jutustasid tänase seikluse üksikasju suure naerulagina saatel. Igaüks neist oli näinud palju veidrat ja naljakat ja püüdis seda omalt poolt veelgi liialdada.

„Olen maailmas palju vempe teinud," hakkas Näps neile kiitlema. „Kui ma kõik kirja paneksin, mis ma läbi olen elanud, ma kas saaksin kuulsaks või mind poodaks üles. Mu suguvõsa isa poolt on üksainus tembumeeste sari: minu isa ise oli igavene vigurivänt ja kõik mu neli lelle ei jäänud temast palju maha. Me kõik oleme olnud nagu linnud oksal — muretud ja ka — laisad. Ükski neist ei või oma saatuse üle nuriseda, neid ootas ikka elus mingi ootamatu õnn, mis tegi vähemalt nende elu viimased päevad õnnelikuks. Mu lelled on kõik rahutu verega mehed nagu mustlased. Nad pudenesid kõik kodust „laia maailma": Siim ja Joop elasid Pärnumaal Tahkurannas, Ado Virumaal Narva külje all. Ja ega Tõnugi jäänud koju norutama ja kopitama. Ainult Tõnul oli lõpp pisut närune, ta liiga ruttas sellega... Ka mina usun, et mu head päevad ja ööd on veel ees, et ma ei jää oma elulõpuni siia Kelbaküla saunahütti. Ka mina

rändan kord siit laia maailma. Mu lelled on seda väärt, et ma neist teile pisut midagi jutustan."

Ja Näps hakkaski neile jutustama oma neljast lellest, kes on pudenenud „laia maailma" ja kes seal on leidnud oma õnne . . .

KORVITEGIJA SIIMU ÕNN

Mullu tegi Siim lusikaid ja kulpe: lusika- ja kulbitöö on raske töö. Vanad näpud värisevad nuga hoides ja silm ei leia enam õiget mõõtu. Viis aastat on ta lusikatega ja kulpidega laatadel käinud, mullune laat jäi viimaseks.

Vankrikere valendavat kaupa täis, nii ta seisis laadal kaupmeeste reas, oodates ostjaid. Ja ostjad ilmusid ta vankri juurde, sorisid mõtlikult ta kaupa, vaatasid iga lusikat ja kulpi, vibutasid neid käes. Nad leidsid vankrist suuri kulpe, vaatasid neid nii ja teisiti ja naeratasid endamisi. Kes ostab neid, nii suuri kulpe? Ja nad ütlesid Siimule sõbralikult:

„Suur! Muidu hea töö, aga suur! Ja mis niisugune maksab?"

Nad ehmusid Siimu hinda kuuldes, pidasid seda verehinnaks. Ent Siimul polnud võimalik oma kulpi odavasti anda: see polnud tehases tehtud, vaid käsitsi. Kaks päeva oli vana Siim selle kallal nukitsenud.

Ei ostnud keegi neid kulpe, ostjad pidasid neid suurteks ja kalliteks. Siim viis nad kõik laadalt tagasi koju, meel nukker, tuul sasimas ta halle juukseid. Ta sai vaid mõnest lusikast ja kurikast lahti, ent kulpe ei ostnud keegi. Ta ei suutnud teistega võistelda, — tema töö oli konarlik ja kallis töö, nuga polnud enam osanud puud siledaks voolida.

Ta kambrinurk kuhjus müümata kaupa täis, sinna nad jäidki vedelema. Ja Siim ei läinudki enam kirvega

metsa kulbi- ja lusikapuid tooma: ta tahtis hakata korvimeistriks.

Ja polegi see kulbi- ja lusikatöö kiiduväärt töö: ta toob aina tüli ja pahandusi majja. Sageli trambitakse Siimu ukse taga jalgu lumest puhtaks ja sisse vajub suur mehemürakas, püss rihmaga seljas, labakindad käes. Ja teretab: „Tere hommikust, Siim!"

Siimul tarvitseb vaid näha läikivaid püssiraudu, ja kohe ta teab, kes on tulnud ja teretanud.

„Istu," ütleb ta siis hääle värisedes, tooli nurgast välja nihutades. Ja tulija vajub raskelt selle õlgpõhjale, ladudes labakindad ristamisi põlvele; ta lausub üsna sõbralikult:

„Külm on väljas, kolmkümmend pügalat. Küllap nüüd lüüakse külma süda lõhki ja hakkab kevadele minema..."

Ütleb nii, aga endal silmad piiluvad seejuures vargsi toanurkadesse, otsides sealt nagu midagi kahtlast. Ning ta ütleb:

„Astusin pilguks sisse... oli asjagi..."

Ta vaatab suurt veeloiku oma tooli all, mis lume sulades saapailt nirisenud; siis alles leiab ta õige mõtteniidi ja jätkab:

„Olen sinuga surmani kimpus, vanamees. Sa istud mul nagu tõbi kaelas, — surm ei näe sind ka ära koristada! Metsas on mul jälle vargad käinud, paar kaske ja saart maha raiutud! Juhtusin eile kändudele peale, — ei ole ilus, kui nõnda võetakse! Mets on kõik värskeid kände ja oksi täis! Metsaülem jookseb mulle kallale ja kisendab: „Kus su silmad ja kõrvad on, kui sa tähele ei pane, mis metsas tehakse? Lase varas maha, lase samasse paika, mitte koergi ei haugu tagant järele!" — Vaatasin enne mitu korda neid kaski ja mõtlesin: „Küllap nad

ükskord vana Siimu nahka lähevad, varem või hiljem," ja nii ma nagu sõnatasingi need kased ära!"

Siimu süda peksab hirmust ja ta põsed hakkavad punetama. Kuid ta hall kogu ajab end metsavahi ette sirgu ja hüüab:

„Mis juttu sa ajad, Mihkel? Sa teed mu vargaks, minu — vana inimese! Kes käis sul metsas vargil! Mina? Mina?"

Veider on see Siimu teeseldud ärevus ja viha, sest ta voodi alla on peidetud hunnik värskeid kulbipuid, kõik värskeist varastatud kaskedest. Ja metsavaht lööb vaibaveere jalaga üles ja irvitab:

„Aga need? Aga ütle, mis puud sul need seal voodi all vedelevad?"

Siim vaikib, otsib vastust, haarab nagu õlekõrrest kinni ja hüüab:

„Kes lubas sind tulla minu majja nuhkima, ütle? See on, Mihkel, omavoli! Ma ei luba sind siin oma elumajas nuhkida, seaduse nimel! Ma ei ole varas!"

Ja ta koputab halli habeme värisedes erutatult oma paljale rinnale.

Metsavaht tõmbab kulmu kipra.

„Olen sinuga kimpus, surmani kimpus," seletab ta uuesti Siimule. „Aga ... ega mul midagi selle vastu ole, kui sa tasapisi võtaksid, ainult kännud mata iga kord ilusti kinni ja hävita oksad-ladvad... Tee puhas töö ja lase jalga..."

Ja nii nihkub asi leppimisele, Siimu silmisse ilmub pisaraid, ta patsutab sõbralikult metsavahile õlale, heldinud ja tänulik, andes tõotuse, et ta ei lähe enam iialgi metsa vargile.

Ta annab küll tõotuse, kuid läheb siiski. Häda sunnib, sest mis muud tööd suudab vana inimene veel

teha, — häda sunnib. Ja mõne aja pärast ilmub metsavaht jälle sinna, püss rihmaga seljas, labakindad käes. Ja algab oma harilikku juttu:

„Olen sinuga surmani kimpus, vanamees. Istud mul nagu tõbi kaelas, — ei märka sind ka surm kord ära koristada!"

Kuid nüüd jäid kõverad kased ja saared rahule: Siim oli hakanud korvimeistriks. Ta oli vanul päevil katsetanud mitmeid töid, kuid korvitöö jääb tal kindlasti viimaseks. See ongi raukade viimane töö: äpardub see, siis on kõik otsas. Siis jäävad järele vaid kaks suurt soonelist kätt — kerjamiseks.

Tuul veeretas halle laineid Tahkuranda, vedas raskeid sügispilvi merelt maale. Männid liivaseljakul pöörlesid ja murdsid oma käbiseid oksi, maja muldril aga istus Siim ja tegi korve. Ta käed käisid kärmesti, sest oli kibe korviostu hooaeg: kartuliväljad ootasid töölisi. Iga päev käis Siimu juures korvitahtjaid, ja mis korv valmis, see võeti kohe kaasa, isegi poolikule maksti käsiraha ette.

Kord lähenes Siimu majakesele mees, kes polnud korviostja. Ta tuli otsejoones rannast ega otsinud teedki, tuul ajas teda tagant nagu rasket rahepilve. See oli võhivõõras mees ja Tahkurannas kõigile tundmatu; ta kandis seljas noateritamise-käia — niisiis rändtööline.

Ta tuli Siimu maja ette ja istus muldrikivile. Nägu pooleldi kõrvale pööratud, varjas ta end nagu mõni kahtlane varas, kes kardab jälitajaid.

„Mis sa hulgud siin rannas?" ürises talle Siim kahtlustades. „Mis sa siin käid ja mis sa siit otsid? Kes laseb sind maal nuge teritada, kui igas talus on oma käi ja luisud. Sa vist oled küll mõni hulgus, jooksik?"

„Ei see ega teine," vastas võõras mees Siimule. „Kuid anna mulle pisut süüa. Küll ma siis ütlen, kes ma olen."

Kuid Siimu suu tõmbus tõrksalt viltu ja ta näitas käega eemale küla poole.

„Seal antakse sulle süüa," urises ta vastu tahtmist. „Seal on küllusesarved aitades ja seal seda ei tuntagi, kui kõhutäis talust välja viiakse. Mina olen kehv inimene, mina ise elan peost suhu..."

Ja Siim ei andnudki võõrale mehele süüa, sest tal polnud ei põldu ega maad, millelt oleks võinud saaki lõigata. Iga suutäie kandis ta küür külast koju, — seepärast on õigem, kui võõras läheb ise oma kõhutäie pärast külla.

Kuid võõras mees ei läinud siiski külla, vaid ta tarvitas omavoli. Ta tuhnis keelust hoolimata Siimu hurtsiku põhjalikult läbi ja sõi kõik ära, mis süüa andis. Ta toppis oma piipugi Siimu tubakat ja lõikas korvimalgast uue reisikepi. Tasuks selle eest teritas ta Siimu vana ja hambulise noa.

„Kuigi päike juba mere taga, ei jää ma siiski su juurde öömajale, — sa oled see viimane koi ja ihnus."

Ta tõstis oma raske käia selga ja ohkas raskesti: tal oli ees pikk ja võõras tee.

„Ma rändan ringi ümber riigi," seletas ta Siimule. „Ma käin läbi iga sentimeetri pikast piirist. Iga maanina, kaldakääru, lahe äärde jätan ma oma jäljed. Igale saarele, ka kõige väiksemale teen ma ringi ümber. Ma ei jäta ühtki sammu riigi piiriribast käimata — sest siis oleksin ma kõik kaotanud... Sa vist arvad, et olen hull. Kuid nii ringi ümber riigipiiride käies saavutan ma oma elu suurima õnne."

Ta haaras Siimu käe pihku ja silmitses seda tükk

aega uurivalt. Ta vedas tähendusrikkalt pika joone üle ta konarliku peopesa ja tegi selle keskpaika risti.

„Korvitöö jätab su varsti nälga," ütles ta ennustavalt. „Varsti tuleb siia valda uus võistleja ja su korve ei osta enam keegi. Sa käid asjata laatadel, aga tood kõik koormad ja kandamid tagasi koju. Ütlen sulle: mine Pärnu, õnn ootab sind Pärnu sillal."

Ja siis lahkus rändaja, käi seljas, pikemalt oma ennustust selgitamata. Ta pöördus õgujoones kaldale ja hakkas seda mööda põhja poole minema, et ei jääks ükski jalatäis riigipiiri käimata. Sealt võttis ta vanad jäljed kinni ja ruttas siis Pärnu poole, kummargil käia all.

Kuid see kõik oli nagu unenägu, see kõik: rändaja, käi, õnneennustus. Pea hütikese muldril — nii lebas Siim sügispäikese paistel, käes värske korvisang. Ja kui ta virgus, rabasid ehmunud silmad rannariba: seal sammub ehk võõras rändaja, käi seljas, tehes pikka rännakut ümber riigi päripäeva.

Veider oli see põgus nägemus, kuid veel veidram oli mõte — käia päripäeva ümber riigi. Ja kolm korda veidram oli see, kui võõras mees aasta pärast siia tagasi tuli, tehes nüüd ringi ümber riigipiiride — vastupäeva . . .

Ta tuli jälle Siimu juurde, käi seljas, ja nõudis süüa ja tubakat. Kuid Siimu majas valitses suur puudus, sest korviostu hooaeg polnud veel saabunud.

Nüüd käib rändur vastupäeva, et leida veelgi suuremat õnne. Rännaku lõpetanud, ta ei tule enam iialgi tagasi, sest pole enam kolmandat suunda ümber riigipiiri käimiseks.

Mees oli kuri, teada saades, et Siim pole käinud Pärnu sillal.

„Su õnn ootab sind seal, ütlen sulle teist ja viimast korda!"

Ei leidnud Siim enam rahu: imelik oli olnud see viirastus. Ja kui valda ilmus tõepoolest teine korvitegija, kelle korve peeti paremaks, otsustas Siim minna selle ränduri õpetuse järgi Pärnu sillale.

Sest viimane töö on see korvitöögi, ta toob samuti pahandusi majja ja metsavahi Mihkli kaela. Püss rihmaga seljas, samblakarva rohelised riided seljas — nii ilmub ta metsas äkki ja ootamata nähtavale: Siimul on parajasti suur kandam ilusaid juuri üles kistud, maa puude vahel on nagu sigadest segamini küntud, — ja lõksus! Ta seisab ähvardaval ilmel metsavarga ees, kaigas käes.

„Jälle sa, varganägu, siin, Siim!" hüüab ta vihaselt. „Varem varastasid sa puid maa pealt, nüüd varastad maa alt. Tõmban sulle selle kaikaga, kui sa mu metsa rahule ei jäta! . . . Tee, et sa siit ruttu kaod!"

Ei jäänudki midagi paremat järele, tuli minekut teha ja juured metsa jätta metsavahi kätte.

Või teinekord juhtub metsavaht veel halvemal ajal jaole: juurtekimp juba seljas, astub Siim mööda rääsikut edasi, mõeldes, et siin teda metsavaht ei näe. Läheb vargsi ja tasa, ükski oks ei murdu jalgade all. Ent äkki hüüded:

„Seisa! Paigale! Mis sa kannad seal, varas!"

Juurtekimp kukub seljast maha, nahk lööb kuumaks, meel tuhmub hetkeks. Hirmunud silmad ei näe muud kui rohelist mehetompu kuskil puude vahel, kaks suurt musta silma vihast vilamas. Alles viimasel hetkel ta taipab: nüüd muudkui jalgadele tuld!

Ja annabki tuld . . .

Kogu mets on nagu täis seda vihast metsavahti, seda pahurat Mihklit. Samblakarva rohelised riided seljas,

kaheraudne püss rihmapidi seljas. Ja õnn veel, et Mihkel on siiski kuldaväärt mees: ta juhtub küll metsas jaole, ähvardab ja vannub, kuid ei anna siiski asjale käiku. Ta kannatab vaikselt kõiki Siimu vargusi, sest nad mõlemad on emade poolt pisut sugulased.

Asi jääb küll alati soiku ja ainult kahe mehe teada, kuid Siimu südant vaevab ta siiski: olla varas ja kanda varga nime! . . .

Läheks tõepoolest Pärnu, leiaks sillalt oma õnne, nagu unenägu kaks korda ennustanud, vabaneks sellest vastumeelsest korvitööst . . .

Ja Siimu süda ei jäänud rahule, ta võttis ette selle pika käigu. Ta läks samuti mööda kaldaäärt linna poole nagu noateritaja unenäos, sest kuiva maad mööda tal polnud otsemat teed Tahkuranna ja linna vahel.

Oli tööpäeva varahommik, kui Siim kohale jõudis. Tänaval töötas vaid mõni üksik kojamees, libistades luuda üle kivide. Idataevas aga lõõmas verev koit, külm sügispäike algas sealt madalat rännakut lookjoones üle nukra sügismaa.

Siim suundus otsekohe sillale, mis loksus tasa vee peal, allapidi kumeras. Keskel rüseles salk mehi edasitagasi: seal oli nähtavasti midagi juhtunud . . .

„Ahaa!" mõtles Siim südame värisedes. „Olen tulnud just parajal ajal."

Ta ruttas silla keskele, kuid pettus siiski. Seal vinnati sillaklappi kõrvale, et läbi lasta pikka lodjarida, mis tuli telliskivikoormatega mööda kõverat jõge allapoole.

Siim tuges käsipuule ja ootas. Ta vaatas mõtlikult lähenevaid lotje, mida väike vedurlaev pingutades tiris. Mis peaks küll täna siin sillal juhtuma ja millist õnne toovad talle need laia vee raudsed vankrid. Nad olid

peaaegu ääreni vette vajunud, ja üksik mees seisis tüüri juures, silm mõõtis hoolega avatud sillaavaust.

Juba algas sõim ja askeldus, sillavaht sõimas lodjajuhti, kes pidi laskma oma lodja vastu silda. Nüüd juhtub ometi midagi: murdub sild või lendab lodi kummuli?...

Siim vaatas hinge kinni pidades neid lähenevaid laevu, milledest esimesed hakkasid juba sillaavausest läbi jõudma. Ta pilgud ahmisid vähimatki liigutust, kõrvad vähimatki häält, ta silme eest roomas aeglaselt mööda mingi kohutav nägemus.

Ometi ei juhtunud midagi — kõik lodjad pääsesid õnnelikult sillaavausest läbi. Juba hakkasid vinnarattad tirisema... ning klapp looviti tagasi oma õigele kohale...

Lodjad läinud! Sillaklapp omal paigal! Sillavalvurid jälle lahkunud, ja ometi ei juhtunud midagi!

Siim jäi üksi sillale, pettunud pilgul lotjade ahelikku seirates, mida vedurlaev muuli poole tassis. Päike nihkus juba metsa kohalt kõrgemale, kuid täna nagu eriti pikkamisi ja jõuetult. Juba sõitis mõni maamees oma uue puuvankriga üle silla, juba ilmus jalakäijaid. Kuid midagi ei juhtunud, ei midagi! Pettunult käis Siim silla ühest otsast teise, käed taskus, ärevad pilgud otsivalt ümber aelemas. Keegi ei pööranud talle tähelepanu, keegi ei kõnetanud teda, keegi ei lausunud talle sõnagi, head ega kurja.

Vilkad pilved jätkasid ülal pea kohal oma pikka rännakut, tornis lõi kell nagu vaskpann, osutid mõõtsid naksukaupa aja jaamavahesid.

Keskpäevaks hakkas Siim juba rahunema, sest ärevus ja hirm tundusid asjatuina: kui õnn saabub — saabub ikkagi! Ta käis nagu valvur arsenali ees — ikka silla ühest otsast teise. Või jälle rullis oma söögipaki taskust

välja; liha ühes, leib teises käes, tõstis ta neid kordamisi oma näljase suu juurde. Ja seejuures vilksatas tal meelde metsavaht Mihkel, head kandamid mahajäetud juuri...

Keskpäeval saavutas päike oma haripunkti ja hakkas alla vajuma. Varjud pikenesid vastupidises suunas ja saabus õhtu. Ent kui oli möödunud pikk ja igav päev, mis oli juhtunud selle pika ja igava aja jooksul? Ainult üks maanaine komistas sillal ja väänas oma jala, mõni maahobune loristas nõtkuvast sillaklapist üle sõites, ja võeti kinni taskuvaras, keda kaua aega oli taga otsitud.

Siim kõndis pimedani sillal ja ootas oma õnne... Ja alles hilisõhtul lahkus ta sealt, ööbides ühes vanas laevakeres talisadama lõpus.

Aovalgel oli ta juba jälle jalul, — ta ei lonkinud pettunult tagasi Tahkuranda, vaid suundus uuesti sillale. Ühe päeva vaatab ta veel, ja kui ka siis ei saabu ennustatud õnn, loobub ta lõplikult sellest veidrast mõttest.

Uus päev algas sarnasena eilsega: aeg nihkus väga kiuslikult ja igavalt õhtule. Ja mida lähemale jõudis õhtu, seda kurvemaks muutus vana Siim. Ei mingit õnne! Kõik vaid pettus!

Öö saabudes tegi Siim oma viimaseid nukraid käike silla ühest otsast teise. Homme ei tule ta siia enam tagasi, vaid asub varakult koduteele. Kaks pikka tööpäeva on tal asjatult sillal marssides möödunud.

Ta käed olid sügaval kuuetaskus, ta pilgud püsisid mõtlikult jõe pigimustal pinnal. Ja siis kuulis ta enda selja taga hüüdu:

„Seisa, vanamees!"

Ta ees peatus pikk sillavalvur, hallid riided seljas, lodumüts peas.

Ta küsis:

„Mis sa hulgud siin sillal edasi-tagasi, külavana? Hulgud juba kaks päeva järgemööda, mis sul arus on? Seleta!"

Ta haaras Siimu randmest kinni, kes tahtis põgeneda, kartes, et lõpuks sellest sillaloost võib tulla halbu sekeldusi.

Mis mõistiski Siim talle muud seletada, tundes oma rannet pika mehe sõrmepihtide vahel, — ta kõneles tõtt! Ja see oli hea, et ta kõneles tõtt, sest ta nägi kohe, kuidas valvur muutus leebemaks, kuidas ta vabastas tema käerandme. Ta hall, väike nägu tõmbus hämaruses naerule ja ta patsutas kahetsevalt Siimule õlale.

„Ei, sõber," ütles ta noogutades. „Asjata oled käinud, kergeusklik oled olnud! Pole veel keegi siin halli taeva all unenägude järgi midagi saanud, ei saa ka sina. Tühipaljas pettus kõik, mine rahuga tagasi koju! Niisuguseid unenägusid olen minagi mitu korda näinud, aga kas ma hakkasin nende järgi tühja tuult sõtkuma?"

Ta seletas Siimule oma järgmise unenäo:

„Mine, Andres, Tahkuranda! ütles mulle tänavu kevadel unes imelik mees, kes rändas mereäärt mööda ringi ümber riigipiiride. Mine Tahkuranda ja otsi sealt üles see maja, mis on sada kakskümmend sammu kaldast eemal. Selles majas elab vanamees... korvitegija Siim ja selle majakese läve ees on lai kivi, kanguta see üles, selle all on katlatäis kulda... Aga kas ma läksin selle rumala unenäo peale mööda maailma hulkuma, seda Tahkuranna Siimu üles otsima? Jumal temaga! Kõik puhas lori! Ei tunne Tahkuranna ei niisugust maja ega niisugust Siimu! Puhas lori!"

Siim vajus jõuetusest röötsakile silla käsipuule, need võõra sillavahi sõnad panid ta hetkeks vaaruma, ta näost kadus viimane veretilk.

„Kahju küll," kuulis ta sillavahi kumisevaid sõnu oma selja tagant. „Käisid kaks päeva asjata sillal, aga õnne ei tulnud sulle kuskilt. Jah, kahju!"

Kuid Siim ei kuulnud enam neid sõnu, ta oli juba sillalt kadunud. Ta oli vajunud kühmu kokku ja majad liikusid ta kõrval nagu kummitised, tänavakivid läikisid kuldrahadena. Ta ei läinud enam laevakeresse ööbima, vaid libises rannariba mööda nagu must vari tagasi Tahkuranna poole.

Ühel pool mühises mets, teisel pool avar meri, — Siim käis nagu kahe vaenulise, sõjariistu täristava sõjaväe vahel. Ja kesköökś tuli ta vana maja must kogu silmapiiril nähtavale, sada kakskümmend sammu merest eemal, tühi, uks hommikul naelaga kinni löödud.

Nagu meelesegane langes Siim kohale jõudes läve ette laiale kivile ja ajas oma ahned sõrmed kivi ääre alla. Ta lamas kaua hinge tõmmates kivil, meri oigas ta läheduses nagu painajalik unenägu.

Siim vinnas suure kivi üles ja veeretas eemale. Ta sõrmed hakkasid nagu rehapulgad liiva kaapima, süda peksles ärevusest, hing ähvardas takerduda. Ta ei kaapinud kaua ... ja juba ta küüned sattusid vastu kumisevat metalli ...

Katel! ... Kuld! ...

Kuld! ... Kuld! ...

Ta kärmed käed haarasid suure vaskkatla sangadest kinni ja tõstsid ta augu äärele. Ta haaras hullunult kamalutega selle sisu järele — kuld, kuld, sulaselge kuld ...

Nüüd sai Siimust rikas mees ja ta veetis oma vanaduspäevad külluses ja õnnes.

Ent hoiatus!

Vana Siim on juba ammu surnud ja tema rahapaja-lugu teab ainult ta vennapoeg Mikk, lambavaras Näps. Kuid see lambavaras Näps on igavene valelik ja viinamees ning küllap seegi rahapaja-jutt võib olla ainult ta tühi lorijutt.

PIIBUMEISTER JOOBI ULAELU

Kummaline oli viinakuu hommik rannas.

Kalurite külades valitses vaikus, hämarik oli hääletu. Tuuled ei õngitsenud ilmakaari, mutiveskid vaiade otsas ei lõgisenud. Vaikisid jändrikud männid, vanad ja vaigused, ladvad tuulte rüüstatud, tüved maa poole kooldu. Meri — see magas. Meri oli sel hommikul vaid sinine peegel suure merelõuka liivases raamis. Ja sel kummalisel hommikul rannakülas kuuldi isegi linna tornikellade kauget kõminat.

Ülal taevas — tuul oli tõusnud sinna. Seal, tüüne mere ja liivase maa kohal rüseles pilvine sügistaevas, kobises ja nagises kõrge õhukoobas, täis halle mügaraid.

All — vaikne meripeegel, liivarand kalurite hüttidega, ent ülal tuiskab tuul ja rullib pilvi: see oli tõepoolest kummaline hommik.

Ranniku vanas hütis, mis seisis teistest eemal ja oli koolutatud tuultest maa poole niisama viltu nagu jändrikud männid, vajas piibumeister Joop sel hommikul jumala abi. Nad olid seni võõraks jäänud teineteisele — jumal ja Joop, sest kui Joobi näpud piipe nikerdasid, hulkusid ta mõtted seejuures mööda laia ja patust maailma — külades, linnades ja merel. Nüüd ta hütt laskis vaiksel hommikul hallile liivarannikule salga inimesi ja kaldal ootas neid seitse musta tõrvatud paati, ninad reastikku liivas. Ruttu ründasid need mehed sõidukeid, need rõõmsad, viinastunud, hallides villastes riietes kalurid, ja liivalt lahti päästetud paadid hakkasid sinisel veepeeglil sujuvalt linna poole libisema, Joobi paat kui

emalaev ees, kolm noort ja turjakat kalurit mõlade juures.

Oli uhke see sõit, ja see oli pulmasõit: ees esimese paadi ninas istus Joop oma mõrsjaga, käsi ümber mõrsja piha. Ta habemevõru lõua ümber oli juba hall, ta põsenukid verekiududest punased, hallid silmad pilukil ja vesised, — ta elu pöördeline muudatus oli niisiis tulnud alles ta raugaeas; ta oli seni elanud vallalisena, üksi ja vabana nagu kajakas, kelle päralt on kogu meri ja rannik. Seljas vesihallid villased riided ja peas kõrge, pidulik torukübar — nii ta erines väärikalt oma saatjaist, samuti ta mõrsja, kes kandis mirdiokstega ilustatud loori ja atlass-siidist mõrsjakleiti.

Joop vahtis mõtlikult vette, milles peegeldus imeselgelt pilvine taevas oma müstiliste ja rahutute udulademetega. Kummaliselt selge oli see pilt, ja Joobile näis, nagu lendaks ta uhke pulmarong ülal õhus, pealpool pilvi, — seitse musta paati, ja rahutud pilved rabelevad all sügavikus!

Ta pea hakkas pööritama, ta sulges hetkeks silmad. Nii võluv ja vapustav oli olnud see pilt, et jätkus ka kinnisilmi, nüüd isegi veelgi võimsamalt: meri oli punakassinine, peegelsile, pilved kihutasid ülal ja all, sinised ja mustad pilved, milledes oli peidus ähvardav kõu. Ja paadid — paadid olid nüüd suured nagu kuunarid, kiilvees kohisevad ja vahutavad viirud.

Avades silmad ta pilk kiindus raugale, ta ämmale, kes istus paadipäras, tüürpuu pihus. Ämm oli nagu muumia, nägu pruun ja lohkuvajunud, pea ja piha ümber must narmastega rätt, otsad selja taha seotud. Ta ilme oli rahulik, jäik nagu surnul, ja Joop teadis, et ta ämm on üle maa kuulus ja kardetav nõid.

Kui Joop nii mõtlikult vette vahtis, virutas tuulesaba

äkki vastu vett, mis hakkas pöörlema ja kohisema, kuid rahunes siiski varsti pikkamisi. Ent siis löödi uus hoop, veelgi võimsam ja vihasem, tuule süda oli viskunud alla, ta keerles vesipüksina, ähvardades tõsta merd üles pilvedesse. Paadid kiirustasid sõitu, sõudjate tugevad turjad pingutasid lihaseid, sest raju oli saabunud äkki ja ootamatult, meri muutunud vahutavaks katlaks. Ent taevas — sinna oli nüüd saabunud vaikus, pilved püsisid raskelt paigal, tardunult nagu sült, päikese palistades nende piimvalgeid ääri.

Joop vaatas ebausklikult merd ja taevast: siis niisugune oli nõia tütre pulmasõit, kuna nõida ennast paadipära pildus üles ja alla nagu peru täkk. Tagumistes paatides oli pill vaikinud, pilli asemel vilistas tuul, ja hädavaevalt pääsesid pulmalised muuli vahele, mille kivine selgroog kaitses neid maru eest kahel pool sõiduteed.

Siis nad jõudsid sadamasse, kai äärde, sidusid lasipuu külge oma veetäkud, kes ka seal veel kippusid perutama. Et aeg oli veel varane kirikusse minekuks, mindi üles kaile, toetuti titsiriitadele, vesteldi ja võeti tükk aega ajaviiteks viina.

„Kus on Joop, peigmees?" küsisid äkki pulmalised, sest Joop oli märkamatult nende hulgast välja pudenenud. Ja juba avaldati kartust, et ega ta lõpuks lasknud jalga kodu poole ega põgenenud laulatuse eest...

„Mis mängu ta meile mängib, see Joop, võtaks teda saatan!" urisesid mehed.

Nad hakkasid teda otsima ja leidsid titsiriitade vahelt käsipõsekil, vaiksena ja rusutuna.

„Mis sa siin teed, Joop?" küsisid mehed. „Nali naljaks! Naised juba ajavad pilli, sest aeg on kiriku poole asuda!"

Hallid mehed seisid ta kõrval, Joop võpatas.

„Jah, jah, tulen!..." kogeles ta. „Miks ma ei tule, ärge kartke, aga olin siia väheks mõttesse vajunud... oma elu üle..."

Ja siis pulmarong asuski teele, läbides peatänava. Inimesed jäid kahel pool tänavat uudishimust seisma ja imetlesid pruutpaari, sest mees ju kandis vesihalli kodukootud ülikonda, hõbebrokaadist vesti ja torukübarat, pruut aga sätendavast atlass-siidist kleiti, nägu ja käed meretuultest ja päikesest pruuniks, peaaegu mustaks põlenud.

*

Juba oli kolm aastat möödunud tollest mälestusrikkast päevast. Ja istudes oma hüti ees vanal kummulipööratud paadil, meenus Joobile elavalt ta pulmasõit üle merelõuka, mis oli muutunud tulivihaseks, kui paadid olid jõudnud poolele teele.

Ja Joop oli kaua võidelnud kahtlustega: kas võtta Juula naiseks või jätta võtmata, sest inimesed hoiatasid teda Juula ema Epu pärast, kes oli ju kuulus ja kardetav nõid. Leidus ka neid, kes hoiatasid mõlemate eest, pidades neid mõlemaid nõidadeks ja õela südamega inimesteks, kes hoiavad ühte ja kütavad Joobi viimased elupäevad kibedaks. Need hoiatused polnudki asjatud, sest juba varsti peale pulmi nägi Joop, et kõik nad läksid täppi. Need kaks vana nõida — Juula peaaegu kuuekümne-aastane, Epp kaheksakümnene — elasid kahekesi omaette elu, Joop kuulus nagu hoopis teise perre. Päevad läbi nad nokitsesid endamisi ja omaette, võtsid abiotsijaid vastu, tilpasid ja keetsid rohte, mis olid otsitavad mitmes maakonnas. Joop pidi pikad, igavad päevad väljas veetma, hommikust õhtuni, sest maja oli üksainus kamber, ja inimesed häbenesid Joobi kuuldes

oma häda kaevata. Abiotsijate voolul tuli harva vahet, ikka oli männitüvede külge mõni hobune kinni seotud, vankriga või sadulaga, ja ikka jälle hiilis mõni jalakäija vargsi pedastiku teerajalt hüti poole, kompsud käes.

Joop polnud enam peremees oma majas: kui ta julges mõne valjema sõna ütelda, sai ta kahelt kümnekordselt vastu. Ning vaikima pidi ikka — Joop.

„Kuid oodake mul!" ähvardas Joop mõnikord endamisi. „Küll ma teen sellele kõigele varsti ilusa lõpu: kihutan selle vana nõia majast välja, ja kui tarvis — ühes tütrega!"

Kord ta üritaski seda kihutamist, ent siis tõusis kisa ja kära, ja võit jäi naistele. Joop ise siples õhtul voodis, sisikond kobises ja korises ja hirmsad valud jooksid südame ja naba ümber.

„See nõid, see kuradi nõid!" ägas Joop vihast ja valudest. „Nüüd on ta mulle mürki sisse andnud. Aita sinagi, Juula!"

Ent Juula seisis voodi ees liikumatult nagu tulp ega pistnud kättki oma mehe külge.

„Kuidas mina oskan sind aidata," urises ta. „Sa kannatad oma kange ja kurja südame pärast ja oled endale ise haiguse kaela vihastanud."

Neli päeva jooksis Joop läbi, hommikust õhtuni elas ta pedastikus, valud talumatud. Aga siis rauges ta viha ja kangekaelsus ning ta otsis lepitust naise ja ämmaga. Ja kohe nagu peoga võeti talt valud ja ta kõht jäi jälle kinni.

See oli raske kurbmäng Joobile: olla mees majas, omas majas, kuid alistuda naistele . . .

Siis saabus päev, mil Joobilt taheti võtta ta punase eesriidega eraldatud voodi — ja nimelt haigetele, keda tuli jätta mõneks päevaks ravimisele.

Voodi, see oli olnud Joobi armsaim paik, ja nüüd peab ta sellestki loobuma?! Joop sõimas ja märatses mis mõistis, viha mässas nagu raju merel.

„Mitte ma ei anna teile oma voodit, nõiduge mind kas või koeraks!" hooples ta, tagudes endale kahe rusikaga vastu rinda.

Ja siis ta viskus voodisse, nii et maja värises.

Ta lebas öö-päeva kangekaelselt voodis, söömata, vihavimma hõõgudes südame all. Teisel ööl pidi ta rapsima tikust tule, sest ta ihu sügeles ja kiheles. Nüüd nägi ta oma suureks ehmatuseks, et ta oli üleni täitanud: ta palakas ja särk kihasid söödikuist, kes olid suured ja pruunid nagu linaseemned.

Ta karjatas ja jooksis voodist välja mere äärde. Seal ta leotas ja hõõrus end liivaga ja sukeldus vette, et vabaneda söödikuist ja nõidusest. Meri oli tumeroheline, tüün, parv kajakaid magas eemal kividel. Ja päike oli tõusmas.

Joop lõdises liival, kuub õlgadele visatud. Ta reied olid luised ja pikad nagu piitsavarred, ta labajalad vibalikud nagu kurikad. Ta hakkas kõndima mööda liivast rannikut, mures oma elu pärast. Mändide all mustendas ta majake — kahe õela naisega. Kuked kiresid külas, lõgises mõni mutiveski. Ja siis Joop nägi, kuidas hüti kõrval pedastikus hobust puu külge seoti: juba jälle oli saabunud varane abiotsija.

Joop astus mööda rannikut edasi ja pöördus külarätsepa juurde sisse, kelle maja asus kõrkjate taga kaldasopis. Rätsep istus juba töölaual, jalad kõveras keha all, ahjus sisises laupäevane leivatuli.

„Istun siia tule äärde, sugulane," ütles Joop ja tõmbas pingi ahjusuu ette. Ta avas kuuenööbid ja soojendas kõhtu, mis läks mõnusalt kuumaks ja hakkas aurama.

„Mis head on kuulda küla pool?" küsis rätsep, nõel hammaste vahel. „Ja kust sa, Joop, nii vara tuled?"

„Ptüi!" vandus Joop. „Mis mul tulla või uudist! Saatan kiusas mind täna öösel ja tahtis mul hinge välja võtta. Kui sul mõni liigne kirves on, laena see mõneks päevaks minule, ma löön selle kiusaja maha, kes mind enam elada ei lase! . . ."

„Sa ajad koguni segast juttu, Joop," sõnas rätsep, närides niiti; ta oli juba vana mees, see rätsep, ja tal oli raske niiti nõelasilma ajada, käsi värises.

„Ka sina hakkad ära vanaks jääma," ohkas Joop. „Aga vilets on vanainimese elu, seda tunnen ka mina juba oma naha peal."

Ta näitas rätsepale oma paljast, auravat kõhtu.

„Vaata, siin ma olen, Tiit. Särgi viskasin merre, see oli mul täitanud ja kihises sajajalgseist nagu sipelgaist!"

„Hoidku jumal, kust need?" ehmus rätsep. „Kas ämm ei tunne nende vastu rohtu?"

„Ämm?" naeratas Joop kibedalt. „Temap nad panigi mu selga!".

Rätsepa pea vibahtas üles, näpp sõrmkübaraga värises.

„Joop, kas tõesti on olemas nõidust?" küsis ta hirmunud silmil. „Kas sa usud seda?"

„Usun!" vastas vana Joop rõhutades. „Usun! Nüüd usun! Olen seda nüüd ise oma silmaga näinud, sugulane!"

Jube tunne ajas rätsepa ihu kananahka ja see hakkas tal sügelema ja kihelema, nagu oleks Joop levitanud ka tema kambrisse söödikuid.

„Olen oma hinge ära müünud saatanale, kurat teab,

mis armurohtu need nõiad mulle sisse söötsid ja jootsid, kui ma nad oma majja tõin," hädaldas Joop.

Igal hommikul saadeti Joop nagu teomees kodunt välja, mässiti talle suupisted paberisse ja pandi piimapudel tasku. Mõtlikult tõmbas Joop muldrikivil istudes piibu tühjaks ja läks minema — läks ükskõik kuhu, ja kogu päevaks. Ta otsis üles mõne vana laevniku, kes talle siis ette puhus oma minevikuseiklusi, mis kujunes üheks imede ja surmaga heitlemise ahelaks; või Joop aitas ajaviiteks rannanaistel kalu puhastada oma luupeaga noaga, mille tera oli hambuline nagu saag, või ta magas pikka ja rasket und mõne männijändriku all, mille juured vesi ja tuul olid aegade jooksul paljaks õõnestanud. Sest Joop tundis ränka igavust, piipe ta ju enam ei meisterdanud, sest tehased saatsid nüüd turule paremat ja odavamat kaupa ja käsitöö ei saanud nendega võistelda. Toidu- ja ihukattemuret Joop ei tundnud, sest selle eest muretsesid nüüd naised.

Jaanilaupäeva õhtupoolikul tundis Joop jälle üle hulga aja tõsist mõnu ja kodust rahu, sest Epp ja Juula olid sõitnud oma koduvalda kellegi pulma. Päike oli vajunud õhtutaevasse ja õhtueelne rahu hakkas levima väikesse rannaküla. Hüttidest tõusis magusat karaskilõhna, rehalas loksusid võimasinad ja mõni saunajupp visises nagu visa kütis aiaveeres.

Joop istus kambris akna all ja aknapooled olid mõlemad pärani lahti. Ja kui päike laskus pikkamisi sädeleva mere taha, kerkis soo ja mere kohta õrna uduvina. Aegajalt kaikus külast hääli: seal liikusid hilised saunalised tanumais, valged nagu kummitised, ja juba toodi pillid välja männikusse, kus üritati jaanituld.

Joop istus ja mõnutses üksi kesköönі laua juures,

närides värsket karaskit ja rüübates toobist värsket petipiima. Aeg lendas märkamatult ruttu ja juba kell lõi üks. Piip hambais, oli Joop laua juures hetkeks suigatanud.

Ent siis äkki avanesid ta silmad ärevalt, ta liigutas suud ja sasis kõige kümne sõrmega oma hõredat juukserõngast ümber palja lagipea. Käsipõsekil tukkudes vilksatas talle äkki väga imelik ja ootamatu mõte:

„Raha!... Neil nõidadel peaks ju olema raha... palju raha... Sest iga päev käib nende juures inimesi, ja ihned ning nöörijad on nad mõlemad, Epp ja Juula. Ei, raha peab neil tingimata olema... peab olema... kuskil... palju raha!..."

Joop sulges ärevalt akna, kattis selle voodivaibaga ja süütas siis lambi. Ta kargas nagu meelesegane naiste voodi kallale, puistas patju ja aluskotti. Siis kõlises midagi — võtmed! See polnud raha, vaid võtmed, ja nüüd Joop pääses kapi ja kirstu kallale. Kapp oli täis pudeleid, karpe, kuivatatud lehti ja juuri, kirst oli täis kangarulle, suka- ja kindakimpe ning lõngapuntraid. Kuid raha — raha ta ei leidnud ainustki senti. Ta laskus käpuli põrandale, tuhnis läbi voodi- ja kapialused... ei midagi. Ta käis isegi pööningul puistamas, ikka asjata. Siis lükkas ta sahvriukse lahti ja jäi kahe piida vahele tusaselt seisma: siin tühjas ruumis ei saa olla mingit peidupaika, sest siin on kõik tühi ja lage, ja ainult nurgas seisab pooltühi silgutünn. Ta astus siiski sisse, tõstis ja vaatas riiulitel nõusid, otsis raha... Ikka asjata. Lõpuks haaras ta kinni tünni kõrvadest ja veeretas tünni nurgast välja. Ta vanad silmad olid tuhmid ja sahvri nurk hämar. Ta laskus põlvili põrandale ja hakkas kätega tünnialust põrandat kobama. Ta ehmus ja veri lõi talle pähe, sest ta tundis: tünnialune põrand oli sega-

mini tuhnitud. Ta lõi oma värisevad, ahned sõrmed sellesse saviprügisse ja otsekohe sattusid ta küüned vastu külma plekk-kasti! Ta tõmbas saviprügi kähku laiali ja tõstis väikese plekk-kasti august välja.

Ent nüüd äkki kuuldus väljast kõnehääli ja raskeid samme; lõgistati ukselinki. Joop jäi põlvitades ja hinge kinni pidades augu kõrvale, süda peksis nagu trumminui. Kas lõpuks Epp ja Juula pole teelt tagasi koju pöördunud? Siis on ta paljastatud ja kadunud! Väljas koputati uuesti, oodati, lõgistati linki ja põristati aknaruudule.

„Hei, majarahvas! Avage uks!"

Oh õnne, need seal väljas olid siiski võõrad, nad lahkusid jälle ja kõik jäi jälle endiselt vaikseks.

Joop rapsis tikust tule, otsis riiulilt väikese plekklambi ja süütas selle põlema. Ja ta avas selle külma ning salapärase kasti: kast oli täis väikesi ajalehepaberist topiseid, mis nööriga mitmekordselt kinni mässitud. Kui ta ühe neist lahti harutas, pudenes ta pihku kõlisevaid münte... Teise topise südamest ta rullis välja peotäie paberraha!...

Lambituli maalis seinale Joobi näo silueti, see naeris seal võikalt ühes Joobiga, hääletult, suu pärani lahti. See suur õnn oli Joobile nii ootamatu, et ta vana pea ei pidanud enam tuult. Tühjaks teha kast ja — põgeneda!? Põgeneda? Aga kuhu? Sest ta teadis kohe, et teda hakkavad jälgima kaks tugevat võimu: politsei ja naised!

Tükk aega istus Joop sahvri põrandal, rahakast süles. Ta oli nii õnnelik, et see õnn tegi ta ühtlasi meeletuks ja õnnetuks. Põgeneda ta ei suutnud, sest selleks oli ta juba liiga vana, ent raha sinna kasti jätta ta ei võinud samuti. Ta võib-olla leidis lõpuks kuldse kesktee: ta pistis tasku ainult kaks topist, siis veel kaks, ja veel kaks ja kaanetas siis kasti, pani ta tagasi auku, ajas saviprügi

peale ja veeretas silgutünni ettevaatlikult endisele kohale. Ta oli otsustanud võtta tasa ja targu, ainult vähehaaval, ja kui see läbi löödud, siis tulla jälle siia ja võtta uuesti! . . .

Ei, sel ööl Joop ei saanud sõbagi silmale, ta viskles ühelt küljelt teisele ja oigas.

Epp ja Juula jõudsid alles kolmandal päeval tagasi koju, tuues talle räti sees külakostiks saia. Joop istus vaikselt oma voodi äärel, nosis toodud saia ja pidas teraselt naisi silmas. Need näisid talle väga kenad oma mustade kleitidega, mis olid kaunistatud valgete pitsidega. Nad panid oma uued pulmariided hoolsasti kokku, käisid kapi ja kirstu juures, märkamata, et võõras käsi oli neid vahepeal puistanud.

„Täna ma sõidan linna," ütles Joop neile sõbralikult ja asjalikult, kõigutades voodiäärel jalgu.

„Nii, linna?" imestasid nad pealiskaudselt ja jätsid jutu sinnapaika. Neil oli ju ükskõik, kas Joop sõidab linna või ei sõida, kui ta ainult ei vedele neil kambris jalus.

„Ma saan sealt vist tööd," jätkas Joop alatud juttu. „Jään linna võib-olla terveks nädalaks, võib-olla koguni kaheks. Lähen lossima ja laadima, mitu head laevamürakat nähti eile sadamasse sõitvat puumaterjali järele. Ära tassivad inglismannid meie kalli metsa."

Ta käänas varsti oma vanad riided rulli, pistis tüki kollast saia tasku ja sammus ranna poole.

„Lähen lossima ja laadima . . ." muigas ta endamisi, tõukas paadi liivalt lahti ja hüppas sisse. Leebe lõunatuul paisutas purje ja paat hakkas tasa linna poole libisema, lohistades sinises vees purjede valget ja virvendavat varju. Rand vajus kaugemale ja kaugemale selja taha ja ta ees hakkas pikkamisi kaks kõverat muulisarve paa-

dile vastu ajama. Kui ta saabus nende sarvede vahele, oli kodurand silmapiiril kitsaks ribaks tõmbunud.

Paat kaldale kinnitatud, tõttas Joop otsekohe linna. Ta puges ühte turu laudkongi ja laskis endale paksu turunaist vorsti ja kohvi kuumendada. Ta vitsutas oma kõhu võileibu, saia, angerjat, sülti ja juustu täis, ja kui ta ägisedes laudkongist väljus, valmistas talle kumeraks paisunud kõht suurt mõnu. Ühelt jalalt teisele kallutades nagu nuumatud laisk part väntas ta oma laisa keha mere äärde põõsasse puhkama. Ta pöörles seal mõnuldes kõhult seljale, seljalt kõhule, ja kui päike oli juba taevas tükk maad edasi jõudnud, tundis Joop, et kõht oli juba jälle väikeseks ja tühjaks jäänud.

Ta ruttas tagasi linna ja astus söögimajja. Ei neist mõnest liha- ja kartulililiblest jätkunud talle midagi, vaid ta otsis üles teise urka ja lõunastas teist korda. Seal ta sai viina ja õlut, ja Joop laadis aplalt oma kõhtu nagu turukorvi: kalu, vorsti, liha, aedvilja, maiustisi, — ja toitude kihivahed ta jootis kinni viina ja õllega.

„Kes tõstaks selle kõhu nüüd Epu ja Juula ette, nii et nad saaksid sinna sisse vaadata?" mõtles Joop. „See mu kõht on nagu mõni maailma-ime, mida igaüks kadedusega vaataks!"

Joobi igapäevane elu muutus nüüd lõpmatuks söömiseks-joomiseks: hommikul see algas ja õhtul lõppes. Raha tõstis ta välja mitmest taskust ja lõppu sellele ei tulnudki. Päev-päevalt otsis ta üles linna paremad köögid, ja kui teda oleks tahetud tabada, talle oleks võidud verekoerata järele tulla — kompvekipaberite kaudu, mida ta aeg-ajalt maha pillas, lonkides sihitult tänavail.

„Oh, küll on inimese elu hea, kui ta on rikas," mõtles ta endamisi. „Maga, söö ja jaluta, maga, söö ja jaluta!"

Ja hirmuga mõtles ta sellele, et ta veel kunagi peab tagasi koju minema...

Juhtus siiski nii, nagu Joop kartis ja mida ta püüdis vältida kõige viie meelega: ühel õhtul ta kaotas sadamakõrtsis oma aru, sattus pillama ja hooplema. Aovalgel ta pummeldas kelneritega ja orkestrineidudega piljarditoas, — kõik olid purujoobnud. Kui Joop keskhommikul ühe pimeda koridori diivanil ärkas, teadagi — ta taskus puudus uur ja raha.

Oli alles laupäev ja viie päevaga oli Joop lendu lasknud summa, millega ta oli arvanud elada mitu nädalat. Ja laevad, mis olid linna saabunud temaga ühel ajal, olid juba tühjendanud oma koormad, laadinud uued peale ja ajasid lahkumiseks vilet. Nende trossid vabastati kaipostide küljest, võimsad kruvid ärkasid varjusurmast ja vedurlaeva tirides libisesid nad muuliservade vahele.

Muuli poole sammus ka vaene Joop, pea uimane, süda halb, riided kortsunud. Ta läks mööda pikka kiviseljandikku, käed püksitaskuis, samm tömp ja nüri. Varsti jäid ta sammud veelgi aeglasemaks, ta seisatas, vaatas alla kividele, nagu otsiks ta midagi. Ka ühelt paadilt, mis sõitis mõrdade juurde, pandi ta kahtlast lonkimist teravalt tähele.

„Vaata, näe!" kuuldus paadist. „See mees seal mõtleb endale otsa teha, küll sa näed!"

Siis aga nägid nad, kuidas Joop äkki muulile põlvitas, käe kivi alla küünitas ja sealt väikese valge paberitopise välja tõmbas. See oli Joobi tagavararaha!... Ta oli selle linnasõidul targu muulikivi alla peitnud, sest ta kartis, et ta mõnikord kergemeelselt ühelainsal õhtul kogu oma raha läbi pillab; samuti pidi ta pisut ettevaatlik olema koju jäänud naiste pärast: viimaks nad märkavad näppamist ja saadavad talle võimud kannule...

Kuid see tagavarasumma polnud tal enam kuigi suur, sellega ta sai ainult mõned päevad kasinasti elada. Siis ostis ta viimaste veeringute eest viina, kaks villast salli, tõmbas purjed üles ja sõitis tagasi koju.

Oli jälle laupäevaõhtu, tanumad olid täis magusat karaskilõhna. Ja saunad lehkasid seebiveest ja lava all kopitavaist vanadest vihtadest.

„Ennäe meremeest!" imestasid kodused Joopi nähes.

Juula võttis ta vastu peaaegu siira rõõmuga, uskudes, et Joobil on seljataga raske töönädal.

„Lahkusid laevad, lahkusin ka mina!" sõnas talle Joop südikalt vastu. „Aga homme on oodata uusi laevu, veelgi suuremaid."

Joop pani lauale kingid ja viinapudeli.

„Kõik konterbant Inglismaalt," sõnas ta uhkelt. „Sain nad ühe kondise näoga madruse hõlma alt..."

Naised sorisid kinke, mis polnud ei konterbant ega pärit Inglismaalt, kuid imestasid siiski üleliia ja tänasid viisakalt. Ning kui lauale toodi laupäevaõhtune isuäratav toit, lingutas Joop ohtralt oma pudelit ringi.

„Hea oli mu teenistus!" kiitis Joop lakkamatult. „Makstakse aina Inglise naeltes, ja mina olen seal teiste ülem..."

Kuid hea oli olnud teenistus ka naistel kodus, ja kui nad juba voodis norskasid, hiilis Joop kikivarbail sahvri, veeretas silgutünni tasapisi nurgast välja... Ta oli oma tehnilist varustust linnas märksa täiendanud: ta teenistuses seisis nüüd juba taskuelekter.

Ükskõik oli see Joobile, kuidas ka see sahvrilugu kord lõpeb, sest linn võlus ja meelitas Joopi oma rüppe. Joop teadis, et see ta kord hukutab, kuid ta pakkus talle hukutavaid lõbusid, milledest ta ei suutnud keelduda.

Ta sõi ja sõi. Ja jõi. Ta mõnutses, mis mõistis, ükskõik temale, kuidas see kord lõpeb . . .

*

Joop lossis ja laadis jälle sadamas laevu, nagu teadis kõnelda lambavaras Näps, lossis ja laadis neli nädalat järgemööda . . . Oli saabunud sügis, tormid olid muutnud meretee linnast rööplikuks ja konarlikuks. Neljaks nädalaks oli jätkunud Joobile sahvrist silgutünni alt võetud paberitopistest, siis sõitis ta jälle koju end varustama. Kuid hütile lähenedes jäi ta äkki ühe männi all harkisjalu seisma: ta koduhüti ukse ette oli püstitatud kaks kuuske, ladvad kokku köidetud, nende küljes lipendasid mustad leinalipud. Surm oli vahepeal Joobi teadmata ta maja külastanud, ja küllap ta oli sealt kaasa viinud vana ämma Epu. Kuid surmavikat polnud niitnud vana Epu, vaid Joobi naise Juula. Juba kaks nädalat ta puhkas mullas, surnud ja maetud, ega aidanud teda Epu keedetud kanged ja kuulsad rohud.

Kas nüüd oli Joopi tabanud raske hoop? Sest kui pärast tütre surma vana Epp lahkub Joobi juurest, viib ta kaasa ka oma rahakasti ja Joobi mõnusal ulaelul on korraga lõpp! Sest Epul on kogu kihelkond sugulasi täis, kes teda meelsasti enda juurde elama kutsuvad — Epu rahapataka pärast.

„Ära mine midagi minu juurest ära," hakkas Joop teda paluma. „Ela siin minu juures nagu lihane ema . . . ela saja-aastaseks, oled mulle, üksikule vanamehele, nüüd ainult rõõmuks ja meeleheaks."

Epp jäigi tema juurde elama, vähemalt esialgu, ja kui Joop mõnikord talvise pakasega linnast koju tuli, asus mõnutunne talle rinda, nähes eemalt hüti korstnajuppi suitsemas. Ja Epu kitsas, naeratav nägu võttis ta alati

muiates vastu, vahtides akna jäälillede vahelt välja, kui Joop trampis ukse ees oma lumiseid jalgu.

Ent saatus hakkas siiski Joobi vastu töötama, ähvardades lõpu teha ta kuldsele elule. Juba hakkasid kevadel nuuskurid mängu tulema, kellele Joobi kahtlased pillerkaarid linnas olid silma hakanud. Miks ei võinud see lõpuks kahtlasena tunduda, et vanal piibumeistril jätkub nii palju raha pillerkaarideks?

„Kust sa said selle raha?" usutlesid nad teda ühes mornis ametiasutises.

„Kust ma sain? . . ." seletas neile Joop teeseldud julgusega. „Kui ma noor olin ja madrus, eks ma ajanud teda kokku . . . Vedasin konterbanti, ja siis see kevadine loosivõit . . ."

Kuid tema juttu ei uskunud keegi. Ja nagu jutustas Näps, pandi tal käed raudu ja uuriti edasi. Kõigil Näpsi lelledel oli eluratas vanul päevil hästi vedanud, kuid Joobil kippus see viltu minema. Ja Joop viidi tapiga koju, kahe halastamatu ametniku vahel nagu küünal, ja Joobi süda peksis nagu kellatila.

„Olen igapidi kadunud mehike!" mõtles ta ahastades. „Vangiraudadest ei päästa mind enam ükski ime ega vägi!"

Nad lähevad ja lähevad, koputavad Epu uksele, kuid seda ei avata. Veel hullemaks kipub asi minema: Epp hakkab neid aknast sõimama ja asju ning nõusid kaela loopima, ähvardades neid tappa. Ta ei lase neid sisse ei hea ega kurjaga, just nagu oleks ta kaotanud oma mõistuse . . .

Kuid tõepoolest: ta polnudki enam mitu nädalat mõistuse juures, ta oli ju ka vana inimmuld . . . üle kaheksakümne aasta . . . tal oligi õigus ja aeg vajuda sügavale tühjusse, igavesse pimedusse . . .

„Või nii on lood!" hüüatas Joop rõõmu pärast hüpates. „Või vana nõid on hulluks läinud!"

Nüüd oli Joop pääsenud: Epp ei tundnud enam ei külainimesi ega ka Joopi, veel vähem teadis ta midagi rahast ja raha kadumisest. Needsamad mehed, kes tõid Joobi linnast maale, toimetasid nüüd Epu linna, kus ta paigutati mitte vanglasse, vaid ühte teise suurde hoonesse, millel olid ilusad valgeks lubjatud seinad ja mis asus põliste pärnade vahel nagu tore loss . . .

Joop oli pääsenud! Joop oli pääsenud!

Ta sõitis juba järgmisel päeval linna „Inglise laevu lossima ja laadima . . ."

RAHAPADA

Päike sulatas Ado Näpsi elamu ümbert lumest aegajalt imelikke asju nähtavale: tema tare taga lamas küljeli granaadist purustatud väliköök, ümbrus oli täis laialipillatud rattakodaraid nagu vurriluid, kuskil vedeles kummuli roheline kiiver ja selle ümber suur sõõr sulanud vett; rehala taga nurmel märkis lumi talviseid verelaike ja padrunikesti vedeles kõikjal loendamatul arvul. Enamasti iga päev luusis vana Ado nurmedel, lepikus ja metsas ringi, nukitses saapaninaga siin ja seal vedelevaid asju, pistis midagi tasku ja kandis oma majakoomitsasse, mis oli jäänud nagu ime läbi sõjamürinas tuhaks põlemata.

Oli ilus kevadepäev, maa juba roheline, hele keskpäevane päike kuumutas läpastavat õhku. Hoopis juhuslikult võttis jahilt tulles miilitsamees Hunt suuna Ado hüti poole — püss rihmaga seljas, jahisaagina tedrekukk kaelapidi pihus.

Ta seisatas hüti ees ja ta pilgud peatusid granaadikestadel, mis olid laotud ridamisi muldrile.

„Hm!" ühmatas Hunt seda sõjasaaki nähes, mis tegelikult peaks kuuluma riigile, nüüd aga vedeleb siin Ado muldril. Ta sõrmed klõbistasid püssipäral, tal tuleks vähemalt paar sõna nende kestade asjus Adoga kõnelda.

Rehala värav oli praokil ja uudishimulikult ajas Hunt oma näo värava vahele: ta pilk avastas rehalas peaaegu rikkaliku relvalao, sest sinna nurka oli pillutud väga mitmesugust sõjavarustust: kiivreid, tääke, okastraati,

kaablit ja muud; ja koli seest paistis välja isegi mitu roostetanud püssi.

Hunt ajas rehala värava saapaninaga lahti, sagarad nagisesid ja kiunusid. Ja jälle uudishimutseja sõrmed klõbistasid püssipäral ja ta näris oma vurrututti.

„Kus on alles inimene see Ado!" mõtles ta endamisi ja vihasöost lõi ta näo siniseks. Hütis endas aga valitses ürgne vaikus, selles madalas ja manduvas koomitsas, millele päikeselääts koondas oma põletavaid kiiri.

Äkki astus Hunt ametniku raskete sammudega rehalast välja. Kus on Ado, see vana kelm, kes nagu tagalarüüstaja endale võõrast vara kokku kuhjab?

Köögiuks oli seestpoolt kinni: niisiis Ado on kodus. Ja kambri aknale oli valge riie poolde ruutu ette tõmmatud: Ado näis midagi tühjale lagendikule varjavat ja salgavat...

Hunt asus muldrile, ajas näo piiludes aknale lähemale: ta võis seda teha, ta oli ametimees ja seaduslik korravalvur. Ta hakkas poole silmaga üle valge riide ääre kambrisse piiluma: Ado istus särgiväel laua juures, pea alla kummardatud; laual oli mitu värvipotti, pliiatseid, pintsleid, pabereid. Ado oli kibedasti ametis sõõri joonistamisega, keeleots suust väljas, nagu aitaks see kergendada kohmakate käte peent ja rasket tööd.

Juba ajas Hunt kogu oma silma piida tagant välja ja see ehmus tal äkilisest üllatusest suureks. Siis ta aga nihutas ka oma teise silma selle kelmika Näpsi salapärast toimingut piiluma.

„Nii, nii!" urises Hunt vihaselt, sest ta oli avastanud määratu roima: vanamees oli ametis viiekümnemargase sõjaaegse paberraha võltsimise kallal. Ta joonistas sellele viiekümnele teise nulli juurde ja tegi raha viiesajamargaseks, sest mõlemad rahad olid väliselt sarnased.

„Või nii, või nii!"

Hunt naeratas salakavalalt ja nautis meelsasti rahavõltsija toimingut, sest selle kavala kelmi ta otsustas täna õigesse paika toimetada. Lai naeratus näol, lõi ta sõrmekontidega äkki aknaruutudele!

Nagu oleks granaat lõhkenud vanas Näpsis endas, nii hüppas see röötsakile vajunud kogu laua juurest üles, pea kargas selga, hallid silmad kohutavalt suured ja ehmunud. Ja kui ta väljas akna taga nägi tumedat mehekogu, selg vastu päikest, lai irvitus näol, laskus Ado kõhuli lauale ja mattis kõhu alla kogu oma kauba, selle salapärase kauba, mis kärtis kurja päevavalgust.

„Ado, Näps, massuurikas, mis sa teed seal praegu!" möirgas Hundi karm bass akna taga. „Nüüd sa oled mul peos, vana rebane, lase mind sedamaid sisse, seaduse nimel! Võtan su endaga kaasa, täna ripub mul tedrekuke kõrval veel teine ilus lind käe otsas!"

Hundi raske kogu vajus ähvardavalt vastu aknaruutu, see otse pragises.

„Lase mind sisse," jätkas Hunt nõudmist. „Ära mängi seal midagi jaanalindu. Asi on päevselge ja kohus mõistab su kümneks aastaks Naissaarele!"

Vana Näps lebas ikka veel kummuli laual, ta ihu tantsis hirmust, ta lõõtsutas hingeldades. Ta teadis, et Hunt ei tee nalja, et Hunt on karm ja halastamatu ametnik. Kui tema ähvardab Naissaarele saata, siis ta ka kindlasti saadab.

„Vana kelm, uks lahti!" jätkas karm bass väljast paukumist. „Seaduse nimel — lase mind sisse!"

Hunt seisis ikka veel väljas muldril, ilus jahisaak seisis kambris otse ta silme ees, ikka veel kõhuli oma roimal, teadmata, mida teha, mis tegemata jätta.

„Kogu vald murrab pead ja mõtleb, millest see

Näps küll elab ja sööb. Ilusasti käib riides, tihti istub restoranis — aga ametit ei mingit! Või niisugune suur kelm elab siin soo ääres ja joonistab nulle! Või muudkui lastakse uusi viiesajalisi rahapajast välja! Ja mis sul seal rehala nurgas on, vanamees, terve relvaladu! Sinusugusele on Naissaarest vähegi, sul tuleks timukaga pea kallale minna!"

Nüüd ajas Ado end pikkamisi laualt üles. Ta ajas oma ehmunud näo aknaklaasile lähemale ja hakkas siis halisema, silmad vett täis.

„Kallis Hendrik... oleme sugulased... sugulased. Kui ma midagi kurja olen teinud, siis teen seda esimest korda. Seda võin ma sulle vanduda kõige kurja nimel. Halasta vanainimese peale, oleme sugulased... minu naine oli sinu lelletütar. Ole pehme ja kannatlik minu vastu... ja olgu see viimane kord, mis ma siin täna teen!"

Ent Hundi süda näis olevat kivist. Mis sugulane ta oligi Adole: Ado naise surmaga läks ka nende sugulus hauda, nüüd on nad jälle teineteisele võhivõõrad.

Kui kambriuks jäi kõigest hoolimata lukku, ütles Hunt:

„Lähen ja toon külast abi, tõstame su koomitsa kas või palgikaupa lahti, kui sind muidu kätte ei saa. Pead saama vangirauad, see on kindel, siin ei aita enam ussi- ega püssirohi!"

Ta nägi külateel vankrit lähenemas ja ruttas akna alt tuisates minema, et kutsuda endale teelt abi. Ta oli vilgas nagu kala, seda valerahategijat ei tahtnud ta minna lasta. Ta oli auahne ametnik, ja kui ta avastab valerahameistri... kindlasti ta viiakse üle mõne parema koha peale... Olgu Ado tõepoolest sugulane — siin ei saa enam olla mingit halastust!

„Olen kadunud!" nuttis vanamees laua juures, rikutud raha näpu vahel.

Ta värises kogu kehast, vanade silmade ees läks ilm uduseks ja hämaraks, kadus ka miilitsamehe südi ja sirge kogu, mis ruttas abi tooma.

Ent külateel lähenes vanker pikkamisi, suur kapp risti redelitel, vankrikeres igasugust vana koli. Mees ise kõndis maas, roheline sõdurisinel seljas, hall sõdurimüts peas; isegi tema hobuse rakmed näisid pärit olevat mõnest laialitassitud sõjaväe-moonalaost. Ja kui see vanker jõudis teekäänule, kus miilitsamees püsti seistes ootas, võis silmata vankris koli hulgas mitmesugust sõjavarustust: okastraati, tühje kahurikuule ja kesti; ja roheline kiiver rippus köie otsas nagu pool kolpa.

Nüüd pole Adol enam mingit pääsu, ei mingit. Ta on juba mitu ja mitu korda pääsenud oma mustade näppude pärast, kuid täna ta langeb raskesti. Ja teda reedab ta oma karmi südamega sugulane, see auahne miilitsamees, verine tedrekukk käe otsas.

Neidsamu sõnu raius ka miilitsamees tee ääres seistes: minu käest sa, vana kelm, ei pääse, minu käest sa ei pääse! Tulgu kas või katk maad rüüstama — ei pääse!

Ta ajas käe uhkelt püsti, andes teelisele väärikalt märku, et see peab tema juures peatuma. Ta käsi seisis lapiti õhus nagu semafor.

„Seisa!"

Vanker nagises aga ikkagi edasi, sest mees oli jäänud tükk maad vankrist maha, rutates nüüd sörkides järele.

Vana Ado jälgis ahastades seda kohutavat pilti

külateel. Ta nägi, kuidas koorem auklikul teel vaevu edasi nihkus, hobune ise otsis paremat teed ühest sügavast rööpast teise. Ent siis äkki vajus koorem küljeli, vanker ühes kapiga prantsatas tühja kraavi, otse miilitsamehe kohale. Kraamivedaja käed jäid ehmunult õhku püsti, piits pihus. Ent siis äkki kõlas teelt kohutav kärgatus, õnnetuskohalt viskus tuld ja suitsu üles. Maa võpatas, hüti aknad tirisesid, ja kui suitsusammas polnud veel hajunud, võis seal näha veidrat pilti: tuhatnelja kihutas hobune suitsupilvest välja, vankri esimene telg kahe rattaga ta järel. Ja mees, kes oli sörkinud koormale järele, ajas end üles eemal nurmel, kuhu ta oli käpuli paisatud.

Ent miilitsamees ja ta tedrekukk — need jäid jäljeta kadunuks, ka siis, kui suits oli lõplikult hajunud.

Vana Ado võis lõpetada oma poolelijäänud nulli, ja tema sõidust Naissaarele ei saanud asja.

Ka temal vedas.

NOVELLETTE, SATIIRE, HUMORESKE, GROTESKE

Päären tuli novembri varahommikul mööda puiesteed. Öösel vihmast üleujutatud asfalt peegeldas varaseid reklaamtulesid ja Päärenile tilkus ülalt raagunud puudelt suuri külmi piisku kaela. Tramm sõitis alles pooltühjana ning juht tillas vaid harva meloodilist gongi.

Päären seisatas ühe puiestee-äärse vana pruuni maja ees. Maja aknad olid alles luugistatud, kuid pilu vahelt igritses juba eredat valgust. Lai eesuks seisis praokil ja Päärenit kiusas mõte — pugeda sisse oma sõbra Pendi juurde ja tasuda talle väike summake, mis ta temale võlgneb juba mitu kuud, ja siis minna üheskoos tööle, kuna nende mõlemate töökohad olid vanalinnas.

Kuid kas pole praegu siiski liiga vara kolistada teiste uste taga?

Äkki tegi Pääreni mõte täispöörde ja mees puges siiski eesuksest poolpimedasse koridori.

Kui palju ja kui sageli oli Päären läinud selle ukse tagant tühjalt tagasi! Ta tundis selles suhtes väga hästi Pendi naist, et see ei lase naljalt kedagi segama kodust perekonnarahu. Mõnikord Päären oli enam kui kindel, et pererahvas on kodus, kuid ust talle siiski ei avatud, kõlista kas või mitu tundi ja kisu kas või kellatraat seinast välja.

Nüüd Päären helistas. Kell kõrises teisel pool seina nagu lõhkine krapp. Siis vaikus, pikk vaikus: korteris ei kippu ega kõppu, kuigi seal mõne minuti eest kõneldi ja askeldati.

Päären helistas uuesti ja nüüd keegi siiski köhatas tasa ning sammud hakkasid uksele lähenema.

„Kes seal on?"

Niisiis vana Pent ise — hääl kähisev ja uudishimulik.

Või kes seal on! mõtles Päären endamisi. Kui palju kordi olen ma siit ukse tagant tühjalt tagasi läinud, kuigi sa olid iga kord kodus. Oota mul, poiss, ega ma ole seda veel unustanud!

Ta köhatas taskurätti, muutis hääle võõraks ja otsustas mängida sõbrale väikese vembu.

Ta nõudis:

„Uks lahti, siin kriminaalkomissar!"

Ukse taga jäi äkki haudvaikseks — ei keeratud ust lukust lahti ega mindud ka ukse tagant minema. Miks ta seal seisis liikumatult ja hääletult? Ehmatas teda ehk tõepoolest valekomissar nii varasel tunnil, mil enamik linna veel magas?

„Uks lahti!" kordas Päären uuesti. „Siin kriminaalkomissar! Kas kuulsite: kriminaalkomissar!"

Ukse taga kuuldus teisi samme, vististi naise omi. Kuid uks — seda ei avatud!

Et anda endast elumärki, Päären köhatas ja nuuskas nina.

Ta mõtles:

Las teevad üllatusest suured silmad, kui näevad, et uksest venib sisse mitte kriminaalkomissar, vaid nende vana hea sõber Päären!

Mis tühja sellest ikka, — ta lõi kolm tugevat rusikahoopi uksetahvlile, nii et õõnes koridor kõmises. Ja siis ta haaras käsiraua ja hakkas seda lõgistama. Kuid nüüd avanes uks täiesti ootamatult — polnud aga teda vastu võtmas ei Penti ega tema naist. Ka ei kuulnud Päären, et keegi üldse oleks luku lahti keeranud: küllap hetke

eest keegi jooksis kauplusse toiduaineid tooma ning jättis ukse lukustamata.

Päären astus sisse: eestuba oli valgustamata, samuti suur ja jahe saal. Saali kõrval söögitoas põles aga tuli ja uks oli avatud.

Äkki jäi Päären keset koridori seisma nagu tulp, sest see, mis ta nägi, pani otse tarretama ta vere: valgustatud ruumis kirjutuslaua juures rüseles Pent oma naisega, ja naine püüdis mehe käest revolvrit ära rebida.

„Mis sa teed, mis sa teed?!" ahastas naine ja laskus kogu kehaga mehe käele, mis hoidis relva.

Ja ahastas uuesti:

„Las nad viivad su vangi! Las viivad... ainult ära tapa end!"

Veel enne kui Päären suutis joosta võitluskohale, jättis Pent revolvri naise kätte ja hüppas avatud aknast aeda. Kardinad jäid lipendama tühja musta augu ette, millest ehmunud põgenik oli välja hüpanud...

Mõtted tagusid Pääreni meelekohti nagu haamrid: ta seisukord oli enam kui rumal ja jube. Ei jäänud tal endalgi muud teed järele kui taanduda pimedasse koridori ja püüda kaduda tundmatuna!

Kui Päären avas all piiludes välisukse, nägi ta, kuidas aiaväravast jooksis välja Pendi küürus kogu, kuueväel, ilma mütsita. See sööstis trammile, mis saabus parajasti peatuskohale; ja mõni hetk hiljem kadus Pent Pääreni silmist, punane valgustatud vagun viis ta puiestee käänaku taha.

Ka Päären ise põgenes — hirmu ja häbi pärast! Sest samal ajal libises teisest suunast teine tramm nähtavale, gongi peletades rööpailt minema ühe kärumehe. Palitukrae üles löödud, hüppas Päären platvormile ja jõudis

viimasel hetkel vagunisse. Nii kihutasid nüüd vagunid suure kiirusega kumbki vastassuunda.

Päären vajus trammipingile nagu unenäos, ei näinud ega kuulnud midagi, mis sündis ta ümber. Ikka kerkis tema silme ette kohutav pilt: naine ripub mehe käe otsas, püüdes rebida sellelt relva... Ja siis mehe jooks trammile, palja päi, ülepeakaela, vahistamise kartusel...

„Miks ometi? Miks?"

Äkki võpatas Päären nagu noahoobist: nüüd tal oli kõik selge!... Ta oli ju läinud varahommikul Pendi ukse taha, tõmmanud ägedasti kella, nõudnud sisselaskmist, nimetades end kriminaalkomissariks! Kes oli aga Pent, see õnnetu mehike? Ta oli ju laekur ühes riigiasutises... vaene laekur ühes riigiasutises!

On väga ja väga rumal vemp — minna varahommikul mõne laekuri ukse taha ja nõuda sisselaskmist kriminaalkomissarina! Ja seepärast olgu hoiatatud iga kodanik sellise rumala vembu eest, olgu tõsiselt hoiatatud!

AUGUST JÜRISOO RÖÖMUD

August Jürisoo oli viimasel ajal imelikult ülevas meeleolus. Ta oli nagu muutunud hoopis teiseks inimeseks, sest varemalt ta tuju tõmbus tihti vimma, ta kaebas närve, tundis une- ja isupuudust. Ei teda meelitanud enam jänese- ega tedrejaht, ei purjekasõit, ja suve jooksul ta oli visanud ainult mõned korrad jahipüssi selga, et linnast välja loodusesse kõmpida. Ent sedagi ta oli teinud peamiselt seepärast, et tänaval edvistada oma tohutu kalli ja ilusa püssitoikamiga. Varemalt juhtus Jürisoole sageli, et kui ta ajaviiteks mõne raamatu või ajalehe kätte võttis, hakkas ta varsti aietama ja oigama ja viskas minema nii ajalehe kui raamatu.

„Närvid!" kahetsesid omaksed vaikides.

Kuid nüüd oli kõik hoopis teisiti, nüüd oli August Jürisoo rahulik ja õnnelik, und tal sadas õhtuti kahe mehe osa ja turul käidi hommikuti toiduaineid toomas kahe korviga, kui mitte just käruga. Ta aeles tujuküllaselt ühest toast teise, tagus klaverit ülemeelikult kahe sõrmekonksuga, võimles ja murdis vaibal oma luidliikmeid.

Ühel päeval, kui ta nägi oma sõpra Änilast tänaval mööduvat, toppis ta oma pea ja õlad aknast välja ja hõikas sõbra seisma:

„Pühi jalad puhtaks ja astu sekundiks sisse. Ajaksin sinuga meelsasti paar sõna mõnusat juttu, pealegi sügeleb mul mitu head asja keelel."

Änilane kõhkles, puikles, vabandas ajapuudusega, kuid pöördus lõpuks siiski auklikelt jalgteetahvleilt

maha. Ta ujus oma kautšuktaldadega saapais kuulmatult esikusse — see tüse tuttvurrudega, suurte, rahutute ning kõhklevate silmadega mehike.

Saalis pidi Jürisoo teda mitu korda paluma istet võtta, ja õieti oligi Jürisoo ise see, kes istutas oma külalise poolvägisi leentooli kahe pehme käetoe vahele, lohutades:

„Ära karda midagi, vana Änilane, istu aga julgesti, ega mina topi kunagi oma külalistele nõelu toolipatjadesse! Mina naeran harilikult teistsuguste naljade üle."

Nüüd hakkas ta Änilasele seletama siiakutsumise põhjusi:

„Tahtsin sulle ütelda, vana sõber, et ma elan nüüd väga õnnelikult. Siiani ei võinud seda sugugi ütelda. Siiani oli üks igavene irin ja pirin kõrva ääres. Nagu tead, olen tasapisi ja omaette kultuuriliste huvidega inimene ja loen aeg-ajalt üht ja teist raamatut, isegi juturaamatut... Loed diivanil vestiväel, tuba soe ja valge, ja paned silmaklaasid ninale. Loed ja loed, ja siis hakkab see igavene materdamine! Tunned, kuis kirjanik muudkui hakkab rida-realt rahulikule kodanikule pähe andma, eriti meietaolistele... Olgu ta ärimees, poliitikategelane või keegi teine oma elus kõrgemale trüginud aus kodanik — seda nüpeldatakse ja sügatakse nii armetul kombel, et nuta! Üks raske sõna visatakse teise järele, ausaks ja korralikuks kodanikuks ei jäeta meietaolistest ühtegi. Ikka muudkui hõõrutakse ja nühitakse külgi mööda, kogu aeg tunned lugemisel, et — täi ronib su krae vahele: kõnnib ja krõbistab ringi, ei söö kõhtu täis ega heida ka magama! Ikka et... meietaoline on oma varandused kokku kraapinud nii ja naa, et kisub viimase pala vaese inimese suust, et oleme omakasupüüdlikud, sahkerdajad, ühiskonna söödikud, et oleme rasvamaod,

mustad, võltsid. Tunned, et ässitatakse kogu aeg su peale rahvamassi: säh, kisu, rebi lõhki, tõmba lagipähe sellele logardile, sellele inimkonna jäänusele! . . ."

Änilase suurtesse vilkuvatesse silmadesse ilmus ahastust ja ärevust. Ent samas ta lohutuseks libises Jürisoo näost üle hele ja õnnis vari. Ja Jürisoo hüüdis:

„Aga nüüd, vana sõber, nüüd! Kas tead, mis nüüd tehakse? Nüüd on meid rahule jäetud, rahule! Ja mitte ainult rahule, vaid nüüd koguni hakatakse meis väärtusi ja sangarlikkust otsima ja hindama. Ja tead: isegi leitakse seda! Usu või mitte, aga leitakse! Kui meil seda mõnikord polegi, siis see traageldatakse külge! Võime rahulikult käed kokku panna ja loojat tänada, et ta meid on kurjast päästnud. Tunned end jälle inimesena, tahad igale vastutulijale kaela langeda, sest oleme kõik ühed kallid inimesed, nii rikas kui vaene! Haarad igast asjast kinni, mis ilus ja hea, loed jälle ajalehti ja raamatuid! Kõikjal näed vendlust ja suurt rahu, töörõõmu ja ideaale . . . Kas sa eile leidsid lehest sõnumi, et meie aurik „Kai" kihutas Norra rannas Inglise aurikule selga?"

Änilane võpatas.

„Ei lugenud. Ja siis?"

„Viisteist inimest uppus, laev vajus põhja!"

Änilane neelatas tummalt sülge.

„Ühes laevaga. Ega ometi meie omad?"

„Mispärast meie omad?" vastas Jürisoo otse helisedes, pooleldi lauldes. „Egas ju meie „Kai" vajunud põhja, põhja aeti Inglise oma!"

„Inglise oma? Inglise oma?" rõõmustas Änilane silmade vajudes mõnuldes kissi. „Ära luiska, et Inglise oma!"

„Jah, Inglise oma!"

„Mitte ei julge oma kõrvu uskuda!" kahtles Änilane.

„Ons see võimalik, et Inglise oma? Sa tahad mulle ainult rõõmu teha ja muud midagi."

August Jürisoo tõmbus pisut ähmi.

„Noh, nüüd hakka veel sinuga maadlema, poiss," pahandas ta. „Ka sina oled säärane, kes elus ainult kõhkleb, kõiges musta ja halba näeb! Tõsi, need olid m e i e poisid, kes Inglise auriku põhja ajasid, ühes kõige prahi ja meestega! Jäta kord ka sina see virisemine ja irisemine ja kõhklemine!"

„Ei . . ." vabandas end Änilane piinlikult. „Tunnen selle üle samuti suurt rõõmu, et põhja vajus Inglise laev ja mitte meie oma. Miks ka mitte! Kas meie poisid vähe on teinud sangaritegusid! Kas või näiteks Sigtuna!"

„Jah, Sigtuna!" hüüatas Jürisoo silmade särades. „Jah, Sigtuna! Oleme tapnud nii, et mees ei tunne meest ja veresõõrid ulatusid pealepoole põlvi!"

„Ja Assamalla lahing!" täiendas Änilane omalt poolt.

„Jah, ja Assamalla!" kordas August Jürisoo uhkeldades. „Oleme igapidi vahvad poisid ja teistest üle, keegi ei tohi meie peale näpuga näidata!"

Nüüd võis Änilane lahkuda. Nad surusid tugevasti teineteise kätt, mõlemal silmaveered rõõmust niisked.

HALL ELU

Kesköö1 oli klubi täissuitsetatud ruumidesse konutama jäänud neljaliikmeline laudkond, arvestamata kaht malehullu piljarditoas. Tühjades ruumides olid tuled juba kustutatud, põlesid ainult veel mõned üksikud hämarad silmad. Raske polstermööbel õhkus nagu kütis kibedast suitsuvingust, mida ta päevast päeva ja aastast aastasse hoolega endasse oli imenud. Hämarasse einelauaruumi oli valvele jäetud üksainus vana kõverate jalgadega kelner, Triks, ja see tukkus käsipõsekil aknalaual, näost kahvatu ja kollane nagu laip. Raadio, mis tasakesi nurgas ragises, laulis talle parajasti nukrat koraali. See sisendas mulje, et all tänaval ootab vana Triksi juba koguduse surnuvanker mustade meestega.

Klubis viibiv laudkond koosnes professorist, dotsendist, magistrist ja heliloojast. Meeste tuju oli lõbus, ja peagi leegitses kohvikannu all rõõmsasti piirituse leek, keetes uut kohvi likööri juurde. Magister Sild, väikesed punased silmad sarvprillide taga pilukil ja ähmased, jutustas laudkonnale oma jahilugusid, olles eriti vaimustatud ühest graatsilisest sokust, kes oma sirgetel ja nõtketel jalgadel nagu pillirookeppidel hõljudes metsatüvestikus ta püssiraua ette libisenud. „... märkan teda äkki, ja alles siis, kui ta on minust vaevalt viiekümne sammu kaugusel. Seisan liikumatult paigal nagu tulp, ta vaatab mulle pingutatult ja umbusklikult otsa. Ma ei saa teda tulistada, sest kui ma teda märkasin, seisis püss mu kõrval, laad vastu maad. Tean, et kui ma haaran ta palgesse, on sokk juba läinud! Ta liigutab oma elastseid kõrvu ja

veab õhku laiade sõõrmetega. Siis jääb ta rahulikumaks. Hakkan püssilaadi ettevaatlikult jalale lähemale tõstma, tasa ja väga pikkamisi. Laad tõuseb kõrgemale ja kõrgemale, saan selle juba paremale käsivarrele tõsta. Siis sokk võpatab, viskub üles kõrgele ja lendab suures kaares metsa alla nagu nool. Kuid mina pole vähem väle: kihutan talle sinna välkkiirelt peotäie tuliseid haavleid järele. Röögatus! Hall kogu prantsatab sõnajalgade vahele maha ... Käes! Kui jooksen talle ragistades lähemale, hüppab sokk uuesti jalule ja kaob imelikult vänderdades võssa. Koht, kus ta oli väherdanud, punetab värskest ja soojast verest. Küll ma su varsti kätte saan, rõõmustan ma lapselikult. Küll sa jooksed varsti verest tühjaks. Nõjatan seljaga vastu männitüve ja teen rahulikult ühe suitsu. Siis ..."

Magister ei saanud rahulikult lõpetada oma jahijuttu, sest dotsent Soo kippus ka ise midagi lobisema, rebis heliloojat käsivarrest ja tõmbas ta endale lähemale. Helilooja raske pea kaotaski tasakaalu ja kolksatas kuulekalt dotsendipoolsele õlale. See sokulugu oli dotsendile elavalt meelde tuletanud üht teist jahilugu, mis oli eelmisega üldjoontes hämmastavalt sarnane. Ta peab nüüd selle edasi jutustama, saagu mis saab. Ta hakkas jutustama piltlikult ja elavalt nagu mõni edev näitleja:

„Ma jalutasin esmaspäeva õhtul jõe ääres, ilm oli suurepärane, päike vajus udusompu nagu vihmamerre. Äkki ma märkan, et all jões palkidel istub ilus tütarlaps ja solistab vees oma paljaid jalgu. Ta on nii ilus, et ma ta esimesest pilgust võpatan. Ta kõrval on üsna suur reisikartong ja sellest ma järeldan, et tütarlaps on kindlasti pärit kuskilt maalt. Jään muidugi seisma ja otsin jutuvõimalust. Ei leidnud muud midagi paremat, kui et

hakkasin teda hoiatama, et jõgi on palkide kohalt väga sügav ja neelukohaga. Ta vaatab kõõrdi üle õla mu poole, aga ei vasta midagi. Kordan oma hoiatust teistkordselt — kuigi mõttetult, sest tütarlapse jalad ulatuvad kindlasti jõepõhja ja neelukohast pole seal juttugi. Istun vähe maad temast eemal kaldaservale. Nii halb joonistaja kui ma ka olen, kritseldan siiski paberilipakale viletsa lepalehekujulise südame ja torkan sellesse armunoole nagu haralise kadakapulga. Siis libistan lehekese ühes väikese pühendusega vette. Vesi kannab selle kuulekalt otse palkide poole. Tüdruk on aga lugupidavalt jonnakas, leht libiseb tema jalgade juurest mööda, teeb seal paar tiiru, kuid asjata... Varsti tõuseb see näkk püsti, tõmbab kingad jalga, kartongi käe otsa ja — linna poole! Mina järele, peaaegu ta kannul! Sulipoiss ma pole, aga seekord sattusin siiski hasarti. On juba suur hämarik, kui jõuame linna. Põgeneja astub esimesse kauplusse, et jälgijat kaotada. Alustan vastutuleva tuttavaga juttu ja lõpetan selle alles siis, kui tütarlaps kauplusest väljub ja minust möödub, silmad häbelikult maas. Ta ei olnud minu peale pahane, ta oli enam häbelik ja saamatu, ta nagu püüdis põgeneda oma saatuse eest. Käin jälle ta kannul kuni sillani, sillalt turuni. Pagan võtaks, kui kaua ma nõnda lippan! Ahaa! Ta vaatab tagasi, ta näib väsivat, ta näib uskuvat, et ma võin kas või kümme aastat ta kannul käia. Lippaks ta mõnda õueväravasse ja ilmuks sealt alles hommikul tagasi, ikka ootaksin ma teda väljas tänaval! Saatus! Olen ta küljes kinni nagu painajalik unenägu, millest ei saada ega saada lahti. Et see tundmatu on provintsist, see on mulle nüüd enam kui selge, sest tal ei ole kuhugi põgeneda ja ta on nii abitu ja saamatu. Reisikartong hakkab tal juba sõrmi soonima ja kätt väsitama. Siis..."

Siis parajasti dotsendi jutustuse haripunktil ragistas keegi saali ukse kramplukku. Sisse astus pikk ja kõhetu klubiliige Rängel, uduvihma tõttu mantlikrae üles tõstetud. Ta näis olevat tusane ja sarnanes oma kondise näo ja seitsmepäevase tüügashabemega kodutu või heinakuhjades ööbijaga. Tusatujus oli ta otsinud mõnd mõnusat päästerõngast — klubisõpra, kuid sattus temale endale üsna ebameeldivasse laudkonda. Sest juba hüüti talle sealt lärmikalt vastu:

„Näe, Rängel! Olge meheks, visake mantel varna ja istuge meie juurde! Hei, vana Triks, too siia veel üks tass ja klaas!"

Kuigi Rängel oleks otsekohe kannal ringi pöördunud ja klubiruumist kadunud, tassis professor Kure ta peaaegu vägivaldselt lauda. Ta kõõritas pisut sapiselt dotsendile, kellega tal oli alles mõne nädala eest pikem poleemika ajalehes lõpule jõudnud, milles dotsent lõpuks külma vere kaotas ja lausa sõimama pistis. Seljakile diivanile vajudes rebis punase ja pondunud näoga professor osaliselt selle äsjalõppenud poleemikahaava uuesti lahti, kuigi mitte pahatahtlikult. Ta ütles:

„Härra Rängel, tõsi, ma austan teid siiralt kui kirjanikku, andekat kirjanikku, aga ka mina ei saa aru ... miks te lõpmata neist väikestest, hallidest ja igapäevastest inimestest kirjutate! Miks te ikka mööda aguleid ja külatanumaid kolate?! Te kirjutate tingimata huvitavalt ja te olete andekas inimene — ma ei ole meelituste ütleja — aga miks te näiteks ei kirjuta haritlastest? ..."

Dotsendi nägu vajus muhelusest irvakile, sest ta märkas, kuidas Rängeli silmad vibalesid neid sõnu kuuldes ja kuidas ta sattus kohmetusse. Nüüd pani professor oma pehme ja sooja käe Rängeli õlale ja andis talle isalikku ja kallist nõu:

„Kirjutage linna elust, noormees, kirjutage aedlinna, südalinna elust, aga mitte agulist! See oleks hoopis midagi muud! Ja mis on lõpuks maaelu, küla — rämps! Kirjutage haritlastest — noh — professoritest, dotsentidest, ja minupärast kas või näitlejatest!"

Rängel kehitas end toolil ja arvas, et kas poleks parem üles tõusta ja sõbralikult jumalaga jätta.

Lüües pilgu dotsendile, kes äsjases teravas ajalehepoleemikas oli ajanud umbes sedasama küla ja linna joru, nägi ta selle lapselikku kahjurõõmu, mis pani ta ähmased silmad põrgulikult särama.

Nüüd otsustas Rängel vähemalt viieks minutiks oma toolile jääda. Ta pidi professorile vastama, ja kui ta talle vastas, siis oli see vastus kõige enam mõeldud dotsendile.

„Kirjutage linna elust ... kirjutage südalinna elust ... kirjutage haritlastest!" osatas ta tusaselt. „Mis te mõtlete selle linnaga? Kas küla, milles elab mõnikümmend tuhat elanikku ja millest tubli talupoiss, kui ta kaks sõrme suhu paneb, võib vabalt üle vilistada ja oma sõbra vastava signaaliga õhtuks pomme tõstma kutsuda? Säh, teie linn! Ja kui juhtud elama maja teisel korral, näed igas neljas kaares põlde ja heinamaid, kuuled niidumasina lõginat, tunned kesasõnniku lehka. Mis ma peaksin kirjutama näiteks dotsendist, magistrist, professorist?"

Dotsent ja magister tuksatasid ebameeldivalt, sest nad nägid, et Rängel oli hakanud mõte-mõttelt ikka enam ägestuma ja sõnu otse raiuma.

Ja Rängel raius:

„Ärge tehke suuri silmi, kui kuulete, et ma ei eelista haritlast maaelanikule või nagu nüüd on moodi läinud ütelda — hallile, igapäevasele inimesele. Kui ma näiteks mõne dotsendi, magistri või professori nattipidi õppetoo-

lilt alla kisun ja auditooriumist välja tirin, see tähendab, kui ma ei arvesta tema kutse ja eriala kitsapiirilist tarkust, siis jääb temast kirjanikule järele üsna igapäevane „väike inimene", kes elab samuti nõndanimetatud „halli elu". Tema elamused ei ole palju rikkamad kui aguli- või maaelanikul, tema kired tugevamad, vaist ja mõte teravamad! Kas te arvate, et kui toppida tavaline haritlane või linlane romaanikangelaseks, kui panna talle kuldhambad suhu, viikidega püksid jalga, tõmmata talle valge vest selga, lasta teda võõrsõnu kogelda ja võõraid mõtteid kokku plagieerida ja kerjata, et siis kirjanik on maha saanud meistriteosega, mis euroopalikul tasemel, — ükski mees ei jää lordist alla! Oh teid kirjanduslikke kadakaid! Oh teid monoklinäljaseid! Kas arvate, et loodus on loonud kehalise töö tegija äbarikuna, et tema hing on jäetud sööti, et temal puuduvad niisugused tunded nagu armastus, õnn, rõõm, viha, põlgus, ausus, suuremeelsus, eneseohverdus, kättemaks, et kui tema armastab, end ohverdab, kätte maksab, vihkab, põlgab, et see on siis kindlasti alaväärtuslik ja hall. Härra dotsent, kui ma näiteks peaksin teist tõetruu ja psühholoogilise romaani kirjutama, siis te oleksite selles paratamatult „hall" ja „väike, igapäevane inimene"! Sest teie siseelu on ikkagi väga elementaarne!"

„Kurat, mis see nüüd tähendab?" hüüdis professor peast kinni haarates. Ta kartis kaklust ja löömingut ega teadnud, miks Rängel dotsendile niisuguseid teravaid kaikaid pildus. Sest professor oli nagu rasvane ja heasüdamlik sügisene lammas, kellel silmad villa kasvanud ja kel seepärast puudus ülevaade kõigest sellest, mis sündis ta ümber.

Klubi tagumistest ruumidest ilmusid nähtavale malehullud, kellel lõpuks oli kodu meelde tulnud. Üks neist

oli väga erutatud ja näost punane ja pahvis pika Wallace'i-pitsi otsa pistetud sigaretti, rääkides seejuures midagi india avangust ja lipugambiidist. Nad ei märganud klubikaaslasi jumalaga jätta, vaid mässisid kähku, käte värisedes sallid ümber kaela ja kadusid. Nende järel lahkus otsekohe ka Rängel, tehes laudkonnale hajameelse peanõksu. Uks ta järel langes paukudes kinni, kuid see ei tulnud Rängeli meeleavaldusest, vaid tõmbetuulest. Ent professor tuksatas ehmudes, nagu oleks ta ühtlasi oodanud revolvrikuuli. Lauas valitses imelik ja segane vaikus. Helilooja imes huuli.

Siis müksas professor magistrit küünarnukiga:

„Mis siis edasi sai?" küsis ta.

Magister kibrutas laupa ja jutustas, kuigi tujutult ja sunnitult:

„Jah, nõjatan seljaga vastu männitüve ja teen rahulikult ühe suitsu. Siis hakkan teda taga ajama, aga ma ei saa teda siiski kätte. Rada on küll verine, sokk aga maha ei jää! Jändan nõnda mitu tundi. Lõpuks, kui ilm juba hämaraks veab, toon isakodunt koerad, need võtavad ta varsti kinni. Aga koerad on ta hirmsasti lõhki kiskunud. Ta röögib nende käes nagu rattal. Kui ma jaole saan, elab ta veel. Ma olin ta mõlemad esimesed jalad puruks lasknud, need rippusid tal vaid veel nahkapidi küljes."

Aga mis sai sellest tütarlapsest, keda dotsent esmaspäeval jälitas? Dotsent oli muutunud kidakeelseks, ta vastas pärimistele ainult kuivalt ja lakooniliselt:

„Noh, eks kätte sain ma ta ikkagi, veel samal õhtul!"

Oli ilmne, et meeste tuju polnud enam kuigi hea, et ilus õhtu oli rikutud.

„Kuradi kirjanik niisugune," kirus professor oma laiu atleediõlgu raputades. „Küll on ikka kreatuur!"

Einelauaruumis lõpetas raadio neegrimuusika. Mängiti hümni.

KUNST JA ROIM

Kunstnik Jürise pea huugas mitu nädalat pärast oma juubelipäeva tuhandeist meelitussõnust. Need paukusid ja surisesid ta kõrvus nii unes kui ilmsi: „Meister! Virtuoos! Värvivõlur! Suur inimene! Kallis seltsimees!..." Ja peale selle lõpmatud õnnitlused, õhtusöögid austajate ringis, ümbrik „reaalse sisuga" ja juubelinäitus kuskil endiste härraste varsatallis.

Imelik, selle asemel et Jüris oleks käinud ülevas tujus ringi, oli juubelipäev teinud ta hoopis nukraks ja mõtlikuks. Ta otsis oma mõtetele üksindust, jäi sageli kesköönì, tihti koguni hilishommikuni oma suurde töötuppa, mis asus sadamarajoonis, endises fotoateljees. Seal võib-olla just üksinduse mõjul oli ta mõtete lõppkokkuvõte vägagi sünge: kogu minevik kunsti teenides on olnud üksainus vaevlemine, nii hingeline kui kehaline — ja selle kõige tulemusena, veider küll, mõnikümmend maalingut, väga habrast, mõttetut ja tühist eset halastamatule ajahambale. Pikk minevik pole talle pakkunud midagi, mis toob siis veel napiks jäänud tulevik! Küllap see kujuneb vaid vaikseks mõõnamiseks viletsale paiukimehe armuleivale, pikaldasele roiskumisele igaveseks unustamiseks.

Üks öö andis Jürisele siiski huvitava, juubelimeeleoludega seoses oleva groteskse elamuse, mis võib-olla oma kummalisuse tõttu hakkas isegi pisut leevendama Jürise tuska. Sajune oktoober oli tol ööl tuult täis puhunud ta suured, hämarad ateljeeruumid. Avarad, valged eesriided tohutu klaasseina ees liikusid nagu laeva

lahtirullitud purjed. Ja väljas vinguv ning mühisev tuul andis mulje kohisevast merest, mille lainetel triivib laevavrakk ainsa pääsenud mehega meeskonnast.

Jüris istus poodiumi servale, avas raudahju ukse. Ta pildus väikesse ahju halujuppe ja läitis need tulemasinaga. Külm plekk hakkas praksuma, roostelõhna ja soojust levitama. Hiljem pisut suigatanud, avas Jüris silmad parajasti hetkel, mil täiskuu oli pääsenud pilvede tagant välja, heites oma helgivihke pikale eesriidele, mis rippus klaasseina ees laest maani. Tontlik öö, sest juba peitis kuu end uuesti pilverünga taha — kadus kummitav valgus ja suur ruum muutus peaaegu kottpimedaks.

Kas see polnud karjatus, mis kuuldus eemalt sadamast. Kas seal keegi ei hüüdnud appi?

Seal oli tõepoolest midagi lahti, seal tõepoolest keegi karjatas.

Siis kõlas püssilask. Siis jälle vaikus.

Alla linnale vaadates ei näinud Jüris pimedikus midagi, öine linn vaid kustutas nobedasti oma aknaid.

Viivu pärast kuulis Jüris nagiseval trepil reetlikke samme, mis tõusid üha kõrgemale, kähku, pooljoostes. Siis peatusid sammud ukse taga, ja seal nüüd vististi loeti taskulambi valgel ukse nimekaarti. Täiesti ootamatult aga hakkasid sammud ukse tagant edasi ülespoole kõpsutama, kajades trepil, mis ei viinud enam üürituba-desse, vaid pööningule. Jüris avas ukse ja keeras koridoris lambi põlema: ta nägi ülal pööningu-ukse ees kahtlast meest, paberikomps käes, millest mees nähtavasti oli midagi söödavat nokitsenud. Nüüd oli mees närimise järele jätnud ja vaatas ehmunult alla.

„Keda sa otsid?" küsis Jüris. „Kas sa ei näe, et see trepp viib pööningule?"

„Miks ei näe," vastas mees. „Ja miks sa arvad, et ma ei või pööningut otsida?"

Samal ajal all õues paukus värav, mees lõi kõrvad kikki, muutus väga rahutuks. Ja kui varsti all nagises koridoriuks, astus mees kähku trepilt alla Jürise juurde.

„Kas teil pole minu jaoks tööd, härra?" küsis ta hääle värisedes erutusest. „Tööd — poseerimiseks ... Olen varemalt juba mitme kunstniku juures seda tööd saanud, olen igapidi vilunud, istun rahulikult ja liikumatult ..."

Tüüp oli tõepoolest huvitav: habemesse kasvanud, kohlatanud ja kiprunud nägu, haledad, vesihallid, klaasised silmad. Kogu ilmes aga midagi deemonlikku, roimarlikku, kuid ühtlasi abitust ja nukrameelsust.

„Astu sisse!" ütles talle Jüris pärast põgusat silmitsemist.

Ja kuuldes all kõmpivaid samme, ei oodanud mees teist kutset, vaid libises kähku ukseavausest tööruumi.

Jüris juba taipas, kellega tal on tegemist. Ta keeras ukse lukku ja palus tulijat istuda. Sest sündmused pidid järgnema iseenesest ja loogiliselt. Ja juba koridoris jõudsidki sammud ateljee ukse taha, kolme mehe kärmed sammud. Siis torises seal hääl nimekaarti lugedes: Gustav Jüris, maalikunstnik ...

„Ah Jüris! ..." osatas teine hääl. „Seesama Jüris, kes sai hiljuti viiekümne-aastaseks. Riik pistis talle kolmsada viletsat krooni ümbrikku, nii et hale oli vaadata ... Aga vargapoissi me küll siit ei leia, kurat teab, kuhu ta lipsas!"

Ja mehed hakkasid trepist alla laskuma, et jätkata põgeniku otsimist.

„Miks need mehed sind taga ajavad?" küsis Jüris oma modellilt.

„Vaevalt et mind!" ütles mees vastu, nüüd juba südikalt.

„Aga keda siis sadamas tulistati, kui mitte sind?"

„Kas kedagi tulistati sadamas?" küsis mees teeseldud uudishimuga.

Jüris viskas kiired sammud ukse poole, et peatada tagaotsijaid, keda kuuldi all trepikojas kolistavat. Sest ta ei tahtnud lavastada kahtlase ja tagaotsitava vargapoisi varjamist.

Kuid mees viskus talle uksele ette, käed laiali ühelt piidalt teisele, nägu moondunud haledaks grimassiks, hääl halisev nutust.

„Ärge seda tehke, kallis sõber!" anus ta. „Näete mind ... viletsat... õnnetut ... Siin ma olen ..."

„See on tõsi, siin sa oled!" möönis Jüris naeratades. „Aga küllap sa tegid all sadamas „ilusa otsa", muidu sind ei aetaks mööda linna taga!"

„Ilusa otsa?" ohkas ja hüüatas mees üllatunult. „Ah arvate, härra, et tegin all sadamas ilusa otsa! ... Ei midagi niisugust: näppasin ainult öövahilt leivanatukese, mis naine talle ööseks kaasa oli pannud, ja siis löödi põrgulärm lahti. Kui jooksma pistsin, hakati mulle suurtükkidega tagant järele kihutama! Sellesama leivanatukese pärast! „Ilusad otsad" on ainult magusad muinasjutud! Nüüdsed ajad on niisugused, et kui tahad käe võõra mehe taskusse libistada, on kuri sul kohe kaelas! Ilusaid otsi tehti siis, kui elul olid avaramad piirid, kui suured linnad olid käes tuuseldada. Ega ma naljapärast läinud vaese öövahi leivanatukese kallale ... Teedki mõnikord ilusa otsa ja puhta töö, nii et võid rõõmust kaks sõrme suhu pista ja vilistada: meistritöö, seda ei nuhi ükski pagan üles! Elad oma kaks-kolm aastat muretult, kõik on vait ja vaga — lugu hakkab endalgi unu-

nema. Aga siis ühel heal päeval nabitakse sind ootamatult kinni: vana „meistritöö" on avalikuks tuhnitud ja sul ei jää muud teha kui käsi laotada ja kergemat karistust paluda . . ."

Mees pistis sõrmed kuuetasku ja murdis paberi seest öövahi leiba, hakates seda isukalt närima.

„Väga räbal on nüüdsel ajal vargapoisi elu, uskuge, härra!" veenis mees. „Ajad pole enam endised!"

Politsei oli lahkunud, õuevärav kolksatas kinni. Mehe hallid silmad läigatasid klaasiselt.

Jüris käis pikal sammul ateljees edasi-tagasi, käed seljal.

„Või räbalasti käib ka vargapoistel viimasel ajal käsi," mõtles ta endamisi. „Nii et mitte ainult kunstirahval, vaid ka vargapoistel! Kaks kõige viletsamat asja: kunst ja roim!?"

Tõepoolest kummaline aeg ja paradoksaalne elu!

Jürise mõtlik nägu märkis ühtlasi naeru ja tuska.

Kaks kõige viletsamat asja: kunst ja roim! . . .

Nüüd avas Jüris ukse ja laskis mehe välja, kes kadus pimedasse koridori nagu vaim. Polnud kuulda tema samme, ei allaminevaid ega ülesronivaid, pimedus näis olevat mehe endasse imenud.

Jäädes üksi oma pimedasse töötuppa toolile, põlev piip hambais, oli ta silmist visa lahkuma selle teise hädaldaja, kannataja armetu kogu piida najal, kelle viirastuslik kuju ikka veel näris öövahilt näpatud leiba ja jutustas oma raskeid elumuresid . . .

EELHIRM

Nigel molkus oli see metsaülema kümneaastane poeg; pikk ja kõhn. Kevadel ta tuli linnakoolist koju, roheline kuldservadega nokats peas, tumerohelise kuue varrukad narmaskil ja määrdunud, põlvpüksid lühikesed, luised põlvekedrad paljad. Ta nägu oli luibak ja punetas tedretäppidest, ta pealmine huul oli pikk ja kummis, ta vildakad manduja võhkhambad olid alati nähtaval; ta punased juuksed olid püsti nagu noore kuke hari, ta silmad olid imeväikesed, punakashallid ja vilasid võikalt kumerate prilliklaaside taga. Ta ei leidnud enesele mõisa õuelt sõpru, kuigi seal liikus ja käratses suur parv asunikkude lapsi. Ta ei sallinudki neid, ta käis üksi, kepp käes, ja kui talle kuskil puiestikus või jalgteel vastu juhtus mõni asuniku poeg, peatas ta selle, torkas oma kepiotsa selle mütsi alla ja paiskas mütsi õhku. Siis pöördus ta ise ümber ja läks vilistades tuldud teed tagasi. Aga kui juhtus vastu kaks-kolm poissi, siis kõõritati pahuralt, sõimati pisut ja saadeti kivi tagant järele. Kuid tüli ei läinud kunagi lausa lõkkele, — poisid sudisid häärberi suurelt eestrepilt oma kivisesse tarru ja metsaülema poeg endise valitseja ilusasse aedmajja.

Kevad poetas linnast maale veel teise õpilase, asunduse sepa kaheteistkümne-aastase poja. See oli tüse poisinolk, juuksed kahe nulliga nudiks pöetud, lõua all rasvakott, lohud põskedel: ta oli toidul linnas oma tädi juures ja sinna küütis sepp hoolikalt toidumoona ja raha, sest poeg Juss oli ta ainus laps. Koju jõudnud, kooris

Juss end juba esimesel päeval koolimundrist lahti ja ruttas palja jalu ja särgiväel mõisa poriseile tanumaile, et oma mulluseid sõpru üles otsida. Kolm-neli lehma ja lammast ees, koeraklutt kontsas, tuli tal neid lõuna eel mitmeid koju, määrdunud, räbalased, sõrm või varvas kinni mähitud; või temast kihutas tanumal mööda nurmelt tulnud tühi sõnnikuvanker, mullune sõber tragilt püsti põhilaual.

Kuid ... võõraks oli jäänud sepa poja Jussi ja asunikkude poiste vahekord pika talve jooksul. Võõristades vaatasid poisid koju ilmunud Jussi, naeratasidki võib-olla algul, kuid nägu tõmbus varsti jälle tõsiseks. Võib-olla põhjustasid seda võõristust Jussi prillid, sest Juss oli hakanud linnakoolis prille kandma samuti nagu metsniku poegki. Ta kaitseprillide klaasid aga olid sinised ja need tegid ta pisut veidraks ja kummaliseks: suur, valge pea ja selle keskel kaks suurt tumedat klaassilma; kui ta eemalt naeratas, siis näis, et ta tumedad klaassilmad ei pilutugi naeruks, vaid vahivad endiselt jäiselt ja salapäraselt otsa. Sepp ise oli oma poja üle uhke ja tõotas igale sepilisele, et ta koolitab oma poega nii kaugele, kui koolid üldse võtavad. Kolm nende sugupõlve on olnud sepad, las neljas viskab nõgise mundri seljast ja asub õpetatud mehena linna. Ning kui isa temast nii sepilistele kõneles, seisis Juss ise sealsamas piida najal, pisut häbelik, mõni paks õpperaamat kaenlas, et jälle vana lõhmuse alla õppima minna. Ta oli oma siniste prillide tõttu erakuks jäämas, sest asunikkude poisid kippusid teda pilkama ja tema kulul rumalat nalja tegema.

Kuid ühel päeval, kui Juss maanteel jalutas, jooksis ta juurde neli asunikupoissi. Need olid täna väga sõbralikud ja naersid juba kaugelt nagu vanad sõbrad.

„Juss, tule meile appi ... aga kohe!" sosistasid nad

salapäraselt, lõõtsutades. „Aga ainult siis, kui sa oskad vaikida! Sest mängus on miljonid!"

„Oskan vaikida!" hüüdis Juss siiralt, valmis kas või elu andma talle usaldatud saladuse eest.

Siis ütlesid asunikupoisid:

„Tule siis meiega Hundimäele kaasa, me leidsime sealt vanaaegse koopa. Selle seintel on salakirju näha ja põrand kõmiseb imelikult... Ja selgesti on näha kinnimüüritud ukse koht... see võib viia salakäikudesse ja rootsiaegsetesse kullakeldritesse..."

Juss tõstis sinised prillid hetkeks laubale ja vaatas poisse tunnistavalt, silmad pilukil.

„Lähme!" ütles ta siis vapralt. „Tulen kaasa, murame salaukse lahti, tungime kullakeldrisse!"

Oma kaheteistkümnest eluaastast hoolimata ta sõnad olid karmid nagu vandeseltslase omad.

„Ja kulla, mis me leiame, jaotame ühetasa?"

„Ühetasa!"

„Siis muudkui Hundimäele!"

Nad hüppasid maanteekraavi, jooksid kükakil rukkivälja peenrale — sest asi nõudis ettevaatust — ja sealt metsa.

„Usume, sa oskad kindlasti neid salakirju lugeda!" ütles üks asunikupoisse Jussile.

„Arvan, et kindlasti," vastas Juss talle tähtsalt.

Nad jõudsid Hundimäele, mis oli kaetud tiheda noore kuusikuga ja millel valendas ümmargusi lubjakive nagu pealuid.

Nad kadusid mäe mustendavasse koopasse, valgustades taskulambiga salapäraseid koopaseinu.

„Siin, näe, ongi salakirjad!"

Seinal leidus tõepoolest imelikke ja veidraid salamärke. Taskulambi valgus liikus uudishimulikult niiskel

paeseinal ja nüüd oodati suure põnevusega Jussi otsust. Nüüd ... nüüd Juss köhatas.

„Need kirjad on vanad ligi viis tuhat aastat," ütles ta hääle värisedes. „Usun, kui ma nende kallal nädalapäevad töötan, siis on saladus lahendatud."

Äkki ta sai selja tagant hoobi ribide vahele, varsti teise, valusama.

„Ärge segage mind," ütles Juss sügava rahuga. „Saladus tuleb lahendada, tulgu mis tuleb!"

Jälle uus hoop selja tagant ja lööja käsi kadus viirastuslikult pimedusse nagu vaimu oma.

„Keegi lõi mind!"

„Lõi? Siis siin on vaimud!"

Juss komistas hoobist ja prantsatas külili vastu koopaseina. Ent nüüd langesid talle poisid robinal selga, lamp kustus, ja pimedas huupi antud rusikahoobid panid Jussi oigama.

„Mis sa siin valetad?" karjuti ta kukil. „Või kirjad on viis tuhat aastat vanad! Alles täna hommikul me nad tegime siia! Ja arvad, et see on mõni vanaaegne koobas? See on ju mõisa endine paemurd!"

Nüüd taipas Juss, et teda oli silmusesse meelitatud, et asunikkude poisid olid ta vastu salanõu sepitsenud. Nad muutusid nüüd üha vihasemaks, üks ähvardus oli hirmsam teisest. Juss oli põrandal kägaras, hunnik poisse ikka veel ta seljas.

„Mis me teeme selle tulevase riigivargaga, selle armetu riigimaade ülemaga, pangadirektoriga, varustusvalitsuse rotiga, selle ei tea missuguse rahva raha raiskajaga? Teeme su, riigivarga, juba enne vagaks, kui sa riigi rahade juurde pääsed! Müürime su elavalt siia paemurdu!"

Jälle kuuldus hoope ja nendest karjatas mitte ainult nuheldav.

Äkki hüüti ärevalt:

„Mis, kus on Juss? Juss on kadunud — valvake koopasuud!"

„Miks!" hüüdis Juss koopanurgast tõrksalt. „Olen siin ja ei mõtlegi põgenemisele! Lööge mind maha või müürige elavalt kinni, te petised, kuid põgenema ma ei hakka! Tahan parem surra, kui kunagi niisuguste alatute üle valitseda!"

Need sõnad ei olnud õieti valitud. Nad otsisid ta uuesti üles ja nüüd ta karjatas mitu korda läbi hammaste.

Ta sai poiste käest armetult peksa selle eest, et ta kandis prille ja tahtis õppida nii kaugele, kui koolid võtavad. Sest kes teadis, kus ja kunas ta võib neid mõne büroolaua taga pigistada, petta, tüssata, paljaks koorida, käsutada ja valitseda nende üle!

Ta sai rängalt peksa, armetult peksa, sai peksa teiste — eelhirmust. Kes teab, mis temaga kõik seal pimedas koopas tehti, sest Hundimäe kupp kõmises tükk aega imelikult, ja pikad kuused seisid üksteise kõrval liikumatult nagu tummad nunnad, kes ei näe ega kuule midagi.

ELU NULLPUNKT

Kõode vanaisa, Jürri Kõo, oli olnud vesiveski ja suurtalu omanik. Tema poeg Hendrik müüs esmalt talu, hiljem veski ja asus linna elama, ostis seal väikese maja ja avas kaupluse. See kauplus oli tugev talurahvakauplus, kus üle linna suurimas valikus veesaapaid, sest neid tal rippus neljalt realt ülal lae all. Samuti ta õuepealses aidas oli linna suurim ladu kuulsaid loogapuid ja kardämbreid.

Kui vana Jürri kolmas võsu Villem endale pärast isa surma jalad iseseisvalt alla ajas, oli juba talurahvakaupluse tagurpidiminek majale mõned valusad obligatsioonid kaela toonud. Juba paari aasta pärast leiti, et võlgadesse sattunud maja tuleks ära müüa, talurahvakauplus likvideerida ja avada mõnes südalinna käidavamas kohas mugav pesuäri pitside ja nööpidega. Seda nõu andis ja õhutas eriti Villemi naine. Ja nii lõpuks hädа sunnil tehtigi: maja müüdi ära, südalinnas avati pesu-, pitsi- ja nööbiäri...

...Kahekümne aasta pärast istus Villem Kõo aguli keldrikorral asetsevas vürtskaupluses taburetil, küünarnukid letile nõjatatud, kõik kümme sõrme juustesse äiatud. Lõunapäike paistis heledasti sisse õuepoolsest laealusest aknast, küündides ainult poole põrandani, ülejäänud osa ruumi jäädes hämaraks, jahedaks ja rõskeks. Kõrvalruumis õmbles Kõo naine singeriga ja kõlistas aeg-ajalt kääridega, muidu aga tundus kauplus kuumal

keskpäeval kõigist hüljatud olevat ega komberdanud ülalt trepist alla ühtegi vanaeite, paar sooja vaskraha pihus. Kõo ees letil valendas sulfiitleht eilse päeva brutosissetuleku kokkuvõttega, mis näitas, et eile on seda koobast külastanud nelikümmend kolm ostjat — nelikümmend kolm neetud vanaeite — kogu ostusummaga alla üheksa krooni!

Kõo viskas minema nagu igavese kaika oma puusepapliiatsi, millega ta iga päev hoolsasti oma tulusid märkis. Siis surus ta end jalule ja hakkas kitsas ruumis oma vilttuhvlitega pehmeid kassisamme mõõtma ühest nurgast teise. Ta tuju oli allpool kriitikat, kui nõnda võib ütelda tuju kohta, sest täna ta oli vaatluse alla võtnud kogu oma mineviku ja elukäigu.

„Mitte ei vea mul elus, mitte ei vea!" raiusid ta pahurad mõtted ärevas kolbas. „Vanaisa oli kihelkonna rikkaim mees — suure talu omanik, vesiveski omanik... Isalgi oli surres oma peavari pea kohal, leinaküünlad põlesid kaupluse aknail, pasunakoor saatis ta austavalt maamulda! Aga mina! Mina! Kahekümne aasta jooksul neljas äri ja ärikoht, ikka järk-järgult südalinnast aguli poole, ikka kord-korralt viletsamad ja armetumad, kuni siia alla rõskesse keldrisse, elu nullpunkti! Tõtt ütelda: ka mu kadunud isal ei vedanud kõige paremini, tema lõi poole osa pärandist läbi, mina ülejäägi! Viletsad punapead: mina ja mu isa! Sest vanaisa oli meil tõmmuvereline, mustade, läikivate ja kädisevate juustega nagu mustlane. Kust punapea uuesti meie sugukonda kargas, seda mõistatust ei ole keegi lahendanud, sest rahvas ei mäleta meie sugukonnas punapäid! Viletsad punapead, ja nüüd kalpsab tänavail ringi kolmas punapea: mu poeg!

Aga kui silmad ringi lüüa, siis näed, et mõni loll ja

loru läheb püstijalu rikkaks, näiteks kas või koolivend Ormus. Hakkas peale lihalauaga turul, aga nüüd on suure karni omanik, viis meest ja naist leti taga nagu lõod... Kahe aasta eest sõitsime koos välja rohelisse, seal jäi tema kätte minu ilus sarvpeaga taskunuga. Jäi ja jäigi! Kas ma talle vähe olen meelde tuletanud, et ta selle tagasi annaks! Ainult naeratab vastu, kord üks vabandus, kord teine: küll saad, oota ometi, ega sul tast häda ole, ei tea enam isegi, kuhu ta jäi, arvatavasti koguni kadunud... Kuid samal ajal, kui ta minuga kõneleb, on tal minu nuga risti püksitasku põhjas!

Pean ma siis käe võõrasse taskusse ajama, kuigi selles on mu oma varandus? Seda mitte! Küll saaks aga sellega hakkama Ormus ise, kui meie osad oleksid vahetatud: tema noa andja, mina võtja! Tema on niisugune mees, sest kõik teavad, mis ta oma karni kaalukuuris maameestega teeb! See sinise näoga sell on tal välja dresseeritud nagu verekoer, tüssab ja petab, nii et kaal oigab vihast. Kuid harva tõuseb kuuris kisa ja kära ja saadakse pettusest aru... Aga mina, vilets punapea, mõõdan oma kaupa vastuoksa: ennem kaal ikka ostja kui enda kasuks! Jah, olen aus, õiglane inimene, võin endale uhkelt rinnale koputada. Ja kas ma vähe olen vaestele võlgu andnud, kuni sama puusepapliiats kaks tugevat risti üle arvelehe tõmbas ja ma paukusin: nüüd lase jalga, eit, meie ei võlgne teineteisele enam midagi! Aus mees oli ka minu isa: võõrad inimesed pühkisid tänava ääres silmi, kui ta põrm pasunakoori saatel oma päriskoju liikus. Vanaisa... see oli olnud teistsugune mees, kõneldakse, ta on istunud mitmed korrad vanglamüüride taga! Ta polnud mitte just päris õige ja aus..."

Kõo sammud hakkasid ägedamaks ja pikemaks muutuma. Ta pea ähvardas häbist lõhkeda mõtte juures, et

vanaisa oli istunud korduvalt vanglamüüride taga! Vanglamüüride taga... vanglamüüride taga!...

Äkki jäi Kõo seisma ja kuulatama: ülalt õuest hakkas kuulduma appihüüdeid. Hüüdja näis olevat majaperemehe poeg, kes nähtavasti oli tülli läinud Kõo punapäise pojaga, mõlemad kümneaastased poisid. Nüüd see hädapill nähtavasti oli lennutatud kaevu kõrvale selili kividele ja karjus, mis hääl andis. Kuid ta karjus asjata, sest ta isa ja ema polnud parajasti kodus.

Juba Kõo kuulis, kuidas ta naine viskas teises toas käärid masinale, tõusis püsti ja krabistas laealuse akna juures, et seda avada ja tüli vahele astuda. Kuid nüüd tõmbas Kõo vaheukse lahti, näost punane, lõõtsutades ärevusest:

„Jäta aken rahule!" hüüdis ta. „Mis see tüli sinusse puutub, jää, kingsepp, oma liistude juurde!"

Naine lõi ehmunud pilgu mehele nagu hullumeelsele, ja tükk aega valitses all keldris vaikus.

„Aga meie poiss peksab ju peremehe Eedit, kas sa ei kuule?" ütles nüüd naine tagasihoidliku kartusega.

„Miks ma ei kuule!" paukus vana Kõo tõepoolest peaaegu hullumeelsel ilmel, silmad vihast ässis: „Las annab, las peksab, ütlen! Las ta müdib selle Eedi kondid nii pehmeks, et ta magab kolm kuud villakorvis!"

Ning vana Kõo hüppas akna juurde ja lõi selle uuesti paukudes kinni.

Väljast kuuldus tumedaid mütsatusi ja röögatusi, mütsatusi ja röögatusi, mütsatusi ja röögatusi...

„Nõnda, nõnda!" parastas Kõo, kuna naine aga käed kokku pani ja hirmunud pilgul üles laealusesse aknasse vahtis, kust ta ei näinud midagi muud kui õunapuulatvu. Ta tuksatas iga mütsatuse ja röögatuse puhul, kuid vaikis.

„Mispärast sa tahad vahele minna, kui meie poiss on peal ja meie poiss müdib?" küsis nüüd Kõo leebemalt. „Mis tal seal Eedi seljas viga on? Kas sa ei märka, et meie poiss kannatab alaväärsustunde all, et käib ümber nagu kuutõbine. Las ta nüüd ratsutab teise turjal, ja veel parem, et just majaomaniku Eedi turjal! Las hakkab endasse usku ja julgust koguma, las hakkab oma rusikat ja jõudu austama ja hindama... Mõtlesin täna pikalt oma elu üle järele, ja ma arvan, et ma leidsin nüüd elu võtme ja nii mõnegi kasuliku mõtte."

Ning ta rassis edasi:

„Poissi tuleb hakata teisiti kasvatama! Tänasest peale keelan kauplusest kompvekkide ja saia võtmise oma käega ja ilma loata: las ta hakkab ise varastama ja näppama!"

„Ise varastama..."

Ja naine lõi käe ruttu suu ette, et mitte jätkata neid hirmsaid sõnu.

„Just, las ta hakkab neid ise varastama ja näppama! Kas mina või mu isa on kunagi varastanud ja vangis istunud, ahhaaa? Ei ole! Aga kas vanaisa istus? Istus... korduvalt! Istus korduvalt ja ostis endale talu ja ostis vesiveski! Pane nüüd tähele, naine: kui meie, viletsad punapead, tahame elus kõrgemale tõusta, siis ei saa seda enam teisiti, kui meie sugukonda peab sugenema — peen suli! Pane tähele: peen suli! Suli, kes tasapisi näppudega ja peaga töötab ja seejuures jääb ausaks ja lugupeetud kodanikuks! Mitte vang, mitte vang! Minu vanaisa päästis maanteel vankris tukkuva randlase räimekoti suu lahti ja täitis oma tühja kaeratorba: väga lihtsalt aurasid tervel perel värsked räimed lõunaks laual! Niisugune oli minu vanaisa maailmavaade! Koolivend Ormus, lihunik, jättis minu ilusa luupeaga noa enda kätte ega anna teda

enam kunagi tagasi. Ka tema võtab maailma elu õigest küljest. Mina aga sain isalt suure talurahvakaupluse, hallitan aga mõne aasta pärast keldrikorra vürtskaupluses!"

Tilises kaupluse äbarik uksekell. Kõo lõi võiduka pilgu naisele, astus vaheuksele ja ütles viimselt:

„Jah, naine, meil puudub suli, peen poiss! Kõik meie hädad tulevad sellest! Nüüd aga kõrvaldame selle vea, meil on veel olemas kolmas punapea! Usu, nüüd hakkab meie elu varsti tasapisi nullpunktist kõrgemale kerkima!..."

Ta avas laealuse akna ja ütles õues tülitsevale pojale õige mahedal ja rahulikul häälel, isalikult ja tunnustavalt:

„Poja, selleks korraks vahest siiski Eedile aitab, mõtle järele!"

Ta sulges akna rahuldustundega, oli näilikult õnnelik ja uskus oma uut elumõtet nagu kallist võluvahendit.

PÄÄSTEKANGELANE

Härra Mõrd ilmus peaaegu igal hommikul puiestikku jalutama ja enamasti ikka samal ajal, kui lapsetüdrukud kärutasid ja kõnnitasid oma riiakaid hoolealuseid liivakastidesse mängima. Need aeg-ajalt kohaletilkuvad vankrid olid nagu elavaks baromeetriks, sest mida rohkem vooris neid sinna liivakastide juurde kokku, seda soojem, ilusam ja päikesepaistelisem tuli päev. Või kui nad sealt lahkusid rutates, ülepeakaela, siis nad nagu tõelised baromeetrid kunagi ennustasid äikest alles siis, kui sinine pilv juba oli kihutanud oma ääre silmapiirilt kõrgele ja tümistas ähvardavalt lahingutrummi.

Härra Mõrrast oli saanud aja jooksul nagu mingi puiestikuvalvur: käed seljal, kõmpis ta siin jalgteil ühest otsast teise, silmad jälgisid hoolikalt liiklemist ja elu. Ja imelik — poetas mõni kodanik pingil saia nosides paberi maha, seisatas Mõrd hetkeks ta ees, hurjutas teda ja sundis paberi korralikult prügikasti viskama. Kippusid poisikesed kivide ja kaigastega puid loopima, paiskas Mõrd paari kurja sõnaga vallatu jõugu laiali. Või kiskus mõni viinaaurus väsinud öömajatu end pingile magama, koputas Mõrd kepiga ta saapatallale ja tuletas mehele meelde, et pingil magamine on keelatud.

Nii kõndis Mõrd puiestikus nädalast nädalasse, kuust kuusse, aastast aastasse arsti nõudel: jalutada, jalutada ja jalutada ja pidada ühtlasi karmi dieeti; koju minnes lubati tal närida ainult mõni toores porgand ja lurpida taldrikutäis piimasuppi — sest tervis tal kippus röö-

paist vägisi välja. Nii need igapäevased jalutuskäigud muutusid lõpuks monotoonseks ja igavaks ning polnud ime, kui Mõrd jälle algatas juttu mõne pingil-istujaga. Ta juhatas maameestele ametiasutisi, andis neile oma napist tagavarast juriidilist nõu, laenas mõnele nutjale naisele kojusõiduks piletiraha, — ühe sõnaga, mängis üldse mingit päästjat ja aitajat.

Ühel udusel hommikul kõndis Mõrd jõe kaldal, linn oli veel vait ja vaga ja harva mürises eemalt mäest mõni varajane piimavanker alla. Ülal lõhmuse ladvas võttis hakk juba hommikueineks väikese halli lepalinnu, ja asjata viskas Mõrd oma kepi hirmutamiseks üles puulatva: hakk lohises sealt minema ühes oma saagiga prefektuuri tõrvatud katusele, mis helkis puude vahel sinisena nagu tükk järve; tõepoolest nagu tükk järve, ja nii tõetruu, et Mõrd kuulis ta pinnal isegi mõlade solinat.

See solin nähtavasti polnudki pettekujutus, vaid ta näis tõepoolest kuskilt tulevat — ja keegi niutsus. Mõrd teritas silmi ja kõrvu, kuid puiestik kahel pool lõppes halli uttu ega olnud seal midagi näha. Kuid niutsumine kestis edasi, nõrk, vaevalt kuulduv niutsumine, nagu nutaks kuskil naine kummuli padjas.

Otsides erutatult hädalist ei tea kust, märkas Mõrd äkki, et üsna ta jalgade ees all jões vastu kalda tsementmüüri liigub veepinnal mingi must kogu. Võtaks saatan — koeranäru, üsna ninapidi vastu kaldamüüri, väsimusest veel vaevalt-vaevalt liikudes, iga hetk vajumas. Hale meel hakkas Mõrral koeranärust, ta laskus upakile kaldamüürile, upitas kepikonksu uppuja kaelarihma taha ja lohistas koera edasi trepini, mille astmed küündisid alla jõkke. Jäsemed kauasest ligunemisest kangestunud, taarus pika kerega mägrakoer üles kõnniteele,

veider nagu kõver vorstijupp, pikk, sile, neli armetut jalga vänderdamas kõhu all.

Vaevalt nädala pärast tuli Mõrral mängida teistkordselt päästjat: jõel läks süst kummuli, sõitja — noor neiu — paiskus jõkke. Esimesena lõi Mõrd lahti hädakisa, ja juba ta rapsis valla kuue- ja vestinööpe, et jõkke söösta. Ta nägi, kuidas veest tõusid üles valged käed, kobades kummulilangenud süsta, mida vool hakkas edasi kandma.

„Appi, appi, inimene upub!"

Läbi pargi jooksis poisikesi ja mehi kalda poole, siis paar naist pesukorviga. Vesi nagu vedel tint mulises kahe tsementkalda vahel, kandes edasi süsta ja surmaga heitlevat neiut.

Mõrd viskas maha oma kübara, kuub rippus varrukatpidi ta käe otsas. Ja samal ajal jõudis kohale abilisi — spordipoisse ja noormehi.

„Ruttu, ruttu!" hüüdis Mõrd hädaldades. „Inimene uppumas, kuued maha, kähku appi!"

Nähes kõhklevaid poisse, muutus ta nägu vihast punaseks. Ning keegi koguni arvas heaks ta selja taga küsida, miks ta ise ei hüppa vette ega rutta uppujale appi...

„Mina?" küsis Mõrd kibestunult. „Mina... elatanud ja haiglane inimene, kes vaevalt ainult meetri ujuda oskab!"

Ja tõepoolest, kui ta tüse kogu prantsataks vette nagu lihav jõehobu, puristades ja ähkides, lühikeste kätega nagu murdunud mõlajuppidega vett lõhkudes, ta ise võib-olla vajaks varsti kaldalekiskumist, Punase Risti sanitaar-autot ja osavat elluäratajat.

Mõrd hakkas kinni ühe poisi õlast, rebis tal kuue seljast, ning kui selle sale keha tegi toreda kaarhüppe ülalt tsementmüürilt vette, siis tõeliselt selle põhjusta-

jaks ei olnud keegi muu kui Mõrd ise. Ning sama teed ja samal kombel prantsatasid varsti välkkiirelt vette ka kaks teist poissi.

Kolme ühisel jõul toodi uppuja kaldale, süst viidi tagasi paadisadamasse. Kaks kordnikku, kes juba ootasid kaldatammil, talutasid võbiseva neiu troskasse ja kihutasid sauna. Puiestikku aga tilkus uudishimutsejaid õnnetuspaika vaatama, üksteise järel.

„Kõneldakse, kolm poissi olevat kooliplika päästnud?" päriti ärevalt.

„Jah, päästsid!" vastati neile mitmelt poolt korraga.

Mõrd, kes viibis veel puiestikus ja andis seal mõnelegi täpsemat seletust, nihutas end nobedasti uustulnukaile lähemale.

„Ah kolm poissi päästsid kooliplika?" urises ta pahuralt. „Mitte midagi nad ei päästnud, nolgid niisugused. Kui mind poleks siin olnud, neiu oleks praegu jõepõhjas."

Kahtlejaile, kes uskumatult ta tulikuivi riideid silmitsesid, pidi Mõrd andma täpsema seletuse. Ja ta ütles:

„Kolm argpüksi jooksid siia kaldale, kui ma kisa tõstsin. Niisugused katkenud ja närused, nagu neid sõja ajal tagavaraväeosadesse koguti. Ja nii nagu tagavaraväeosades need räbalapuntrad musterdatakse tublideks liinisõduriteks, nii tuli ka minul paari kalli silmapilgu jooksul poisid ümber luua..."

Ei aidanud needki Mõrra asjalikud seletused, kolm vahvat poissi kippusid siiski kangelasteks jääma. Nii kirjutas ka ajaleht teisel päeval ainult kolmest poisist, Mõrrast mitte sõnagi!

Pahaselt murdis Mõrd kokku ajalehe suured leheküljed, — mitte midagi mõistlikku ei leia neist aus kodanik lugemisväärset — aiva lori otsast otsani! Mõrd käänas

lehe kaheksaks kokku, pani pingile enda kõrvale kepi alla, — ei tahaks enam kuulda ega näha, kui keegi veel peaks kuskil karjatama ja kisama. Tõmbaks lihtsalt kuuekrae üles, vajuks kössi pingile ja teeskleks magajat.

Kui ta nii norutas, langes ta pilk ajalehe kuulutuste-lõppu. „Aidake, hukkume! Haige lesknaine nelja väikese lapsega on kuristiku äärel, päästke neid heldete annetustega!"

Mõrd jäi tükiks ajaks liikumatult istuma, ajaleht põlvil. Haige lesknaine... nelja väikese lapsega... kuristiku äärel...

„Aga kus on ühiskond, kui ta ei aita hukkujaid?" mõtles ja nurises Mõrd. „Nimelt ühiskond! Sest mis suudab aidata üksik inimene, kas või minusugune! Mul on ise perekond kodus, kaheksateistkümne-aastane tütar toita, ise olen põdur, naine põdur, ning kaks kivimaja peatänavas vajavad juba mitmendat aastat remonti... Teine asi, kui plika kukub vette, siis võib-olla tuleb appi hüpata, ükskõik kuidas või kes!"

Nii arutades päästeprobleeme, heitis Mõrd pilgu teisele hädakuulutusele. Võtaks tont, see on enam kui liig, jaa, jaa, elame rasket kriisiaega! „Aidake! Noor, 18-aastane neiu — kõneldakse, et ilus ja meeldiv — palub lahkeid härrasid laenata või kinkida mõnikümmend krooni. Tasuks igavene ja truu sõprus. Lonny."

Mõrd lõi mütsi pöidlaga kuklasse.

„Ühiskond?..."

Kui katastroofiline võib olla selle tundmatu Lonny seisund: mõnekümne krooni eest pakkuda igavest sõprust.

Mõrd tõusis pingilt püsti ja tegi mõne mõtliku tiiru ümber puiestiku. Kuskil pingil nosis maanaine võileiba ja rüüpas pudelist imelikku punakashalli vedelikku.

Tavaliselt oleks Mõrd niisuguse einestaja ees seisma jäänud ja küsinud, mida ta rüüpab niisugust punakashalli. Kuid täna rändasid Mõrra mõtted mujal.

„Ühiskond... see on ainult sõnakõlks!" arutas ta. „Kas ta on kunagi aidanud üht tõsist hädalist!"

Mõrd jalutas veel paar tiiru puiestikus, siis astus ta kirjutusmaterjali-kauplusse, küsis ümbriku ja paberi, kirjutas leti äärel paarirealise kirja ja laskis selle ajalehetalituse postkasti. Juba järgmisel päeval, kui Mõrd tuli taas puiestikku jalutama, tal oli teada selle hädalise aadress ja nimi, kes vajas mõndkümmend krooni ja pakkus selle eest igavest sõprust.

Mõrd on ikka aidanud hädalisi, kes võib seda salata, ja ka siin ta ei hoolinud raskest vaevast, mis ta pidi kannatama kuumal keskpäeval, kui ta mööda tolmust teed pikast ja järsust mäest üles tatsutas. Kuskil Kana tänaval kippus tal hing kinni jääma raskest sõnnikulõhnast ja kolmekordses kasarmutaolises elamus tuli tal tõusta kolmandale korrale ja pimedas koridoris tükk aega ust otsida, mille taga kannatas häda ja puudust noor, kaheksateistkümne-aastane neiu.

Ta koputas.

„Sisse!"

Korvtoolis lakkis heledapäine plika oma pikki kullikuüsi, seljas lilleline pidžama. Ta oli nii ilus ja noor, et Mõrd selliseid oli seni näinud vahest ainult ekraanil.

Mõrd surus end rüsinal kitsast ukseaugust madalasse tuppa ja tal oli tunne, nagu libiseks ta mööda kitsaid rakkeid alla sügavasse kaevu, kust kostavad summutatud appihüüded. Ning jätkates libisemist ja lähenedes hukkujale, veendus Mõrd kohe, et ta päästab selle hädalise, kelle hüüetele ühiskond vaikib.

Ta ladus Lonny lahke käeviipe loal oma väsinud

liikmed nagisevasse tugitooli ja vaatas lõõtsutades tüdrukule.

„Olen nagu heldesüdameline Punase Risti auto, mis abivalmilt appihüüde peale kohale kihutas," ütles ta. „Et ainult bensiin ei lõpeks reservuaarist."

Lonny naeratas võluvalt, Mõrd aga kortsutas mõtlikult kulme.

„Kas teid tõesti ainult mõnikümmend krooni hädast välja aitab?" küsis ta ülepakkuvalt. „Niisugune väike summa? Võin teid aidata ka tõhusamalt..."

„Teie olete suuremeelne," ütles neiu ja naeratas veelgi võluvamalt.

Selle hädalise Mõrd päästab hukkumisest, selles oli ta enam kui kindel. Ta on võimetu vastu seisma oma saatusele, mis teda on seadnud mingiks avalikuks tegelaseks ja päästekangelaseks. Sellest koormast ta ei pääse, sest igaühel peab elus olema oma kohustusi ja ülesandeid, mis rikastavad ja vääristavad elu. Ning nüüd tundis Mõrd, et ta on sattunud õigele alale, mis temale jõu- ja huvikohane. Ta oli väga õnnelik, et tema vanaduspäevad ei jookse tühja ega tarvitse tal neid mööda saata mõttetult. Ta päästab selle ilusa Lonny...

Täna näis sündivat ühe maakiriku juures midagi erakordset: tööpäevast hoolimata oli kiriku juurde nii palju rahvast kogunenud, et osa sellest ei mahtunud enam kirikusse, vaid pidi väljas suurte sügiseste kolletavate vahtrate all seisma. Kirikus põlesid kõik kroonlühtrid ja altari ette kõrgemale põrandale oli asetatud puusärk, mis uppus lilledesse ning pärgadesse.

Kuigi uus pastor oli mõne aasta eest maksma pannud korralduse, et surnuid enam kirikusse ei toodaks, vaid neile öeldaks viimased sõnad ja järelehüüded kalmistul, oli nüüd sellest uuest korraldusest mööda mindud ja puusärk siiski kirikusse toodud.

See, kes lebas nüüd laudisel, oli kihelkonna silmapaistvamaid mehi — Henn Laidre. Teda ei tuntud mitte ainult oma kihelkonna piirides, vaid isegi kaugemal. Ta oli näinud maailmavalgust siinses kihelkonnas, töötanud siin pikemat aega õpetajana ja siis siirdunud linna samasse ametisse. Raugana paiukile lastud, kustus ta siin kodukihelkonnas vaikselt ja pisut isegi hüljatuna.

Henn Laidre ellu oli suur muudatus tulnud alles siis, kui ta oli juba oma viiekümnendate eluaastate lähedal. Ta noorpõlv oli olnud üsna tormiline, rahutu ja kirev, ja alles viiekümne-aastasena hakkas ta nagu endalt küsima, kas ta elu on olnud küllalt väärikas ja õilis, kas sellel on olnud mingit mõtet. Võib-olla andis nimelt ta enda tormiline minevik selleks tõuke, et elunautija muutus vagatsejaks. Kuid Henn Laidre ei põdenud ega parandanud oma eluhaavu mitte üksnes vaikselt nelja

seina vahel, vaid ta hakkas oma pakitsevaid mõtteid ajakirjanduses avaldama. Ta kargas kõigile elupahedele kallale ja piitsutas neid karmilt ning õelalt. Tal oli osav ja väle sulg, ta kirjutused olid huvitavad ning vaimukad ja äratasid üsna laialdast tähelepanu. Nad kutsusid tihti välja poleemika, ja kuigi teda mõnikord põhjani maha tehti, panid ta artiklid ometi mõtteid liikuma ja virgutasid teisigi sulge kätte võtma samade küsimuste üle. Henn Laidre kirjutuste kinnismõtteks oli kõlbelise inimese otsimine ja kuritahtliku elemendi ümberkasvatamine. Oli neid, kes teda rängalt pilkasid ja karjusid, et Henn Laidre püüdvat asjata keedetud kartuleid uuesti idanema panna. „Ennäe jüngrit, vagatsejat! Ennäe mäejutlustajat!"

See oli üsna loomulik, et Henn Laidre määrati mõned aastad enne paiukileminekut kuritahtlike kalduvustega laste koonduslaagrisse õpetajaks. Sest seal ta ju võis tegelikult rakendada oma õpetust noorte ümberkasvatamisele ja teha neist korralikud ja ausad kodanikud. Laagris võttis Henn Laidre oma erilise hoole alla neli poissi, kes olid eriti taltsutamatud ja metsikud. Ent ime küll — Henn Laidre juhtimisel poisid muutusid ajapikku taltsamaks, andsid ühel päeval tõotuse saada korralikeks kodanikeks, ja nad vabastati Henn Laidre eestkostmisel laagrist. Mõni nädal enne paiukileminekut luges Henn Laidre kõigist ajalehtedest, et ta neljast kasvandikust üks on saanud sissemurdmisekatsel tulevahetusel surma, üks raskesti haavata ja kaks on paigutatud vanglamüüride vahele... Maaslamajat ei lööda, — ajalehtedes ilmus sel puhul ainult mõni humoristlik pilge Henn Laidre kärarikka elutöö tulemuste kohta...

Nüüd see visa töömees Henn Laidre lebas väikeses maakirikus lillede ja pärgade vahel. Väljas kiriku ees

teel seisis pikkades ridades kihelkonnakoolide õpilasi, seltside esindajaid, lastevanemaid, lahkunu endisi kasvandikke. Ka linnast oli sõitnud ametivendi teda jumalaga jätma ja talle sooje lahkumissõnu järele hüüdma. Nii suurt rahvamurdu oli siin väikese maakiriku juures nähtud vaid suurtel pühadel. Leinalipud lehvisid sügiseõhus, mida kahvatu päike napilt soojendas.

Samal ajal kui kiriku ees korraldati rongkäiku kalmistule minekuks, lähenes maanteed mööda kirikule teine matuserong. Kiriku ees vaadeldi uudishimulikult neid samm-sammult lähenejaid, seda väikest leinarongi, mis koosnes õieti vaid kuuest sõidukist kolmeteistkümne saatjaga. Veider, milline kääbusrong võrreldes Laidre omaga! Kes võis see küll niisugune olla, kel oli nii kasinalt sõpru ja omakseid, et neid jätkus vaevalt kuude sõidukisse?!

Kui leinarong lähemale jõudis, siis tunti esimese hobuse kahest valgest täpist laubal ja kollasest loogast, et matus tuli Koidusaarest.

Kirikueelne tee oli rahvamurrust umbes. Seal askeldati ja rivistati saatjaid. Koidusaare leinarong jäi lugupidavalt juba aegsasti seisma ja paarist vankrist hüppas mehi maha, et vaatama minna, kuidas ummikust läbi pääseda. Kuid nad ei pääsenudki läbi, neil tuli veel tükiks ajaks ootama jääda. Ja tegelikult neil polnudki kuhugi rutata, sest pastoriga oli kokku lepitud, et enne maetakse Henn Laidre ja alles siis Koidusaare peremees. Nüüd libises Koidusaare vankritest maha teisigi peielisi, et minna kiriku juurde Henn Laidre ärasaatmist vaatama.

„Küll aga on rahvast, küll on aga lippe ja pärgi!" imestati teises leinarongis. „Maetakse nagu vürsti. Aga siis, kui ta elas, tal neid sõpru just palju ei olnudki!"

Henn Laidrele hüüti hauda järele kõige soojemaid

sõnu ja teda ülistati suureks ja õilsaks inimeseks, kes on sooritanud suure ja väärika elutöö. Kõikide kohalikkude seltside ühisel kokkuleppel anti värskel kääpal tõotus, et selle kihelkonna suurimale mehele püstitatakse mälestussammas kas hauale või alevisse koolimaja juurde, kus kadunu pikemat aega suure armastusega töötanud.

Järelehüüded kestsid kaua-kaua ega tahtnud lõppeda. Ka Koidusaare peremehe põrmu saatjad olid tulnud ta haua äärde ja elasid seda kõike siiralt kaasa.

Sügiseõhtune jahedus pani juba peielisi värisema, kui järelehüüded viimaks ometi lõppesid ja lippudega rongkäik hakkas aleviku poole liikuma: igavesele unele oli sängitatud mees, kelle elutöö ja mälestus öeldi kestvat põlvest põlve.

Nüüd kogunes näputäis inimesi teise haua juurde. Saatjaskond oli siin vahepeal veelgi kokku kuivanud.

Pastor hakkas ruttama. Ta ütles laululehte võttes, et hilise aja tõttu lauldakse igast laulust ainult kaks esimest salmi. Ka hauakõne oli lühike, kuna tal ei olnud lahkunu kohta muud ütelda, kui et igavesele unele asetatakse kallis abikaasa ja kallis isa, kes nüüd on kutsutud oma igavesse päriskoju. Lauldi jälle kaks salmi, haud aeti kinni ja peielised kummardusid värske liivakünka kohale, et lugeda oma issameiepalve. Siis jättis pastor käega kolm lähemat omast jumalaga, lohutas neid põgusalt ja tatsas siis nagu väsinud veoloom tagasi kiriklasse.

Peielised seisid veel tükk aega värske kalmu juures ega rutanud lahkuma, kuigi päike oli laskunud juba üsna madalale.

Nende hulgas langetas oma pea ka kadunu vend, hall kübar näppude vahel, lihtne mees, lihtne külasepp, suur pilli- ja laulumees, kes oma mängu ja lauluga oli osa-

nud kokku liita sõbralikuks tervikuks kaks teineteisega vaenulikku küla, kelle laul ja mäng oli toonud naabri uuesti teise naabri künnisele, mida polnud juhtunud peaaegu kümmekonna aasta jooksul. Mida ta võis mõtelda oma venna värske kalmu juures, see lihtne külasepp, see elurõõmus inimene ja kõikide lemmik, kuid ikkagi lihtne külasepp? Ta seisis seal kahtlemata väga segaste tunnetega, sest täna ta oli näinud üht nii hiilgavat ja toredat matust ja teist nii lihtsat ja armetut... Üht neist lahkujaist tõsteti suureks ja väärikaks, teist aga ei millekski, sest see teine oli tavaline, igapäevane... hall inimene kuskilt metsakolkast... See, keda lippudega kalmistule toodi, keda saatis tuhandepäine rahvahulk, kellele järele hüüti pikki ja ülistavaid sõnu, see oli oma elu lõpul tegelnud küsimustega, kuidas ühiskonnale ümber kasvatada kõlvatuid ja kahjulikke kodanikke, või jälle, kuidas noorsugu kasvatada tugevaks ja kõlbeliseks. Kuid ta oma teod ja sammud ei käinud kunagi seda rada ja teed, mida ta teistele juhatas ja õpetas: noorena ta oli olnud kergemeelne elumees, elades pillavat ja segast elu, ja ka hiljem, kui ta linnast tagasi oma kodukihelkonda tuli vanaduspäevi veetma, oli ta pahur ja õel vanamees, kes käis isegi üsna tühiste asjade pärast oma naabritega kohut. Ning oma lesest minia kihutas ta ühes selle väikese pojaga enda juurest minema, elatagu see end kas või lubjakivide korjamisest maanteelt. Sest ta ise ei suutnud ega osanud nii kõlbeliselt ja vagalt elada, nagu ta seda teistelt nõudis.

Hoopis teistsugune mees oli olnud see vana Koidusaare peremees, keda kutsuti ta väikese talukohakese järgi lihtsalt Koidusaareks. Ta oli olnud haruldane inimene, kuid muidugi neile, kes inimeses hindavad kõigepealt inimest, õieti sedasama, mida Henn Laidregi inime-

selt nõudis. See vana Koidusaare oli olnud aus ja õiglane, töökas ja püüdlik, abivalmis ja kaastundlik hädalistele. Ta ei nurisenud ega virisenud eluraskuste üle, ta hindas ja leidis ka teises inimeses inimest kui niisugust. Kui sellelt täna nii pidulikult maetud ja kõrgeks ülistatud Henn Laidrelt oleks küsitud, kas ta leiab selles lihtsas mehes midagi puudulikku, väära või laiduväärset, siis oleks ta pidanud kindlasti vastama, et ta ei leia temas neid puudusi, et ta on haruldane inimene, et kui kõik inimesed oleksid nii õilsad ja väärikad kui Koidusaare peremees, siis võiks ütelda, et inimkond on oma voorustes täiuslik.

Ent kuidas sängitati viimsesse puhkepaika selline väärikas mees? Imeväärselt tagasihoidlikult. Kui poleks samal ajal maetud Henn Laidret, oleks pastor saatnud ta hauale köstri lugema. Veider ja armetu vastuoksus: seda oma eraelus üsna riivatut meest, kes väikese osa oma elust oli pühendanud sellele, et otsida õilsat elumõtet ja püüda vääratajaid tagasi õigele teele juhtida, — seda meest maeti täna suure kiituse ja auga, kuid teisele, kelle elu oli vastanud kõigiti Laidre õpetusele ja nõudmistele, sellele nii-öelda inimese ideaalkujule ei osutatud mingit lugupidamist, tema laipa ei lastud kirikusse, temale luges pastor üsna tavalise hauakõne, jälgides ise seejuures kartlikult silmapiirile kerkinud vihmapilve, süvenemata oma kõnesse, mis oli lohakas sõnademäng, tavaline halisemine, et mõnel omaksel pisaraid välja pigistada ja seega oma eesmärki saavutada. Sel teisel mehel, sellel nii-öelda inimese ideaalkujul oli vist elust lahkudes nii veidralt vähe vaekausile panna, et keegi ei andnud ta kääpal lubadust tema mälestuseks sammast püstitada.

Ent lõpuks — kas ongi mõtet hädaldada maailma

tühiste kommete pärast. Kuigi Koidusaare peremeest tuldi saatma ta viimsel teekonnal koguni vähesel arvul, teame, et tihti on näputäis tõsiseid sõpru enam väärt kui tuhat edevat liputajat ja paraaditsejat. Ja samuti teame, et igal aastal lahkub meie keskelt tuhandeid väärikaid kaaslasi, lihtsaid, igapäevaseid inimesi, kelle haual poleks tarvis kõrgeid sõnu kangutada ja võltse ülistusi otsida, vaid lasta kõnelda lahkunu enda maisel elul.

MÄLUPRAOD

Kohtulaua ees seisis väike mehike. Hall kängurunahast kraega jopp seljas, hõredad juuksed läikima õlitatud, lõug hoolikalt puhtaks aetud, jalas tuliuued kalossid — see kõik jättis mehejõmmist hea mulje, kuigi ta kohtulaua ees seisis süüalusena; sest tema paremal käel advokaadipühvel maadles tigedate seadusekonksudega, et kuidagi päästa oma kaitsealust ähvardavast vanglakaristusest. Kohtukoda oli täna rahvast tulvil, oli kokku voolanud inimesi nii maalt kui linnast, eriti palju aga maalt. Sellest siis tuligi, et kohtusaali õhk oli vürtsitatud tökatilehaga, mida levitasid auväärsed säärikud, suured nagu koljatite omad.

Kängurunahkse kraega mees higistas ja punetas kohtu laua ees, sest asjad olid tal üsna halvad. Teda süüdistati küllaltki piinlikus kuriteos: kõmpides ühel lõbusal pühapäevaõhtul alevist oma asundustallu, oli ta sattunud väljapoole ajukontrolli: ta oli võtnud teeveerselt ristikuväljalt veskipidaja pooltäku, hüpanud sellele selga ja kihutanud nii läbi peaaegu kogu valla, või vähemalt kõik talud, kus elasid ilusad peretütred. Ta oli ajanud oma ratsu valgesse vahtu, ja kui ta hiljem koju jõudis ja looma vabaks laskis, jõi see oma mao kraavis külma vett täis, sai krambid ja kõnges. Nüüd meest süüdistati mitte just hobusevarguses, vaid omavolis, vaatamata sellele, et ta juba oli omanikule raipe eest tohutu summa tasunud. Raske oli kuulda, mida see mees nüüd ise kaine peaga oma teost arvas, sest ta seisis seljaga rahva poole ja kõneldes ta hääl oli nii väike ja häbelik, nagu oleks

see tal tulnud kõhust. Seda enam nühkis oma kõhukumerust vastu laua äärt ilukõneleja advokaat, sest tegelikult ta polnud ilukõneleja, vaid pidi suure vaevaga ajukolkast välja urgitsema iga sõna ja mõtte. Nii ta koostas vaevast hoolimata mõtteka kaitsekõne, milles toonitas pikalt ja laialt oma kaitsealuse Jaan Allika ausust ja korralikkust, korduvalt rõhutades, et tema volitaja on vahetpidamata elavalt osa võtnud seltskondlikust tegevusest.

„Kuid mu kaitsealusel on veel suuremaid teeneid," kõneles kaitsja edasi. „Minu volitaja võttis sõjast osa algusest lõpuni, näitas üles ülimat vahvust, sitkust ja vaprust. Tema ei pugenud mitte pelgurina ahju taha rettu, vaid oli esimene, kes seadis oma rinna vaenlase laviini vastu . . ."

Olles väsitanud kohtunikku pool tundi oma liialdusse kippuva kõnega, palus kaitsja kohut arvestada Jaan Allika suuri sõjateeneid ja mõista ta kohtulikult õigeks või karistada vähemalt tingimisi. Teadmata, kas võeti arvesse ta sõjateeneid, aga kohus mõistiski süüaluse kinni tingimisi. Mees kaapis tänades jalga, kummardas ja lahkus kohtusaalist, nüüd juba pooleldi sangarisammul.

Selle protsessi kaitsekõnet oli kuulanud ja jälginud eriti suure tähelepanuga keegi Miitra-nimeline mees, kes peaaegu hommikust saadik oli istunud viimasel pingil sügavais mõtteis. Ta nägu punetas ärevusest, pikad, pehmed juuksed olid kleepunud kõrgele ja laiale laubale. Ta oli pannud pingile mütsi kõrvale oma triibulise kaelasalli, ja nüüd ta pühkis sageli musta ning märja taskurätiga oma laupa, kaela ja närvilisi käsi. Ta jalad ei püsinud kaua paigal: küll ta peitis neid pingi alla, küll

sirutas ette või tõstis ühe põlve otsast teise otsa. Ja käed otsisid kordamööda üles kõik taskud, kuid neil polnud kuskil püsi ega paika; oli näha, et mehel polnud kohtusaalist midagi head loota ja et küllap ka tema on hakkama saanud mõne vembuga, mis viib ta tükiks ajaks veele ja leivale ning paneb triibulisse vangimundrisse. Ja tõepoolest, kui oli lahendatud kaks vargalugu, kutsuti kohtulaua ette ka too Miitra-nimeline mees ja keegi vanaldane naine oma tunnistajaga.

Ka Jakob Miitral oli seljataga väike hobusejant, ja süüdistusakt kõneles sellest, et Anu Oja juurde ilmunud kevadel Jakob Miitra ja palunud temalt hobuse ostmiseks kakskümmend krooni laenu. Anu Oja aga Miitrale laenu ei andnud, vaid lubas talle parem oma hobuse paariks päevaks põllutöid lõpetama. See lesknaise vastutulelikkus aga tõi majja nii suuri pahandusi ja sekeldusi, et neid tuli lõpuks kohtulauas lahendada.

Anu Oja tunnistaja, ta tööperemees Madis Kübar, kes saadeti tunnistajate tuppa, mäletas selgesti seda õnnetut päeva ja harjutas nüüd mõtteis endamisi, kuidas kohtunikule kõige ladusamini ja perenaisele soodsamini jutustada kogu veidra loo.

Ta mõtles:

„Seda ma ei kuulnud, võin vanduda, kui Miitra küsis perenaiselt kahtkümmend krooni laenuks, sest nende kõnelus sündis tares ja mina puhastasin marjaaia kõrval kraavijuppi. Aga siis ma nägin: perenaine tuleb kõmpides minu juurde ja küsib nõu, et ei tea, mis teha: Miitra tahab laenuks kakskümmend krooni. Mina löön labida kraavipõhja, panen paberossi põlema ja ütlen, et aeg on nüüd niisugune: tee süda külmaks, on iseendale parem, on Miitrale parem! ... Aga Miitra juba oskab naistega

haspeldada, ja varsti kuulen õuel valjaste tilinat ja näen läbi taras-aia, kuidas perenaine ja Miitra talli poole lähevad. Viskasin pahaselt labida minema ja seadsin ka mina omalt poolt sammud talli poole, käed selja taga. Perenaine seletama: „Miitra mitte kuidagi ei saa oma linalappi maha teha, ei jõua uut hobust osta, vana aga kõnges ära, — lubasin siis oma halli talle reede õhtuni tööle." Mina ei lausu selle kohta sõnagi, noogutan ainult tasa ja targu pead, niisugune kahtlane pisikas puges mu südame alla, aga ma ei tee väljagi. Hakkame siis reede õhtul hobust tagasi ootama, söök juba söödud, päike juba loojas, — kes ei tule ega tule, see on Miitra ja meie hall. Mõtleme: toob teise öösel ära ja laseb koplisse sööma, aga võta näpust. Kui lähen hommikul koplisse, ei hirnu mulle sealt keegi vastu, ei ka järgmisel hommikul! Siis juba võttis mõtted vimma, istusin jalgrattale ja sõitsin Miitra juurde. Tõstsin seal pisut kurja häältki ja ütlesin mõne käreda sõna, sest asi oli tõepoolest rumal. Miitra aga kargab mulle näkku: kes sa oled niisugune, kas sul volikirja on, et võid Anu hobuse ära viia? Nii tuli maadelda selle mehega nädalapäevad, enne kui ta vana halli meile tagasi tõi. Aga mis oli vaesest loomast järele jäänud, — luu ja nahk. Nagu kuulsin, oli Miitra mitu head päeva papivabrikule paberipuid vedanud ja endale raha teeninud. Nähtavasti perenaine talle selle eest vist midagi ütleski, sest Miitra kukkus tulivihaseks, lõi perenaise käevu juurde maha. Poleks mina õigel ajal jaole saanud, oleks ta nõrga naisterahva vaeseomaks materdanud!"

Nii mõtles Madis Kübar tunnistajate toas ja nii tunnistas ta hiljem ka kohtulaua ees, kui poolte lepituskatse oli äpardunud ja Anu Oja nõudis jonnakalt kaebealu-

sele karistust; — tunnistas väga südikalt ja julgelt, nagu loeks ta selle maha kuskilt kübarasse peidetud paberilipakalt ja nagu vastaks iga sõna puhtale tõele.

Kaebealune astus ise enda eest välja, sest ta rahakott ei võimaldanud advokaadi palkamist. Kohtusaal kippus silmade ees kirjuks minema, kohtuniku ristküsimused olid teravad nagu noaurgitsused, raske oli otsustada, mis nendele vastata, mis vastamata jätta.

„Kas võtate omaks tunnistaja sõnad, et lõite Anu Oja kaevu juurde maha, kui tõite talle hobuse tagasi kätte?" küsis kohtunik.

Miitra seisis tükk aega liikumatult nagu tulp.

„Võtan omaks ... ja ei võta," seletas ta siis kumiseval häälel, nutt kurgus. „Lugu oli tõepoolest nii, et sain Oja perenaiselt mõneks päevaks hobuse tööle, aga mitte kaugeltki nii väevõimuga, nagu tunnistaja kõneles. Palun üldse kohut tema sõnu mitte uskuda, tema on seal Oja Anu juures nagu lihane peremees, kõik külarahvas teab nende olemisi ja asju ..."

Kuid selliseid sõnu ei lubatud tal kohtulaua ees tarvitada ja kaebealune pidi jätkama pettunult ja tusaselt:

„Oli küll hobune minu juures kogu nädala töös, aga ikka perenaise loaga. Perenaine ütles juba viies, et ega tagasitoomisega ole ruttu, ma sel nädalal suuremat midagi põllul ei tee, mul Madise-roisk kõõbitseb kraavipõhja ja teeb üht ja teist muud nukitsemist. Ma ei salga: käis küll Madis Kübar paar korda minu juures hobust nõudmas, mina aga teadsin, et see mees trügib omapead peremeest mängima, ma kõneleksin sellest pikemalt, aga kohus ei lase ... Aga mis sellesse puutub, et ma perenaise kaevu juurde maha lõin, — see küll ei vasta tõele, taeva pärast mitte! Löömise asemel mina just tänasin

perenaist lahke vastutuleku eest ja patsutasin talle tänutäheks õlale . . ."

Miitra libistas käed selja taha, liigutas närviliselt sõrmi, sõnad kippusid kogelema:

„. . . Löömise asemel mina just tänasin perenaist lahke vastutuleku eest, ja kui ma hakkasin teda jumalaga jätma, et ära koju minna, komistas perenaine vanale vannirisule . . . kukkus maha . . . ja hakkas oigama . . . Sai vist haiget!"

Tunnistaja ja kaebaja püüdsid südikalt midagi vahele hüüda, kuid kohtunik summutas nende ajakohatud vahemärkused.

Jakob Miitra aga laskis edasi:

„Kukkus maha ja hakkas oigama. Olin esialgu kohmetu, mõtlesin — kas nüüd pole nali lahti! Siis aga lasksin oigaja juurde põlvili maha ja püüdsin teda üles tõsta. Raske ja paks inimene — üle jõu kippus käima! Tükk aega kangutasin ja tirisin, aga ikka vajus tagasi maha nagu liivakott. Siis aga jooksis parajasti Madis tarenurga tagant välja ja — mulle kohe kallale, et ma sulle näitan, nii ja teisiti . . . Sain ise peksa, aga kellele ma kaebama läksin! Palun armulist kohut mind õigeks mõista, mina ei ole Anu Oja vastu kätt kurjas mõttes üles tõstnud, olen ikka oma naabritega hästi läbi saanud ja saan ka edaspidi! . . ."

Kohtunik raputas umbusklikult pead, naeruvine näol.

„Kuidas see asi nüüd päris oli, Jakob Miitra, et perenaine komistas maha ja teie hakkasite teda üles aitama?" küsis ta.

Miitra kehitas õlgu ja tammus ühelt jalalt teisele. Kui kodus maal keegi oleks ta jutus kahelnud, oleks ta lihtsalt rinna ette ajanud ja vilistanud sellele. Kuid siin

kohtulaua ees pidi ta vastama igale küsimusele, olgu see kuitahes vastumeelne. Ja et kohtunik veab ta oma küsimustega sisse, seda Miitra kartis juba kodus, kõigist headest lootustest hoolimata. Nüüd Miitra mässiski end ülepeakaela sõnasilmustesse ja tal ei jäänud muud järele kui asjast kõrvale kalduda.

„Armuline kohus," sõnas ta nukral häälel. „Olen vilets ja vigane inimene, kes sõjast osa võttis algusest lõpuni ja ohverdas oma kalli tervise isamaale. Sain kaks korda raskesti põrutada — pähe — ja oli ime, et ma ellu jäin... Veeti mind küll ühest linnast teise, ühe arsti juurest teise juurde, aga terveks mind enam ei tehtud. Jäingi vigaseks, armuline kohtunik, ja nüüd sagedasti jookseb mul mõistus peast ära: mõnikord ei tea ma midagi, mis ma teen või ütlen. Olen mõnegi rumalusega toime tulnud, aga ise ma ei tea ega mäleta sellest midagi! Lihtsalt ei mäleta: sandiks tehti mind sõjas! Kui ma tõesti perenaist peksin seal kaevu juures hobust tagasi tuues, siis pidi mul küll jälle tume silmapilk olema... nende sõjapõrutuste tagajärjel, armuline kohtunik. Võib-olla ma tõepoolest peksin oma naabrit, aga jumala pärast — mul endal pole sellest kõige vähematki aimu..."

Inimesed saalis turtsatasid naerma, naeris ka kohtunik. Hea tuju jäi saali ka siis, kui kohtunik läks oma tuppa otsust tegema. Tagasi tulnud ja otsuse ette lugenud, millega ta Jakob Miitra kaheks kuuks vangi mõistis, küsis ta:

„Kas teil jääb see otsus ikka meelde, Jakob Miitra, et kohus mõistis teid kaheks kuuks vangi? Kas jääb ikka meelde ja kas mälus ei ole praegu mõnd tühja pragu?"

Miitra laskis pea norgu, suured higitilgad helmendasid ta kitsal näol.

Kui ta kohtulaua eest taandus ja uksest välja hakkas ruttama, vaatas talle pinkidelt otsa lõbusaid ja irvitavaid lõustu. Ta jõud hakkas jalgades vähenema ja tal tekkis purev tunne, nagu vajaks ta jalgadele toeks karke.

MAANAINE

Nägu suurrätti mähitud, seisis Reet alevis Urbaku raamatukaupluse akna all. Aknale oli pandud postkaarte, sulgi, sulepäid, mõni tähtraamat.

Väljas tibas vihma, Reet astus kauplusse.

Ta ootas tükk aega üksi leti ees, enne kui tuli kaupmees Urbak, käed müüritööst savised ja nõgised. Oli neid kähku loputanud, kuid ikka nad olid veel savised ja nõgised.

„Kas teil tinti on?"

Tint oli Reedal kodus otsas, tinti läheb aga mõnikord hädasti vaja.

„On küll tinti!"

Urbak pöördus riiuli poole, ladus sealt mitu potti lauale. Tinti oli riiulil palju, mitu rida.

Reet nõjatas küünarnukkidega letile, hoides sõrmedega lõua alt halli suurrätti kinni. Veeretas teise käega tindipotte letil, — mõni neist oli ümmargune, mõni tahuline, kõlisesid kokku lüües.

Reet pigistas suurräti lõua alt veelgi tugevamini kinni, vajus mõttesse. Mõtles ja tilistas laual potte, tinti oli kaupmehel palju, igasugust tinti. Väljas tibas vihma; kes teab, mis maksab tint?

„Kas teil lahtist tinti ei ole?"

„On küll lahtist tinti."

Reet võttis taskust tühja klaasi ja pani letile. Urbak kogus potid letilt kokku ja asetas tagasi riiulile.

„Lubage mulle siis lahtist tinti."

Lahtine tint on odavam, Reet ostab ikka lahtist tinti. Kes teab aga, kas see on ka hea tint. Soris sõrmedega rahakotis; kes teab, palju kaupmees selle eest nõuab.

„Kas see on hea tint?"

„Oi, see on hea tint! Paremat tinti enam ei olegi."

Reet ei usaldanud kaupmehe juttu, vaid veeretas ikka veel potti letil — ei tea, kas see on must tint või sinine.

„Kas see on must tint või sinine?"

„See on mustjassinine."

„Ah mustjassinine!"

Ent Reet oleks meelsasti tahtnud sinakasmusta, sinakasmust võib-olla on ilusam.

„Kas teil sinakasmusta ei ole?"

„On küll sinakasmusta."

Urbak valas mustjassinise tindi potist välja ja sinakasmusta asemele.

„Kas see on kah hea tint?"

„Oi, see on kah hea tint. Paremat tinti enam ei olegi."

Reet seisis tulbana leti ees, liikumatult. Nagu väsinud oli ta alevisse tulekust, nagu kahju oli vähimastki liigutusest. Suurräti august paistis ainult nina, mustad silmakoopad liikumatute silmadega. Vaatas tindipotti ja peas elasid varjatud mõtted.

Ka sulgi oleks ta hädasti vajanud . . .

„Lubage mulle ka sulgi."

Valis kastist kuldse sule.

„Kas see on hea sulg?"

„Oi, see on hea sulg!"

Ei teadnud Urbak, kas ostja veel midagi ostab. Ei teadnud seda Reet isegi. Kuid sulepea oli kodus kadu-

nud, oli küll hoolega otsinud, aga kätte ei saanud. Ehk leiab selle siiski üles, või ostab siiski uue?

„Kas teil sulepäid on?"

„On küll sulepäid."

„Lubage mulle ka üks sulepea."

Urbak tõstis sulepead karbikesega letile. Reet tahtis neist osta kõige ilusama.

„Missugune neist on kõige ilusam sulepea?"

„Oi, need on kõik ilusad sulepead!"

„Kas need on head sulepead?"

„Oi, need on head sulepèad, paremaid enam ei olegi!"

Reet valis sinise sulepea, Reeda meelest sinine sulepea on kõige ilusam.

Urbak rullis asjad paberisse; kas naine ostab võibolla veel midagi?

Ei osta, midagi enam ei osta. Kolm asja on ostnud: tindi, sule, sulepea.

Väljas tibas vihma, Reet ei tahtnud väljuda. Vihmavarju ta oli jätnud koju, kodus veel vihma ei sadanud. Rullis asjad tagasi paberist välja.

„Kas on ikka hea tint?" küsis kaheldes.

„Oi, on küll hea tint."

Ja kaupmees ulatas Reedale paberit.

„Kirjutage midagi, olge lahke!"

Kirjutada tahtis Reet tõepoolest midagi.

Mõtles ja vaatas aknast välja. Rasked pilved liikusid majade kohal ja räästad jooksid sorinal. Reet nõjatas küünarpeadega letile ja mõtles edasi.

Midagi ei tulnud pähe, millest kirjutada. Tindine sulg oli valmis paberil, aga meelde ei tulnud mitte kui midagi.

„Ei tule midagi meelde kirjutada."

Pea oli tühi, ühtki mõtet ei vilksatanud.

„Mis seal kirjutada!" naeris Urbak. „Kirjutage ükskõik mida."

Kuid Reet ei tahtnud kirjutada ükskõik mida.

„Kirjutage: väljas sajab vihma..."

Ei, seda Reet ei tahtnud kirjutada. Mis sellest vihmasajust kirjutada!

Mõtleb midagi muud, paremat.

„Kirjutage: koer jookseb maanteel."

Reet vaatas välja — koer jooksiski maanteel.

Ei tahtnud sedagi kirjutada, oodaku, varsti tuleb parem mõte. Ja ta naeris väsinult, — imelikke asju sunnib kaupmees teda kirjutama.

Urbak ootas leti taga, Reet ikka mõtles.

„Kirjutage: pea on tühi!"

Ah, parem mõte tuleb kohe!

Nüüd vaatas isegi Urbak hajameelselt välja ega mõistnud enam midagi ütelda.

Ent nüüd võpatas Reet: nüüd tuli mõte, hea mõte. Kummardus leti kohale ja kirjutas:

„Suur reheahi."

Oli küll hea tint, hea sulg ja sulepea, rullis asjad paberisse, maksis raha ja lahkus kauplusest.

SÕBRA SURM

Tanumatagune popsikoht asub Sinimaa piiril, võsariba taga mäekupul, mille külgedel hulk vanu koopaasemeid. Neis ummistunud aukudes kasvab kõrgeid, laasitud kuuski, mille rohelised ladvatutid suviti punetavad noortest käbidest. Seal kõrgetes kuuselatvades armastavad krabistada oravad, vibutada ühe kuuse otsast teise otsa, õrritada koeri, kes all haukuda raiuvad ja tüvesid närivad. Nende kuuskede all asub ka Tanumataguse Juula majahütt, selle õnnetu lesknaise oma, kes elab seal mõnetiinulisel maalapil kahe lapsega. Tanumatagune pakub oma korralagedusega ja räpakusega rusuvat pilti: tema hütikesel pole õiget ust, akent ega katust. Juulat valdab tihti meeltesegadus, mille all ta kannatab eriti kuumadel suvepäevadel.

Viletsamaid päevi Tanumatagusel nägi alatihti Juula vana hobune. Sest majas puudus inimene, kes oleks osanud tema eest korralikult hoolitseda. Tema näruseks muutunud rakmed näisid pärit olevat tema nooruspäevilt, mil ta oli veel tugev ja rammus. Nüüd ta oli kõhn ja vana, rangid tema kaelas jäänud suureks ja avaraks. Nad hõõrusid tema piha veriseks, muhud ja kärnad ei lõppenud sealt peaaegu kunagi. Tal polnud samuti õiget vankrit järel, vaid see jooksis viltu, rõuk käis rattale, määrimata rattad kiuksusid alatasa.

Tanumataguse Juula naaber, Sinimaa Taavet oli loomaarmastaja ja ta haletses sageli Tanumataguse hobuse piinu. Taavetil endal hobust polnud, ta oli käsitööline, tisler, ja sai tarbe korral hobust käikudeks

külast — töö eest. Mitu ja mitu korda käis Taavet Tanumatagusel hobuse rakmeid parandamas, ja kui ta kord tõi hobuse endale kartuli muldamiseks, õmbles ta suureks jäänud rangidesse viltpadja, et need looma piha-muhke vähem hõõruksid. Ta pani isegi mitu korda höövli kõrvale, läks alla Tanumatagusele ja võttis mäeveerele kase külge köietatud hobuse käekõrvale, — loom tiirles seal kuumal suvisel keskpäeval parmude käes ja joogi-janus, maa kase ümbert poriseks tallatud. Ta päästis looma piinast, jootis teda ja viis varju alla. Ta patsutas talle haletsedes turjale, silus teda ja libistas pilpaga tema veristele turjamuhkudele parmude ja kärbeste kait-seks rattamääret.

Ühel õhtul, kui külla levis pikkamisi sinakas, tumm videvik, summutades endasse kõik hääled, tõstis Taavet juba ühe jala üle oma uksepaku, et puhkama minna. Pilku Tanumatagusele lüües nägi ta alt võsast valget kogu kartulipõllu äärt mööda Sinimaale lähenevat. See oli Tanumataguse Juss, Juula noor poeg, kes vedas enda järel ohelikuga valget hobust. Nende mõlemate samm näis täna päratu pikk, tömp, sest selle linguga visata maa käimiseks kulus neil palju aega.

Kui nad Sinimaale jõudsid, jäi poiss Taaveti ette seisma ja põrnitses talle altkulmu otsa. Ta oli näruselt riides, karusaapad jalas, nägu mitu päeva pesemata. Jussi käest oli raske mõnd sõna välja kangutada, ta kunagi ei teretanud ega jätnud jumalaga, kuigi ta oli juba kümneaastane.

„Kas minu juurde öömajale?" küsis nüüd Taavet. Poiss ainult naeratas selle peale vaevalt märgatavalt.

Tema käed ja nägu punetasid suurtest tedretäppidest.

„Heakene küll, mine ja seo siis hobune sinna pihelga külge."

Taavet märkas, milleks hobune siia toodi: see ju tõstis oma puisi jalgu vaevaliselt nagu puukarke, ta pea oli norgus, kõrvad longus. Ta oli haige, tal olid tiirud. Juba varemaltki oli poiss Tanumataguselt lõõtsutades Sinimaale jooksnud, hingeldades hirmust, kartes, et hobune hakkab tallis surema. Kui siis Taavet värnitsapudeli taskusse võttis ja Tanumatagusele abi andma läks, käskis ta juba edaspidi, kui hobune jälle peaks haigestuma, tuua ta Sinimaale. Ja nii veetigi tihti suure hirmuga hobune hädapalavalt Sinimaale, kuigi haigust polnud olemaski. Kui loom oli terve, siis temast Tanumatagusel palju ei hoolitud; kui ta aga haigestus, läks tema surma kartusel kabuhirm lahti. Seekord oli aga hobune siiski haige ja tampis suurtes valudes jalgadel, rind paistetanud ja kõht pondunud.

Kui Taavet läks kambri värnitsat tooma, ruttas poiss meistri heale käiale oma taskunuga teritama.

„Kas sa mõtled nülgima hakata?" küsis Taavet, kui ta oli üle kõrge uksepaku tagasi õue astunud.

Poiss lõksatas taskunoa kinni, libistas selle tasku ja sõrkis Taavetile suure pihelga alla järele. Mis ka Taavet temalt kunagi küsib, poiss jätab enamasti ikka vastuse võlgu, nagu oleks ta tumm, — seda Taavet juba teadis. Kuid Taavet teadis vigurit, kuidas poissi vastama panna: küsimus tuli esitada kavalalt. Kui Taavet oleks küsinud otseselt, kas tema ema on kodus, siis vastus oleks jäänud võlgu, sest poiss ei hoolinud vastamisest. Kui Taavet ütleks temale, et ema kihutas sul vähe aja eest siit mustlastega mööda alevi poole, vist laadale, siis poiss vastaks enne kui küsija on saanud lõpetada: „Ära luiska, ema jäi ju praegu kodu!" Sest poiss valet ei sallinud, selle õiendas ta igakord kohe. Ja niisuguste keerukate küsimustega Taavet oskaski poisiga mõni-

kord pikki jutte maha ajada, kui ta seda parajasti viitsis. Ka nüüd tahtis ta teada hobuse haigestumise põhjust, kuigi ta seda juba isegi märkas.

„Vähe veel puudus, et ma oleksin sinu hobuse ennist püssiga maha lasknud, — ta tallas minu kartulipõldu. Mõtlesin, et mis ma temast ikka tapan, lõhki sööb ta enda seal niikuinii ja sureb sinnapaika . . ."

„Ära valeta!" hüüdis talle poiss ruttu vahele. „Kus ta kartulisse sai, kui ta aida ees rukkikoti kallal nosis."

„Nii, nii!" hüüdis Taavet pead noogutades, ja nüüd ta teadis, miks hobune oli jälle haige.

Taavet köitis hobuse pea valjaidpidi pihlaka külge. Nõudis palju vaeva, enne kui ta sai tema suu lahti kangutada ja talle pudelist värnitsat ja imesoola kurku loksutada. Oli hobune need alla neelanud, vabastati tema pea, ja Taavet hakkas õlenuustiga paistetanud rinda ja külgi hõõruma. Varsti hakkas hobune puristama ja muutus erksamaks.

„Noh!" rõõmustas Taavet ja ütles poisile: „Tule siia, Juss, karga hobuse selga, sõida sinna kolme kuuse juurde ja sealt jälle tagasi."

Nii kõnnitati ja sõidutati hobust tükk aega, et ta soojaks läheks. Ja kui ta tagasi jõudis, sidus Taavet talle sooja, villase vaiba ümber, viis oma kuuri ja jättis ta ööseks oma valve ja hoole alla.

Kui Juss hommikul hobusele järele tuli, istus ta temale selga, et nagu mustlane tuhatnelja koju kihutada. Kuid ööseks söömata jäetud hobune tundis suurt nälga — ta püüdis igal sammul peenralt vilja ahmida. Lõpuks hüppas Juss vihaselt tema seljast maha, hakkas teda kividega ja mullatükkidega pilduma ja kihutas ta nii enda ees koju.

*

Oli kottpime viinakuu öö, tuul nagistas Sinimaa räästa alla kuivama riputatud vasikanahka. Seina ääres kasvav pihlakas krabistas oma raagus oksi vastu pilpakatust, ja aeg-ajalt viskas iil aknaruutudele jämedat jäävihma.

Oli juba kesköö, kui Sinimaa haige ema püüdis äratada oma raskesti magavat poega.

„Kuule, Taavet, kuule! Kas sa ei kuule ometi? Magad nagu surmaund!"

Taaveti raske hingamine vaikis, voodi nagises.

„Keegi kolistab väljas!" hakkas ema hädiselt seletama. „Juba tükk aega keegi nagu käib väljas akna taga . . ."

Taavet tõusis voodis istukile ja püüdis erksamalt kuulata. Kuid mida enam Taavet kuulatas, seda vaiksemaks jäi väljas öö.

„Ei midagi," ütles Taavet tüki aja pärast. „Mina vähemalt küll ei kuule midagi!"

Vaikus näis olevat pahaendeline ja reetlik. Ja ema ütles:

„Võta latern ja mine siiski välja vaatama."

Taavet mõtles vastumeelselt väljaminekule. „Pole midagi," rahustas ta. „Mis ma sinna lähen, seal ei ole ju mitte kui midagi. Need on sinu vanad kõrvad, mis sind petavad. Sul on vist jälle palavik?"

Ta laskus tagasi voodisse ja jäi vait. Silmad hakkasid uuesti kinni kippuma, kuid siis ta kuulis tõepoolest väljast kolinat. Ja siis hirnatas hobune vaevalt kuuldavalt.

Selles hirnumises tundus nagu midagi tuttavlikku, see oli nagu Tanumataguse hobuse hääl. Ja küllap see võis

olla Tanumataguse Juula, kes siit veel hilja mööda kolistas, teadmata kuhu.

„Kes muu kui Tanumataguse Juula," ütles Taavet ema rahustamiseks, ja nii katkeski tema mõte selleks korraks. Ta uinus uuesti magama, öö läbi möllas väljas rajuilm.

Kui aknast hakkas immitsema aovalgust, hõikas ema poega:

„Taavet, sa magad veel? Too mulle juua! Minu tops on juba tühi."

Taavet tõusis istukile, libistas soojad jalad üle voodiveere põrandale. Ta rapsis tikust tule, valas laualt toobist ema voodi ees toolil olevasse topsi vett. Siis läks ta tagasi voodiservale, otsis karbist paberossi ja hakkas suitsetama. Pimedas nurgas hiilgas pabeross nagu hundi silm pilkases metsas.

„Võiksid siiski laterna võtta ja õue vaatama minna, kes seal öösel kolistas," ütles ema.

Taavet ei vastanud tükil ajal, tal oli mugav ja soe oma voodiserval mõnuldes paberossi pahvida.

„Ei seal kolistanud keegi," ühmas ta. „Kes seal ikka!"

Kuid ema ei jätnud järele. Taavet ajas kasuka selga, pani tule laternasse ja astus tuulisesse õue. Idataevas metsa kohal punetas kitsas viir, kirdesse pöördunud tuul oli öösel sadanud vihma jääkamaraks kahutanud, millel väreles õhuke valge kord esimest lund. Peagi hakkab saabuma talv.

Taavet läks laternaga aida juurde. Aida uks ja lukk olid terved. Ta tegi ringi ümber hoone — ka seinad olid terved. Pöördudes tagasi elamu poole ja astudes mööda krabisevat lumikatet, märkas ta elamu nurga juures pihlaka all suurt valget kogu.

Taavet võpatas, tuli laternas värahtas. Ta astus ehmu-

nult kogule lähemale: seal lamas Juula hobune, jalad siruli, liikumatult... Temale oli sadanud lund ja rahelobjakat, kibe kirdetuul oli muutnud selle jääks. Kõhnana, viletsana, hüljatuna valendas tema korjus laterna valguses. Taaveti süda hakkas kiiresti peksma.

Niisiis — see oli siiski tema, Juula hobune, kes öösel õues kolistas. Ja nüüd ta lebas siin pihlaka all. Miks tuli ta siis südaööl, suri siin? Miks ta ruttas siia — see Juula hobune? Kas ta konutas üksi pikal pimedal ööl oma tallikongis? Pikk, tuuline öö, väljas mäenõlvadel mühisevad kuused. Ta on haige, ta norutab veeküna ja heinasülemi juures: ei söö, ei joo. Ta sisikonnas on valud, talumatud piinad, ta rind paistetab, kõht pondub, ta tambib jalgadel. Nii ta vaevleb tundide kaupa, valu üha suureneb. Siis kuuldakse Tanumatagusel, kuidas keegi lõhub ja surub talliust. Latt annab väljastpoolt järele ja tallist väljub hobune. Ta komberdab kuuskede all, seisatab, komberdab jälle edasi.

Siis hakkab ta mäeküljelt alla minema, ja kui ta jõuab väikese kopli lepikusse, üritab ta sörki. Ent selle ta katkestab kohe, tema seesmised valud on liiga suured.

Ta jõuab välja lepiku äärde, seal tõkestab tema tee madal kahelatiga aed. Ta käib selle ees edasi-tagasi ega pääse sellest üle. Siis laskub ta rinnuli roobikule, see murdub, ja ta hüppab koplist välja nurmele. Ta hakkab ruttama Sinimaa poole. Üle pikkade ja poriste nurmede, millele tuul on öösel kahutanud õhukese jääkoorukese. Suured, sügavad jäljed jäävad sellesse jääkoorukesse, mustad ja sügavad, ja neisse niriseb vett. Ta tuleb Sinimaa ukse ette, — siin valitseb öine vaikus, aknad on pimedad. Ta läheb nurga taha pihlaka alla, ootab seal. Valud põletavad sisikonda, ta vaevleb hirmsasti. Hirnatab.

Taavet seisab nagu suurima mõistatuse ees. See, kes lebab siin pihlaka all maas — see tuli temalt abi saama, kui ta jälle tundis suuri valusid. Oli tal tõepoolest mõningaid mõttevõimeid nagu inimesel — kuigi mitte nii selgeid ja teravaid —, et ta otsis üles selle, kes oli teda korduvalt päästnud valupiinadest, oli teda armastanud ja tema eest hoolitsenud?

Ja tulles oma häda vastu abi saama, ootas ta asjata päästjat. Võib-olla ta kuulis, kuidas elamus kõneldi ja rapsiti tuld, kui ta endast märku andis, hirnudes ja kolistades. Ja siis ta vajus kohutavais valudes põlvili, hirnatas veel korra ja langes pihlaka alla porri.

Siin ta nüüd lamas valge jääkoorukese all, samuti nagu hilissügisesed nurmed, ja Taavet seisis tema juures laternatulega ega saanud teda enam aidata. Eemal Tanumatagusel aga mühisesid endiselt kõrged kuused, tüved ja oksad kattunud kerge keltsaga.

Taaveti laternatule juga hakkas eemalduma korjuse juurest, lähenes uksele ja kustus. Ukseavausest lõi vastu lämbet soojust.

Ema ootas tükk aega pojalt sõna, poeg aga vaikis. Siis küsis ema:

„Mis sa nägid seal väljas?"

Taavet vastas moondunud ja väriseval häälel:

„See oli siiski Juula hobune, kes seal kolistas ja... hirnus. On praegugi pihelga all siruli... surnult. Tuli minult abi saama, mina aga ei läinud talle appi. Ootas asjata!"

HEA PÜSS

Kuu oli kesktaevas, lumised väljad sinendasid. Lääs tuikas rebukollasena, külm oli küünlakuu õhtu.

Kuumas kambris laskis Mait oma jalad voodist alla vajuda ja tõusis siis istukile. Ta silmad olid unised ja pilukil, pea uimane, raske.

Mait istus kaua pilusilmi voodiäärel, haigutas ja nohises. Kas vajuda tagasi sooja pessa või tõusta virgalt üles, riietuda ja väljuda — ühe neist kahest pidi ta valima.

Vokk vurises nurgas nagu vurriluu, Maali tuhm nägu vaatas valge linakoonla kõrvalt uurivalt Maida poole. Ta pistis näpu ikka jälle suhu, venitas koonlast kiude ja liigutas paljast labajalga, mis pani vokiratta virgalt vurama.

Mait istus ikka veel konukil voodiveerel, pilgud Maali liikuvale labajalale kiindunud, raske oli tal otsustada ühte kahest — kas tõusta üles või vajuda uuesti selili voodisse.

„Mis sa vahid nõnda rumalasti?" urises Maali. „Kas sa mu jalga täna esimest korda näed?"

Mait pööras näo kõrvale, maigutas mõtlikult suud ja vaatas tükk aega oma võnkuvale jalale, mis oli suur ja sooneline. Ta sai siiski oma laisa keha üle võimu, tõusis püsti, mässis müürinööril kuivavad villased rätid jalgade ümber ja tiris vanad säärikud otsa. Siis ajas ta mitu kuube ja lambanahkse kasuka selga, mässis pea ja suu salliga kinni, tõmbas läkiläki pähe ning võttis voodikoti alt jahipüssi.

„On sul aga himu!" urises Maali. „Väljas kõrvetab külm nagu soolvesi, aga sina ei mõista soojas pesas paigal seista."

Mait vaatas mõnutundega oma tüsedat kogu, millel üks riie oli kuhjatud teisele, lõi Maali jutule käega ja läks välja.

Ta puges ühes aurupilvega köögiuksest välja õue, viskas püssi nööriga õlale ja hakkas tänavat mööda heinamaale küüni poole astuma. Ta läkiläki kõrvalapid tõmbusid hingeaurust härmaseks, lumi rudises saabaste all ja pakane lõi paukudes aiateiba lõhki.

Mait läks hiilides kõrget lumehange mööda, jalad vajusid sageli sügavale sisse, sinised augud jäid nagu värviloigud ridastikku ta selja taha.

Mait hiilis vargsi heinaküüni juurde, raputas saapad puhtaks ja puges ukse musta avausse, mis oli madal ja lai. Ta tõmbas akna eest ära heinatombu ja pistis oma püssiraua otsa sealt välja. Siis nõjatas ta seljakile heintele, toppis käed kasukatasku ja — jäi valvsalt ootama.

Kümme sammu küünist eemal, otse akna vastas, oli lumele asetatud sülem heinu, — siit küünist oli hea jäneseid valvata. Peale kolmekuningat sai ta siit ühe hea halli ja nääri lõpul suure valge jänese.

Nüüd oli Maidal jälle tulnud värske liha isu, — oleks paras iga nädal neid paar tükki maha lasta, siis peaks sealihagi tünnis kauemini vastu ega ulatuks Maali näpud paastukuus selle põhja.

Ta vaatas küünist lagedale nurmele ega näinud seal ühtki elusat olendit ukerdamas või küünile lähenemas. Öö oli sinihall, külm, kuuvalge.

Igav hakkas siin heintel oodates — ja Mait hakkas vajuma selili heintele, püssi ümar toruots aknast väljas, pära põlvede vahel. Vaikselt ja kaua lamas ta

heintel... siis hakkas metsast jäneseid nurmele ilmuma, suuri, väikesi, halle, valgeid. Nad lähenesid ukerdades heinaküünile nagu sõdurite ahelik üle nurme — pikkamisi, üksteise õhinal. Nad hüppasid nagu suured konnad edasi, ikka küüni poole, ikka suuremaks muutudes, lume rudisedes.

Nad jooksid rüsinal heinte juurde, üksteise õhinal, neid võis olla mitukümmend. Mait haaras kärmesti püssi, pistis oma näo seinaaknast välja ja nägi — ainult tühja lagendikku väikese heinasülemiga: kõik jänesed olid kadunud ühes petliku uneviirastusega...

Mait istus tagasi heintele ja uni ei tulnud enam tagasi. Ta mõtles oma möödunud sõjamehepõlvele, mil ta aastaid kaevikus sõdis, püssiots kaitsevalli august väljas, silmad väsimusest kinni vajumas, keha külmast värisemas. Mõtles sõjamehe-elule ja tõusis jälle aegajalt istukile, et aknast heinasülemit vaadata, mis pidi jäneseid juurde meelitama.

Kui ta suur pea oli mitukümmend korda asjatult akna juurde tõusnud ja siit pettunult jälle tagasi vajunud, jäi ta äkki liikumatult seisma, käed hakkasid pikkamisi püssi põlvede vahelt üles kergitama: väljas heintel liigutas hall kogu oma pikki kõrvu.

Mait tõmbas hinge pidades ettevaatlikult püssi vinna, lukk naksatas vinnamisel kaks korda, must toru hakkas aknaaugust heinahunniku poole sihtima. Ja kui ta paigale jäi, välgatas tuli, kõlas tugev pauk, kaja jooksis kohisedes üle lagendiku metsa. Küüni ümber levis hall suitsupilv, püssirohu vänge hais imbus laiali. Kambris jäi pauku kuuldes Maali jalg vokilaual seisma, käed värahtasid, ihu läks kuumaks.

Mürinal prahvatas küüniuks äkki lahti, Mait hüppas sealt välja nagu must tont, püss käes, silmad ärevusest

avali, läkiläki viltu peas. Ta tormas küüni nurga taha ja nägi jänest, kes paarkümmend sammu Maidast eemal nurme mööda metsa poole jooksis.

„Oh sa igavene tuline," vandus Mait. „Niisugusele püssile ei ole muud vaja, kui löö vastu seina puruks: ei saa enam kümne sammu pealtki jänesele pihta!"

Jänes aga jooksis edasi, metsa poole, ta jooks oli aga imelik ja ukerdav, aeg-ajalt ta kükitas lumele ja seisatas.

„Pihta olen sulle siiski saanud!" mõtles Mait. „Toon koera ja võtan su ikkagi kinni."

Kuid ta ei läinud siiski koera tooma, jooksis ise jänesele järele, kes nii kaugel ei olnudki: neli-viiskümmend sammu. See jänes nagu narritas Maita: nad jooksid mõlemad ühteviisi viletsasti — maa nende vahel oli ikka paarkümmend sammu. Kui Mait seisma jäi, seisatas ka jänes, kui Mait jala lumest välja tõmbas, edasi sumas, siis ukerdas ka jänes edasi ega lasknud jälitajat nii lähedale tulla, et see oleks saanud temale kõhuli peale hüpata ja teda oma raske keha alla matta.

Mait oli vana jänesekütt ja teadis väga hästi, et nõnda on haavatud jänest raske kätte saada, — sest jänes jääb kas kohe pikali või komberdab haavatuna edasi. Ja kui ta edasi komberdab, siis komberdab veel mitu versta edasi. Kõige parem on niisugusel korral jänes rahule jätta ja ära minna: hommikul vaatama minnes saaks jänese samast paigast surnult kätte.

Aga Mait ei pidanud täna jahikavalusest suurt lugu, vaid jooksis jänesele järele: otse nina all ta ju oli, tabamine polnud enam kaugel. Oleks kivi, viskaks sellega, või saadaks mõne kaika järele.

Ta vandus ja kirus jänest, sõimas iseennast ja oma üheraudset püssi. Nad olid nurmel suure ringi ümber

tare teinud, paistis juba kambri valgustatud aken, kus Maali ketras ja teda ootas. Ta ajas jänest taga karjamaa võsani, siis pöördus ta ümber ja hakkas üle nurme õgujoones tare poole kõmpima, kasuka- ja kuuehõlmad lahti, laup higist märg.

Maali oli lõpetanud ketramise, sest tükk aega oli möödunud püssipaugust, Maita polnud aga kuskil näha. Ta võttis suurräti ärevalt õlale ja läks õnnetust aimates uksest välja, sest üksinda ta tundis imelikku hirmu vanas majahütis, kui väljas aiateibad ja seinapalgid paukusid.

Mis siis, kui püss laskmisel lõhkes ja Maida surnuks lõi? Ta oli varemalt mitu korda mõtelnud, kui Mait ikka püssi nagu piipu enesega kaasa vedas, et — kord läheb püss ikkagi lõhki ja Mait sureb püssisurma.

Ta vaatas alla küüni poole, kus valitses hauavaikus ja ükski hing ei liikunud. Ta hakkas juba üle hange sinnapoole minema, kui enne Maida vari ja pärast Mait ise tare nurga tagant nähtavale ilmus.

„Sa ei saand's nehkugi?" küsis Maali ja lisas pettunult: „Mõtlesin ikka, et saad..."

„Miks ma'i saand's!" ümises Mait. „Ainult ära jooksis eest..."

Ta ei vaadanudki Maali poole, vaid ta pahur pilk jooksis tare seina mööda köögiukseni ja kadus siis sinna pimedasse auku ühes väsinud jahimehega.

„Mis saamine see siis oli!" pomises Maali. „See on sama hea, nagu poleks sa midagi saanud."

Maida järel läks ka Maali kambrisse, püüdis juttu alustada ja laskmist pärida, sest Maida riided näitasid ju selgesti, et ta oli lumes püherdanud ja jänest taga ajanud.

„Mis see siis oli?" päris ta. „Kas su püss ei läinud lahti või ei saanud sa pihta?"

Aga sellele küsimusele vastas Mait ainult vihase pilguga, kooris end kähku riidest lahti, jättis põrandale märjad jalarätid, mis Maali üles korjas ja nöörile kuivama pani.

Pool ööd oli jänese-raibet nurmel taga aetud, aga hommikul oli vaja vara üles tõusta — ja Mait ronis kähku voodisse vaiba alla ja vedas selle üle pea.

„Küllap see püssiloks ikka enam hinge ei võta," mõtles ta endamisi. „Kümne sammu peal oli, oleks pidanud tükkideks lendama, aga ei midagi . . ."

Hommikul võttis Mait koera kaasa ja läks uuesti jänest taga ajama. Ta oli ju kindel, et jänes pole jõudnud kuigi kaugele minna, vaid mõne põõsa alla pugenud ja sinna surnud.

Karjamaa ääres algasid verised jäljed ja suundusid põõsaste vahel siira-viira metsa poole; aga koer ei ajanud neid jälgi, vaid istus Maida selja taga lumel — ta oli vana karjakoer — ja lakkus niutsudes oma külmetavaid käppi. Jäljed viisid metsa poole — jänes oli aegajalt peatunud ja verd lumele tilgutanud. Mait jäi kraavi äärde seisma ja kuulatas: metsas ragistati ja raiuti puid, kuuldus inimeste jutukõminat, ning suits tõusis üles puulatvadesse, — seal metsas töötasid puuraiujad.

„Tont teab, mis nüüd teha?" mõtles ta. „Edasi minna või koju tagasi pöörata?"

Tuul kandis jutukõmina ja suitsu metsast karjamaale, — mis siis, kui metsavaht juhtub metsas olema ja käratab: „Mis sa hulgud siin oma koeraga, Mait?" Püssi pole Maidal luba pidada, ta hoiab seda salaja seaduse vastu voodis koti all, aga kui võimumehed

haisu ninasse saavad, et ta on salakütt, siis nad võivad tuhnima tulla ja püssi üles leida.

„See jänes pole kuigi suur suutäis, mille pärast maksab kohtu alla minna," mõtles Mait ja pöördus kojupoole tagasi, jättes verised jäljed metsa all jälgimata. Kodus oli tal muidki töid ja toimetusi hädasti teha.

Jõudnud koju, tõi Mait rehealt kambrisse toore aisapuu, et selle kallal meisterdama hakata. Aga siis tuli Maali köögist kähku kambrisse ja kutsus Maida välja õue.

„Tule ometi vaatama, Mait," ütles ta, „mida see koer seal küüni juures teeb. Lohistab lund mööda musta asja edasi..."

„Musta asja?" imestas Mait. „Mis musta asja?"

Nad läksid mõlemad välja vaatama ja nägid koera tänavat mööda tare poole tulevat, mingi hall tomp lõugade vahel. Nad nägid selgesti, mis see oli, ja Maali ei saanud imestust tagasi hoida, vaid pahvatas suure suuga:

„Jänes, issa-pojuke, jänes!... Kust ta selle on kätte saanud?"

Maida näost jooksis tume vari üle, silmad sihtisid tigedalt koera poole, kes oli raipe ukse ette toonud ja seda seal isukalt närima hakkas. Mait taipas kohe, kust koer oli jänese saanud.

„Ehk sünnib veel süüa!" arvas Maali, läks koera juurde, tõmbas jänese ta lõugade vahelt ära ja uuris teda ühelt ja teiselt küljelt. Kuid koer oli juba kõik pehmema liha ära närinud ja limastanud. Maali laskis ta näppude vahelt lahti ja tõukas jalaga tagasi koerale.

„Ju ma neid siis ühe pauguga kaks tükki lasksin," urises Mait. „Olin selili küünis heintel, tõusin istukile ja näen — jänes heinte juures. Silmad olid mul natuke

unised, tõmbasin paugu, jooksin välja ja näen — jänes on haavatud ja hakkab minu eest metsa poole jooksma. Ei mõistnud sinna heinte peale vaadatagi, hakkasin rumalast peast kohe seda teist taga ajama. Ju see teine raibe siis sinna kohe maha jäi..."

„Kuidas su nimi, nõnda su tegu!" urises Maali. „Enne oleksid pidanud ikka heintele vaatama, ja kus su silmad siis olid, kui sa ei näinud, et sul k a k s jänest püssitoru ees, mitte üks!"

Maida nägu muutus veelgi tumedamaks. Ta lõi ähvardava pilgu Maalile ja urises läbi hammaste:

„Egas jänes lehmamullikas ole, kes sul nelja jala peal ees seisab ja keda sa ära lugeda võid, mitu tükki sul neid seal püssiraua ette sattunud on. Sa pole ilmaski jänest lasknud ega tea ka sellest jumala midagi!"

Ja ta kadus nohisedes kambrisse ning lõi ukse enese järel paukudes kinni.

1923

EMA

Märkamatult oli kirikutee ääres, Järviste aida kõrval, suure vahtra kahar latv kollaseks muutunud. Päike, mis tõusis keskpäeval kõrgele ta lopsaka ladva kohale, hakkas sügise saabudes juba riivama ta kollaseid lehti. Tuul, hiljuti õelalt jõudu katsunud selle tüseda hiigelpuuga, oli taandunud edasi, metsapadrikusse, kus laastas süngeid kuuski mõttetu vihaga, ja kadus siis hoopis silmapiirilt. Hakkas tunduma, et nüüd ta on pagenud kaugeile, avaraile meredele, puistama kodurandadele ruttavaid paate ja laevu.

Aeda oli saabunud jälle suur väsimuse-rahu. Tormist toibunud viljapuud hoidsid hellitades oma küpsvat vilja, liigutamata oksi, ja ükski pilveriba nagu poleks tihanud libiseda päikese kätte. Nurmed olid hommikust õhtuni täis leiget, õrn-kahvatut valgust ja vaikust, milles kõnehääl kandus imeselgena kaugele. Selline ürgne rahu tundus kuidagi salapärasena ja kurjakuulutavana.

Seda looduse sügavat mõtlikkuse-rahu aitas omalt poolt süvendada kirikutee ääres seisev väike ja küllakile vajunud majakäsn üsna suures, peaaegu padrikuks kasvanud viljapuuaias. Ent onnikeses ometi elati, kuigi ta jättis mulje, et ta on tühi ja hüljatud. Harva, tihti mitme päeva pärast, nähti sinna sisse astuvat üht naist ja siis sealt varsti jälle lahkuvat.

Kõikjal juba koristati aedades vilja, Järviste omas aga polnud kuulda kedagi kohmitsemas või saaki koristamas.

See majake ei olnud siiski hüljatud, vaid temas elas juba mitu aastat Järviste vana ema, elas üsna üksi, kuna kõik ta lapsed olid pudenenud laiali kolme suurde kihelkonda. Varemalt oli Järviste ema läbi käinud kõik kolm kihelkonda, elades kord ühe, kord teise lapse juures, kuid lõpuks ta oli tulnud siiski tagasi sellesse väikesse teeäärsesse majja, kuhu ta oli toodud aasta viiekümne eest oma kasina kaasavaraga — ühe lehma, paari lamba ja mitmesuguse kraaminatukesega. Nooruspäevil see nüüd juba küürutõmbunud elamu oli olnud veel uus ja nägus, äsja kirve alt tulnud oma värskest vaigust lõhnavate palkidega. Väike silt selle majakese ukse kõrval näitas siis, et see noor peigmees on puusepp ja tisler, ja sellegi maja ta ehitas üles oma kätega, püüdes päev-päevalt kõrgemale kerkivail seintel kopsides mõistatada, milliseks kujuneb ta elu uues kodus — õnnelikuks või õnnetuks —, ja kelle toob ta ühel päeval siia oma elukaaslaseks.

Selles oma käega raiutud kodus ta elu kujunes ometi õnnelikuks oma naisega, kolme tütre ja kolme pojaga. Ainult liiga vara kutsuti puusepp ära omaste juurest, ja lesel tuli suurte raskustega üles kasvatada ning ellu saata oma kuus last.

Aastad möödusid kiiresti, ja nüüd olid lapsed pudenenud mitmesse kihelkonda, asutanud seal oma perekonnad, juba mõned tema lapselapsedki. See kõik aga oli selleks kaasa mõjunud, et vana ema kirikutee-äärses majakeses hakkas aasta-aastalt ikka enam üksi ja unarusse jääma.

Kevadel oli vana ema võõraste käte abiga lasknud üles harida ja seemendada oma väikese aiamaa. Tema ise ei suutnud enam labidat mulda suruda ega seemneid peenra vaoribadesse poetada. Ta jõud ja tervis

kahanesid päev-päevalt, tal oli raske isegi aeda tulla, toolil istuda ja vaadata, kuidas Tiina, tema mehe õde, teda seal abistas, tulles talle appi ainult harva, sest ka temal endal oli oma kodus küllalt tööd ja tegemist, elades pealegi mitme kilomeetri kaugusel.

Vanal ja haiglasel emal tuli üksi elada oma majas, ööd ja päevad. Pikad olid need ööd ja päevad, mida mõõtis vana kell laual, mis omal ajal oli äratamiseks mänginud mingisugust lauluviisi. Nüüd ta käik juba lonkas, ja mõnikord jäi kell seisma ja vajas raputamist, et edasi tiksuda. Ometi sel ajamõõtmisel siin majakeses polnud suuremat tähtsust, sest siin polnud vaja kunagi kuhugi rutata, ei kardetud kunagi kuhugi hilineda. Siin oli elu muutunud vähenõudlikuks, algeliseks. Siin astus põdur ema ainult mõningaid vaevalisi samme voodi, laua ja köögi vahet, et pisut süüa, istuda laua juurde akna alla, — istuda ja jälle istuda ja vaadata välja maanteele ja näha möödujaid — see oli ainus, mis aitas vähendada ta igavust päevast päeva ja nädalast nädalasse.

Maanteel aga jätkus liiklemine vahetpidamata. Ühed tulid ja teised läksid, sõidukitega ja jalgsi. Nende hulgas puudusid ainult need, keda ootas ema, — tema oma lapsed, kolm tütart, kolm poega ja lapselapsed.

Ta oli aknalt eemaldanud kõik lilled, et paremini näha maanteeliiklust. Siiski püüdsid seda takistada ja varjata hallid ja tolmused põõsad, mis kasvasid tee ääres aia veeres.

Elust kõrvale jäänud oma põduruse ja vanaduse tõttu, istus ema siin üksi, ja ta mõtted ringlesid selles rusuvas üksinduses enamasti minevikus. Mõnikord akna all istudes ja välja vaadates sigines ta suurtesse hallidesse silmadesse sügavat hellust ja õnne, kuid

varsti ta pea kummardus ja vajus rinnale süngete mõtete koormast. Ent siis ta peaaegu võpatab... sest põõsaste tagant tuleb nähtavale valge hobune kollase loogaga — poeg Hendrik tuleb teda lõpuks ometi vaatama?... Ta pole teda enam külastanud kahe aasta jooksul, kuigi ta elab ainult mõne tunni tee kaugusel ja kuigi tal on kaks hobust tallis.

Aga see teeline polnud tema poeg Hendrik, seda nägi ta selgesti. Ka võõras mees märkas vanakest, ja küllap selle kohkunud ja pettunud ilme oli põhjuseks, miks mööduja teda tungivalt oma pilkudega jälgis, nagu imestades tema ahastavalt suuri ja nukraid silmi.

On möödunud juba üle kahe kuu sellest, kui ta tütar Reet käis teda külastamas. Reet tõi temale korvitäie toiduaineid. Reet oli oma õdedest ja vendadest kõige kehvem, aga hoolitses siiski mõnikord oma ema eest.

„Sina oled mul ainuke laps, kes mind meeles peab," kaebles ema. „Keegi ei käi mind vaatamas. Kui Tiinat ei oleks, ei tea, mis siis minust saaks. Tema on kuldaväärt inimene, tema pistab ikka jälle mõnikord oma jala minu kambri."

„Kas Mari pole sind vaatamas käinud, Mari ja Miili?"

„Ei Mari ega Miili," vastas ema. „Sina olid viimane."

See valus etteheide toob pika vaikuse kambrisse. Reet mõistab, et temagi oleks võinud varemalt ema juurde sõita, aega ja võimalust oleks alati leidunud.

Ja siis ta ütleb:

„Arvasin, et teised lapsed käivad sind tihti vaatamas, igal nädalal."

Ema ei vasta sellele midagi, jääb vait. Ta on nüüd tusane, ja seda tuska ta püüab võib-olla teadlikult süvendada. Kuid ta hakkab siiski kõnelema, sest ta tun-

neb suurt rõõmu tütre tulekust. Ta laseb tütart katsuda ja hõõruda oma õlasooni, valutavat selga, jalgu. Ta kõneleb surmast ja ütleb, et ta ootab seda päevast päeva, tunnist tundi. Aga surm ei tule, ei tule.

Päike pole enam kuigi kõrgel, ta hakkab jõudsalt laskuma. Ema juba tunneb muret tütre öö-aseme pärast; ja ta rõõmustab selle öö üle, mil ta saab tütrega pikemalt vestelda. Sest ta elab ju pikki päevi ja pikki öid ihuüksi oma majakarbikeses.

Ent tütar hakkab jälgima silmapiirile laskuvat päikest.

„Sa too nüüd endale pööningult põhukott," ütleb ema hoolitsevalt. „Oled väsinud, heida ära magama."

Reet vaikib pisut ja tõstab siis toiduained oma korvist lauale.

„Kell hakkab juba kuue peale käima..." ütleb ta. „Minuga on niisugune lugu... et ma pean siiski koju minema... täna! Ma jääksin hea meelega ööseks siia sinu juurde juttu ajama — sul on ka üksi igav elada —, aga Juhan on veskil ja ootab mind nüüd seal. Muidu ma jääksin küll ööseks sinu juurde..."

Süleldes oma ema ja tõotades teda jälle varsti vaatama tulla, lahkus ta viimaks, et rutata tühja korviga alevisse mehe juurde, kes ootas teda nahakaupluse ees pikali vankris.

Saabunud sügisöö oli emale kahe sügisöö pikkune, — ei tulnud ega tulnud und, ei tulnud häid mõtteid. Tulid vaid tühjad päevad, mil ta ikka jälle istus akna all ja vaatas välja maanteele, mida põõsad püüdsid kiuslikult varjata.

Ta oli kord öelnud ühele oma pojale, et see võtaks kirve ja raiuks maha need põõsad aia veerest, mis varjavad maanteed.

„Mul on igav, mul on nii kohutavalt igav," kaebles ta. „Ma ei näe, ma ei kuule midagi . . ."

Aga poeg ei võtnud siiski kirvest.

„See oleks inetu töö," vastas ta. „Need on ju ilupõõsad! Rahvas naerab mu välja, kui ma raiuma lähen."

Ja ta ei läinudki raiuma.

Ema pidi endiselt nende põõsaste vahelt möödujaid piiluma, et ikka jälle otsida möödujate hulgast neid, keda ta siin üksinduses ootas, päevast päeva.

Kuid nüüd vähemalt laasis sügis teeäärsed põõsad ja võimaldas emal jälgida maanteeliiklust.

*

Sealt eemalt hakkab lähenema valge hobune värske lauakoormaga. See läheneb nii aeglaselt, nagu liigutaks hobune ainult jalgu ega astukski edasi. Kas see ei ole Hendrik, poeg, kes sealt tuleb? Ta pole enam kahel aastal ema külastanud, kuigi ta ei ela väga kaugel ja on siit kindlasti nii mõnegi korra mööda sõitnud. Kes teab, mis ta nende laudadega teeb? . . . Võib-olla on ta hakanud ehitama uut elamut? Ja võib-olla on uues majas ette nähtud isegi väike kambrike emale?

See valge hobune läheneb tõepoolest pikkamisi, nagu mõni imelik kummitis. Samm-sammult, ruttamata. Ent ta jõuab siiski lähemale. Ta ei tõuse õhku, ta ei ole kummitis.

Ema käed hakkavad värisema, ta erutub, ta kardab, et ta suured silmad ei näe küllalt selgesti.

See, kes läheneb, on tõepoolest tema poeg Hendrik, kes kahe aasta jooksul pole astunud kordagi üle oma ema majakese künnise.

Nüüd ta tuleb siia, ei saagi tulemata jääda, sest ükski tee ei pöördu enne ema maja juurde jõudmist ei pare-

male ega vasakule. Ja läheneja pole kummitis, kes võiks õhku tõusta või maa alla vajuda.

See on Hendrik, tema kõige vanem poeg, kes läheneb värskelt lõhnava lauakoormaga! Ja loodus on tulvil sügispäikesest, rikkalikumalt kui kunagi varem!

Ema tõuseb erutatult laua juurest ja hakkab ukse poole liikuma. Ta peaaegu ei tunnegi oma õlgadel pikkade aastate rasket tina.

Ta avab ukse, lükkab selle pärani lahti. Põõsaste tagant kuuldub vankri krudisevat lähenemist.

Hendrik, jah, Hendrik! Ta tuleb küll kahe pika aasta järel, aga ta tuleb siiski!

Ta on lauakoormal röötsakil, pea pooltühjal heinamärsil.

Hobune tasandab sammu. Ta näib mäletavat, et siin on kunagi ammu peatatud. Ta vaatab maja akna poole ja märkab ootavat ema. Ta astub veel mõne lühikese sammu ja seisatab siis lõpuks jalgraja algul, mis viib maja juurde.

Kuid Hendrik viivitab koormalt mahatulekuga. Ta üks jalg ripub üle ääre alla. Ta näib magavat. Ja tal näib olevat viinapudel kuue taskus.

Ta ei aja end jalule, tõenäoliselt ta magab.

Hobune vaatab uksele komberdanud ema ja hirnatab. Nüüd virgub uimane Hendrik lauakoormal, sajatab pooluniselt ja kirub kurja. Silmad viinauimast kinni, otsib ta jalgade vahelt piitsavarre.

Piits plaksatab õelalt ja hobune kaob põõsaste taha ühes lauakoormaga ja koormal-olijaga. Rataste müra hulka hakkab kostma joobnu laulujoru.

See oli Hendrik, kõige vanem poeg! Kui ta lähenes alevi poolt, oli ema rõõmustanud, et poeg ei saa enne temani jõudmist pöörata ei vasakule ega paremale, ei

kaduda maa alla ega tõusta õhku. Kuid ema ei osanud oletada, et poeg võib sõita otsejoones edasi, võib kaduda mööda maanteed...

Niisugune oli tema kuues laps, kõige vanem, Hendrik!

Kahe aasta eest ta oli astunud mõneks minutiks ema juurde sisse, nüüd ta sõitis ema majakese eest mööda, nüpeldades hobust.

Ema pöördus jälle tagasi oma tühja kambrisse. Uks jäi avali ja loojangu punakaskollane valgus maalis vaikseks jäänud kambrit punaste ja kollaste värvidega.

Hakkas saabuma raske ja pikk öö.

*

Hakkab ta homme jälle ootama üht neist kuuest, istudes akna all laua juures? Nad on verivisad tulema, nad on tuimad märkama, et neid oodatakse päevast päeva, ööst öhe.

1943

Sisukord

Tühjas löövis 5
Laip metsas 22
Tiidujaaguta Juhan 32
Epp Pillarpardi Punjaba potitehas 66

Lambavaras Näpsi lorijutte

Mustlased 135
Korvitegija Siimu õnn 148
Piibumeister Joobi ulaelu 161
Rahapada 178

Novellette, satiire, humoreske, groteske

Uks lahti, siin kriminaalkomissar! 187
August Jürisoo rõõmud 191
Hall elu 195
Kunst ja roim 203
Eelhirm 208
Elu nullpunkt 213
Päästekangelane 219
Sõnad ja teod 226
Mälupraod 233
Maanaine 241
Sõbra surm 245
Hea püss 253
Ema 261

Kaanejoonise valmistanud Diana Laev.

Vastutav toimetaja Oskar Urgart.

Keeleline toimetaja Väino Linask.

Kunstiline toimetaja Ernst Kollom.

Ladumisele antud 8. X 1947. Trükkimisele antud 12. II 1948. Paber 56 : 79 sm $^1/_{16}$. Trükiarv 7200. Trükitähti trükipoognas 31360. Trükipoognaid 17. Arvutuspoognaid 13. MB-02340. Trükikoda „Hans Heidemann", Tartu, Vallikraavi 4. Tellimise nr. 1981.

На эстонском языке.

Пээт Валлак. Зёрен и змногих закромов. III.

Rbl. 13.—

A-15717

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00866468 4